

**O'ZBEKISTON RESPUBLIRASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
ANDIJON DAVLAT UNIVERSITETI**

Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi
fanidan

O'QUV USLUBIY MAJMUA

Bilim sohasi:	100000 - Gumanitar
Ta'lim sohasi:	110000 - Pedagogika
Magistratura yo'nalishi	5A111401-Xorijiy til va adabiyoti

Andijon 2021

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
Z.M.BOBUR NOMIDAGI
ANDIJON DAVLAT UNIVERSITETI

“Ingliz tili va adabiyoti” kafedrası

“Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi”

fanidan

O'QUV - USLUBIY MAJMUA

Bilim sohasi: 100000 – Gumanitar

Ta'lim sohasi: 110000 – Pedagogika

Ta'limyo'nalishi: 5A111401-Xorijiy til va adabiyoti

ANDIJON – 2021

Ushbu o'quv-uslubiy majmua "**Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi**" fani bo'yicha yaratilgan bo'lib, unda mazkur fanning ishchi dasturi, ma'ruza mashg'ulotlarining matnlari va seminar mashg'ulotlari vazifalari jamlangan.

Mazkur o'quv-uslubiy majmua oliy o'quv yurtlarining magistratura ta'lim yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan.

Tuzuvchi:

Ingliz tili va adabiyoty

kafedra dotsenti:

Sh. Yu. Begaliyev

Taqrizchilar:

Ingliz tili va adabiyoty

kafedra dotsent:

M.Abduvaliyev

Vositov

Ingliz tili va adabiyoty

kafedra dotsenti:

Sh. Alimov

O'quv-uslubiy majmua Andijon davlat universiteti Ilmiy kengashining
2021_ yil __ _____dagi ____ - sonli qarori bilan tavsiya etilgan.

MUNDARIJA

1. “Maxsus fanlarni o’qitish metodikasi” fani bo’yicha O’quv materiallari (maruza matnlari)	5
2. Mavzular bo’yicha kalit so’z va iboralar	5
3. Amaliy mashg’ulotlar mavzulari va rejalari	106
4. Glossary	115
5. “Maxsus fanlarni o’qitish metodikasi” fani bo’yicha test savollar.....	125
6. “Maxsus fanlarni o’qitish metodikasi” fani bo’yicha silabus	132
7. Foydalanilgan adabiyotlar	144
8. Taqvimiy reja	145

O'QUV MATERIALLAR

I.Modul. Maxsus fanlarni o'qitishning nazariy asoslari

1- Mavzu. Maxsus fanlar va ularning o'ziga xosliklari

PEЖA:

- 1.1. Pedagogikaning maxsus fanlar tizimida tutgan o'rni.
- 1.2. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasining predmeti, maqsadi va vazifalari.
- 1.3. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi fanining tadqiqot metodlari.

Tayanch so'z va iboralar: "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, uzluksiz ta'lim, oliy ta'lim, bakalavr, magistr, fanning predmeti, maqsadi va vazifalari, maxsus fanlar, maxsus fan o'qituvchisi, tadqiqot metodlari, kuzatish usuli, suhbat usuli, pedagogik so'rov usuli, test, so'rovnomalar, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish usuli, ijtimoiy tadqiqot usuli, biomexanik usullar, psixofiziologik usullar.

- 1.1. Pedagogikaning maxsus fanlar tizimida tutgan o'rni.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmonining ijtimoiy yo'nalishida amalga oshiriladigan muhim tadbirlar qatorida oliy ta'lim muassasalari uchun pedagoglarning yangi avlodini shakllantirish, ma'naviy- ahloqiy jihatdan etuk, mustaqil dunyoqarashga ega, ijodiy fikrlovchi, boy milliy meros, shuningdek, umuminsoniy va milliy qadriyatlarga sadoqatli barkamol shaxsni tarbiyalab voyaga etkazish vazifalari ham belgilab o'tilgan.

O'zbekiston Respublikasining "Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi"da " ... o'quv adabiyotlari sifatini yaxshilash, zamonaviy o'quv adabiyotlarini yaratish tartibini soddalashtirish, eng yangi xorijiy adabiyotlarni xarid qilish va tarjima qilish ishlarini jadallashtirish, xorijiy adabiyotlardan qo'shimcha yoki muqobil o'quv adabiyotlari sifatida foydalanishni kengaytirish, kutubxonalar fondlarini muntazam ravishda yangilab borish" ko'rsatib o'tilgan. Bu o'z navbatida oliy ta'lim muassasalarida o'qitiladigan fanlar bo'yicha zamonaviy o'quv adabiyotlarni yaratish va chop ettirishni ham talab etadi.

Xalq xo'jaligining turli sohalari hamda oliy ta'lim muassasalari uchun etuk pedagog kadrlar zaxirasini tayyorlash magistratura ta'limining asosiy vazifalari hisoblanadi. Ushbu vazifani hal etishda o'quv rejadagi "Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi" fani ham muhim o'rin egallaydi.

Oliy ta'lim muassasalari magistrantlarining kasbiy-pedagogik rivojlanishi ularning mustaqil fikrlashlari, ijodkorliklari, faolliklari, munosabatlarining chuqurlashib hamda boyib borishi, xarakter hamda dunyoqarashlarining turg'unlashuvi hamda o'z o'zini tarbiyalashga bo'g'liq bo'lgan ehtiyojlarining shakllanishi, ijtimoiy shaxsiy qiziqishlarining kasbiy-pedagogik yo'nalishga ega bo'lishi kabi holatlar bilan tavsiflanadi. Bo'lajak mutaxassis uchun magistraturada ta'lim olish jarayoni bu magistrantlarda ilmiy-pedagogik

faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishda kasbiy jihatdan ahamiyatli sanalgan sifat, bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish hamda o'z-o'zini takomillashtirish davri hamdir. Pedagog shaxsi shakllanishining ushbu davrida bilimlarni jamlash, saqlash, uzatish ularning mantiqiy tuzilmasini yaratish va istiqbolda kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishda ularni samarali qo'llash kabi jihatlarni o'zida mujassam ettirgan jarayon uzluksizravishda amalga oshirildi. Pedagogik-psixologik faoliyat bilan bog'liq qarash, qadriyat hamda motivatsiyalar mohiyatan o'zgarib, takomillashib boradi. SHu bilan barobar ravishda magistrantlar oliy ta'lim muassasalarida ta'lim- tarbiya jaraenini amalga oshirish malaka larini ham egallab boradilar.

Magistrantlarni ilmiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashda faol va samarali usul hamda shakllardan foydalaniladi. Ular oliy ta'lim muassasalarida olgan bilim, ko'nikma va malakalarini ta'lim muassasasi sharoitiga qiyinchiliksiz ko'chira olishi, ta'lim jaraeninitez o'zlashtirib olishi, tarbiyaviy ishlarni zamon talablari asosida olib borishlari kerak.Hozirgi kunda magistratura mutaxassisliklari o'quv rejalarida majburiy fanlardan biri hisoblangan "Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi" o'quv fani barcha mutaxassisliklar uchun 14 soat ma'ruza va 16 soat amaliy mashg'ulot tarzida rejalashtirilgan.

Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi fani pedagogikaning bir sohasi sifatida boshqa bir qator fanlarga uzviy bog'langan. Ushbu fan o'zining rivojlanishida psixologo-pedagogik, ijtimoiy-gumanitar va maxsus fanlar bilimlarining zamonaviy yutuqlariga tayanadi.

“Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” fani oliy ta'lim muassasalarida umumkasbiy va maxsus fanlarini o'qitishda talabalarga ta'lim berishning shart-sharoitlari, tashkiliy shakllari hamda metodlari, ularga oid rejalashtiruvchi hujjatlar mazmuni bilan tanishtiruvchi, dars mashg'ulotlarini loyihalash va ularni o'tkazish metodikasini ishlab chiqishni o'rgatuvchi pedagogik fan hisoblanadi. U o'z oldiga har tomonlama barkamol rivojlangan, hozirgi zamon ruhida tarbiyalangan, bozor iqtisodiyoti davrida ta'lim-tarbiya ishini tashkil etish va uni amalga oshirishga oid dolzarb muammolarni ijobiy hal eta oladigan, milliy istiqloq g'oyasi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarimizni chuqur his etib, ularni ta'lim-tarbiya mazmuniga singdira oladigan shaxs – maxsus fan o'qituvchisini tayyorlash bilan bog'liq aniq maqsadni qo'yadi. “Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” fani pedagogikadagi tadqiqotlarga asoslanadi va o'z predmetini o'qitish mazmuni hamda xususiyatlarini hisobga olgan holda uning metodlaridan foydalanadi.

1.2. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasining predmeti, maqsadi va vazifalari.

Bugungi kunda magistratura mutaxassisliklaridagi “Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” fani o'quv rejadagi majburiy fanlardan biri hisoblanadi.

Fanning metodologik asosi va amal qiladigan negizi O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, “Ta'lim to'g'risida”gi Qonun, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining materiallari va boy ilmiy-ma'naviy meroslardir.

Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi fanining predmeti – ta'lim oluvchilar tomonidan kasb sohasi bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi jarayonini boshqarish bo'yicha maxsus fan o'qituvchisining ta'limga oid faoliyati qonuniyatlaridir.

Fanning tadqiqot ob'ekti - oliy ta'lim muassasalaridagi mutaxassislik fanlarini o'qitish jarayonidir.

“Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani bo‘yicha o‘quv dasturini tuzishda uning quyidagi maqsad va vazifalarini hisobga olish dastur mukammalligini oshiradi.

Fanning maqsadi “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani magistrnlarning pedagogika, psixologiya, umumkasbiy fanlardan olgan bilim va ko‘nikmalarni amalga tadbiiq etish, oliy talim muassasalarida umumkasbiy va maxsus fanlar bo‘yicha dars berishning shart-sharoitlari, tashkiliy shakllari hamda metodlari, shuningdek, ularga oid o‘quv me‘yoriy hujjatlar mazmuni bilan tanishtiruvchi, ularni tayyorlashni o‘rgatuvch fan bo‘lib hisoblanadi.

Fanning vazifalari : - magistrnlarda maxsus fanlarni o‘qitish metodikasining terminalogik tushunish malaka va ko‘nikmalarini shakllantirish; - maxsus fanlarni o‘qitishni tashkil qilish shakllarini loyhalash bo‘yicha ko‘nikma va malakalarni shakllantirish;

Fanning ma‘ruza mashg‘ulotlarida oliy ta‘limning me‘yoriy-huquqiy xujjatlar, ta‘lim tamoillari, maxsus fanlarni o‘qitishning tashkiliy shakllari va amalga oshirish metodlari, maxsus fanlardan ma‘ruza, amaliy va tajriba mashg‘ulotlarini o‘tkazish metodikasi, talabalar bilan kunikma va malakalarini nazorat qilish va baholash kabi mavzular o‘rin olgan.

Amaliy mashg‘ulotlarda esa, fanga oid quyidagi mavzularga o‘rin ajratilgan: oliy ta‘lim muassasalarining tuzilmasi va mazmuni, oliy ta‘limning me‘yoriy – huquqiy xujjatlarini tuzilishi va ularni rasmiylashtirish, ta‘lim metodlari va ularni amalga oshirish metodikasi, maxsus fanlarni o‘qitishda innovatsion ta‘lim texnologiyalaridan foydalanish, maxsus fanlardan ma‘ruza, amaliy va tajriba mashg‘ulotlarini o‘tkazish metodikasi, darsni tahlil qilish metodikasi bo‘yicha bilim va ko‘nikmalar hosil qilish.

Zamonaviy pedagogika nazariyasining bir qator olimlarining pedagogik faoliyat to‘g‘risidagi ilmiy tadqiqot ishlari natijalarini maxsus fanlar o‘qituvchisining faoliyatini o‘rganishda ham foydalanish mumkin bo‘ladi, biroq bu yerda uning xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lgan bir qator muammolar kelib chiqadi. Bu xususiyatlar ko‘p qirrali bo‘lib, faoliyatning turli tomonlariga xos bo‘ladi, ammo ularni shartli ravishda uchta katta guruhga bo‘lish mumkin bo‘lib, har biri alohida bir tomonining o‘ziga xoslikligini nomoyon etadi.

Maxsus fan o‘qituvchisi o‘zining tuzilishi, strukturasi va taqdim etish shakliga ko‘ra umumkasbiy va soha texnik-texnologik bilim va ko‘nikmalari majmuasi bilan biror bir predmet fan o‘qituvchisining maxsus bilimlaridan tubdan farq qiladi. Faqat maxsus fan o‘qituvchilarigina shunday insonlarning yetishib chiqishini ta‘minlaydilarki, Shunday insonlar kasbiy faoliyatda shaxsiy va ijtimoiy hayotdagi o‘z o‘rinlarini topishda ijodan izlanadilar.

Ba‘zi tadqiqotlarda maxsus fan o‘qituvchisining tipik faoliyat turlari va ularga mos funksiyalari sifatida quyidagi: ta‘limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi, uslubiy (metodik), ishlab chiqarish-texnik, tashkiliy, diagnostik kabi tashkil etuvchilari, boshqalarida esa: ta‘limiy, tarbiyaviy, tashkiliy-boshqaruv, ishlab chiqarish-texnologik, tadqiqotchilik kabi tashkil etuvchilari ajratib berilgan.

Maxsus fan o‘qituvchilarining kasbiy fikrlash xususiyatlari orasida o‘ziga xos jihatlar kuzatiladi va hozirgi paytda sohaning va ijtimoiy-pedagogik fikrlashning samaradorligini oxirigacha o‘rganilmaganligi bilan belgilanadi. Maxsus fan o‘qituvchisi faoliyatining o‘ziga xosligini o‘rganishda *qabul qilish jarayoni* (rang, tovush, vaqt, hid va b.), *diqqati*

(biologik, tabiiy va ijtimoiy, texnik -texnologik jarayonlar va boshqalarni kuzatish), *nutqi-kasbiy yo'nalganlik terminologiyasi* va boshqalar katta ahamiyat kasb etadi.

Magistratura mutaxassisliklarini tugatgan magistrlar oliy ta'lim muassasalarida umumkasbiy va ixtisoslik fanlaridan dars olib boradilar. Oliy ta'lim muassasalari uchun maxsus fan o'qituvchilarini tayyorlash jarayoni bilan biror predmet fan o'qituvchilarini tayyorlash jarayoni o'rtasida ayrim farqlar mavjud. Xususan, texnika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalari magistratura mutaxassisliklaridagi "Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi" fanini o'rganishda magistrantlar tomonidan bakalavriaturaning o'z turdosh yo'nalishlari o'quv rejasida ko'zda tutilgan bir nechta (6-7 gacha) umumkasbiy va ixtisoslik fanlar bo'yicha maxsus fanlarni o'qitish metodikasi o'rganilishi nazarda tutiladi. Ayni shu holat maxsus fanlar o'qituvchisini kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorlashda o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olishni taqozo etadi.

Maxsus fanlar o'qituvchisining pedagogik faoliyati biror bir predmet fan o'qituvchisi pedagogik faoliyatidan tubdan farq qiladigan o'ziga xos butun bir majmuaviy xossalarga ega bo'lib, bu holat uning o'rganishga turli xildagi bir qancha yondashuvlarni izlash zaruratini tug'diradi.

Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi fanining asosiy tushunchalari quyidagilar hisoblanadi:

Ta'lim- bilim berish malaka va ko'nikma hosil qilish jarayoni kishini xayotga, mehnatga tayyorlashning asosiy vositasidir. Ta'lim jarayonida bilim o'zlashtiriladi va tarbiya amalga oshiriladi.

Bilim - kishilarning turmushdagi narsa va hodisalar to'g'risidagi, tabiat va jamiyatning rivojlanish qonunlari haqidagi tasavvur hamda tushunchalari tushuniladi.

Ko'nikma – ta'lim oluvchining mehnat harakatini (yoki mehnat harakatlari majmuini) ayni sharoitda ma'qul harakat usullarini tanlab va qo'llab bajarishga va buning oqibatida mehnatda ijobiy natijalarga erishishga tayyor ekanligi.

Malaka – ta'lim oluvchining harakat komponentlarini maksimal aniqlik, tezlik va maqsadga muvofilikda avtomatlashtirilgan usulda bajarishga qobiliyati. Bu qobiliyat o'quvchining mashqlar o'tkazishi natijasida hosil bo'ladi.

Kasbiy pedagogika- umumiy pedagogikaning bir sohasi bo'lib, u tarbiya, ta'lim, o'qitish haqida kator nazariy va amaliy ma'lumotlar beradi. Kasbiy pedagogika sanoat, ishlab chiqarish va mehnat pedagogikasining masalalari bilan shug'ullanadi.

Didaktika-grekcha «didaskiuen» so'zidan olingan bo'lib, o'qitaman, o'qishni o'rgataman ma'nolarini anglatadi. Didaktika o'qitish jarayonini shakllari, metodlari, tamoyillari, mazmuni, vazifasi va maqsadlarini ishlab chiqadi.

Metod-iborasi (yunoncha-metodos-tadqiqot yoki bilish yo'li, nazariya ta'limot ma'nosini anglatib) voqelikni bilish, o'zlashtirish, o'zgartirish usullari majmuasidir. Metod-pedagogik jarayon elementi sifatida mazmun, maqsadlarga maksimal mos kelishi kerak, ana shunda-tarbiya, ta'lim rivojlanish amalga oshadi.

Metodika-pedagogikaning o'qitish qonuniyatlari, qoidalari, tashkil etish shakllari, amalga oshirishi va natijalarini nazorat qilib, baholash metod hamda vositalari o'zida mujassamlashtiruvchi fan tarmog'idir.

O'qitish metodikasi- bu turli usullar tizimi bo'lib, o'quv-didaktik materiallaridan foydalanish orqali belgilangan maqsadga erishish uchun nazariy va amaliy mashg'ulotlar paytida qo'llaniladigan usullar majmuasidir.

Mahorat –o'zlashtirilgan bilimlar va hayotiy tajribalar asosida barcha amaliy ish xarakterlarni (shu jumladan, dars berishni) kam kuch va kam vaqt sarflab bajarishdir.

Kasb-muayyan bilim va mahorat talab etadigan mehnat faoliyati turidir. Kasb –hunar sirlarini egallashga umumiy hamda maxsus ma'lumot, amaliy ish-xarakter usullarini o'zlashtirish orqali erishiladi.

1.3. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi fanining tadqiqot metodlari.

Maxsus fanlarni o'qitish muammolariga qaratilgan ilmiy izlanishlar o'tkazishdan maqsad o'qitish va o'rgatishning, samaradorligin oshirishni ta'minlovchi metodlarni ishlab chiqish va ularni amalda qo'llash, o'qitishda ta'lim va axborot texnologiyalarni qo'llashga doir masalalarni yechishni o'rganishdan iboratdir.

“Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” fani o'z mazmun mohiyatini boyitishda, yangilashda mavjud hodisa va jarayonlarni uning maqsadi va vazifalariga muvofiq keladigan metodlari bilan o'rganadi.

Ushbu fanning ilmiy tadqiqot metodlari deganda yosh avlodni tarbiyalash, bilim berish va o'qitishning real jarayonlariga xos bo'lgan ichki aloqa va munosabatlarni tekshirish, bilish va bildirish yo'llari, metodlari va vositalari majmui tushuniladi. Bu fanning ilmiy tadqiqot metodlari qanchalik rivojlansa hamda takomillashtirilsa, ta'lim-tarbiya mazmunini yangilash va takomillashtirish shu darajada yuksaladi.

Ob'ektiv dunyoni bilish nazariyasida “*nimani o'rganish va o'rgatish kerak, kimni va qanday tarbiyalash lozim*” degan masalalar mavjud bo'lib, ular o'zaro uzviy bog'liqdir.

Maxsus fanlarni o'qitish metodikasida ilmiy izlanishlarning umumiy va maxsus usullari qo'llaniladi.

Umumilmiy usullarga nazariy izlanish, kuzatish, suhbat, pedagogik so'rov, test, so'rovnomalari, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish va boshqalar kiradi.

Nazariy izlanish usuli –adabiyot, ilmiy manbaallardan o'rganish va tahlil qilish hamda pedagogic tajribalar asosida olib borilgan izlanishlardir. Nazariy izlanish usulida ishlashda ilmiy adabiyot va jurnallar, ilmiy maqolalar, patentlar, ilmiy ishlar, ilmiy to'plamlar va kataloglar, internet tizimidan olingan ma'lumotlardan foydalaniladi

Kuzatish usuli- odatda, tabiiy kuzatish orqali ta'lim oluvchilarning fanlarni o'zlashtirishlari, ularning xulq-atvori muomalasidagi o'zgarishlarni hisobga olish va tegishli ta'lim-tarbiya ta'siri ko'rsatish yo'llarini belgilash uchun qo'llaniladi. Bu usul tadqiqotchining pedagogic tajribani muayyan bir tomoni va hodisalarni biror maqsadni ko'zda tutib idrok etishi tashkil etadi. Bunda kuzatishlar tezligi va soni, kuzatish obyekti, vaqti, pedagogik vaziyatlarni kuzatish uchun ajratilgan tavsif va boshqalar hisobga olinadi.

Qayd qilish usuliga qarab kuzatishlar turlarga bo'linadi. Bevosita qayd qilish usuli tadqiqotchiga real pedagogic jarayonda kuzatuvchining xatti-xarakatlari tadqiqotchining bevosita o'zi yozib qo'yish imkoini beradi. Bilvosita qayd qilish usulida esa biror-bir hodisalarning oqibati haqidagi daliliy materialnin boshqa shaxslar orqali yoki qandaydir asbobni qo'llash vositasida olishga imkon beradi. Ilmiy-texnika taraqqiyoti asrida

kuzatishning visual usullari xilma-hil texnika vositalari (kinofilm, videotasvir, teleko'rsatuv)dan foydalanish o'prqali tobora ko'p qo'llanilmoqda.

Suhbat usuli-so'rashning bir turi hisoblanib, tadqiqotchining jiddiy tayyorgarlik ko'rsatishni talab etadi. Chunki u tekshirayotgan shaxs bilan bevosita aloqada bo'lish vaqtida og'zaki suhbat tarzida, suhbatdoshning javoblarini yozmasdan, erkin muomala shaklida olib boriladi.

Suhbat usuli-o'qituvchilar va talabalar jamoasi bilan, ota-onalar va keng jamoatchilik bilan, yakka va guruh tarzida ish olib borilganda qo'llaniladi.

Suhbat usulidan farqli ravishda intervyu olish usuli oldindan belgilangan savollarni izchillik bilan bayon qilishni nazarda tutadi. Bunda javoblar videoyozuviga yoki disklarga yozib olinadi. Hozirgi kunda ommaviy so'rash nazariyasi va amaliyotida intervyu olishning guruhlar tarzida, jadal, sinov va boshqa usullari mavjud.

Talabalarni o'rganishda-ularning o'ziga xos individual tartibdagi faoliyatlariga doir omillar tahlil qilinadi, xulosalar yasaladi.

Pedagogik so'rov usuli- tadqiqotchining boshqa kishilardan pedagogic tajribaning biror tomoni yoki hodisalar haqida axborot olish jarayoni bu usulning asosini tashkil qiladi. So'rash usulida savollarning mantiqiy o'ylangan tizimini, uning aniq foydalanishini, nisbatan kamchiligi (3-5 ta) nazarda tutiladi. Shuningdek, qat'iy shakldagi javobni ("ha", "yo'q") ham taqazo etish ko'zda tutiladi.

Test savollari- yoki anketa usuli ilmiy farazning yangiligini aniqlash, yakka yoki guruh holdagi ta'lim oluvchilar fikrlarini, qarashlarini, qanday kasblarga qiziqishlarini, kelajak orzu-istaklarini bilish va tegishli xulosalar chiqarish, tavsiyalar berish maqsadida o'tkaziladi.

Test savollaridan ko'zlangan maqsad oz vaqt ichida takabalarining bilimlarini yoppasiga baholashdir.

Mutaxasislarning bilimini va dunyoqarashini aniqlash uslublaridan biri-bu test yordamidagi sinovdir. Test yordamida sinov talaba yoki mutahasisning bilimi, ilmi, ma'naviyati hamda yoshlarning qaysi yo'nalish va mutahasislikka layoqati borligini, iqtidorini zudlik bilan aniqlash va baholashga imkoniy beradi. Test yordamida bilimlarni baholashning pedagogic nuqtaviy nazaridan yutuqlari va kamchiliklari keltirilgan va baholash jarayonini EHM yordamida avtomatlashtirish mumkinligi takidlangan. Test savollari va masalalarning aniqligiga sabab, uning qisqa va lo'ndaligi, umumiy javoblar ivhida to'g'ri javobning borligi va ularning talabalarga ko'rsatma bo'lib xizmat qilishi, uning topishmoqli o'yingga o'xshashligi va javobni topishda xotira, ichki tuyg'u va topqirliklar qo'l kelishidir. Test savollarini chop etish talabalarining mustaqil ishlashini yanada faollashtiradi.

Tajriba-sinov, eksperiment usuli-ushbu tajriba ta'lim-tarbiya jarayoniga aloqador ilmiy faraz yoki amaliy ishlarning tatbiqiy jarayonlarini tekshirish, aniqlash maqsadida o'tkaziladi.

Statistik ma'lumotlarni tahlil qilish usuli – ta'lim sohasidagi, jumladan, ta'lim oluvchilarni o'zlashtirish ko'rsatkichlari, OTM uchun ajratilgan mablag'larning o'zgarib borishi, darslik va o'quv qo'llanmalar, ko'rgazmali vositalar, o'qituvchi kadrlar tayyorlash va ularning salohiyati, ta'lim 20 muassasalarining moddiy-texnik bazasi, innovatsion

loyihalar va ulardan tushayotgan mablag'lar va boshqalar statistika usuli orqali aniqlanib, tahlil qilinadi.

Matematik va kibernetik usullar – o'qitish nazariyasi amaliyotida axborot texnologiyalari yordamida ma'lumotlarni to'plash, ularga mattematik ishlov berish, bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilish, elektron dasturli ta'lim va uni kompyuter orqali boshqarish, masofaviy o'qitish, baholash orqali ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirish, tabaqalashgan va individual ta'lim berish kabi jarayonlardir.

Ijtimoiy tadqiqot usuli – maxsus anketalar ishlab chiqilib, ularga tegishli savollar kiritiladi. Bundan maqsad ta'lim oluvchilarning kasb-hunarga bo'lgan qiziqishlarini, ular orasidagi do'stlik munosabatlarini, o'quv yurtidagi shart-sharoitlarini bilish, yutuq va kamchiliklarini, tasavvuf ilmiga qiziqishlarini aniqlash, ularning ma'naviy sifatlarini, bilim olishga ishtiyoqi, adabiyotlar bilan ta'minlanganlik darajasi, o'quv taqsimoti, o'qituvchilarning bilim berish darajasi, o'quv qo'llanmalarining sifati, kompyuterda mashg'ulot o'tkazish turlarini o'rganish, ilmiy va kasbiy mahoratni oshirishdagi mashg'ulotlar turi, stipendiyalar miqdori, stipendiyalar talabalarning qanchalik qoplashi, talabalarning haq to'lanadigan ishlarda qatnashishi, ota-onalarining yordami, ularning ma'lumoti, ish joyi, talabalar qo'p boradigan jamoat joylari, yashash joyi, ilmiy dunyoqarashining shakllanishiga ta'sir etuvchi, mutaxasssi bo'lib yetishishida hal qiluvchi omillar, talabalarning onglilik darajasi, komil inson bo'lish uchun kerak bo'lgan ma'naviy sifatlar, o'zlashtirganlik darajasi haqida savollar anketaga kiritiladi. Savol-javolarning barchasi kompyuterda qayta ishlanadi va xuldosalar chiqariladi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan usullardan tashqari maxsus fanlarni o'qitish metodikasida tadqiqotning maxsus usullaridan ham foydalaniladi.

Tadqiqotning maxsus usullarida hodisa va jarayonlarni ob'ektiv miqdoriy kattaliklarni olish maqsadida turli xildagi asbob-uskunalar va elektron jihozlar ham qo'llaniladi.

Tadqiqotning maxsus usullari shartli ravishda uch guruhga bo'linadi:

Ish-harakatlarining natijaviy tafsilotini o'rganish (harakatlarni aniq bajarish, sarflanadigan vaqt, ish unumi) ga bog'liq bo'lgan usullar;

Psixofiziologik usullar.

Ish-harakatlarining natijaviy ko'rsatkichlari bilan bog'liq bo'lgan usullarda xronometraj xarita muhim rol o'ynaydi. Ish me'yori, maqbul vaqt, shu jumladan, ishlab chiqarish ta'limining turli davrlarida talabalar vaqt me'yori, tartibotini aniqlash maqsadida, shuningdek, harakatlarning vaqtinchalik tuzilmasini o'rganish talablari yoki ishchilarning tayyorgarlik darajasini baholash uchun xronometrajdan foydalaniladi.

Psixologik usullar o'quv va mehnat faoliyati jarayonida inson organizmining turli a'zolarining funksional holatini o'rganishda foydalaniladi. Bulardan elektromiografiya, elektrokardiografiya, elektrodermografiya usullari keng qo'llaniladi.

Ilmiy pedagogik izlanishlarni olib borish jarayonini shartli ravishda quyidagi bosqichlarga ajratish mumkin:

1. O'qituvchining ilmiy manbaalarni o'rganish va ta'lim - tarbiya berish ishlari asosida muammolarni aniqlashi.

O'qituvchi ilmiy manbaalarni o'rganish jarayonida quyidagilarni aniqlashi kerak:

- o'rganilayotgan muammo to'g'risida muallifning fikr-mulohazasi;
- o'rganilayotgan muammo to'g'risida usullardan farqli ravishdagi o'zining taklif etayotgan fikr-mulohazalari;
- o'rganilgan ilmiy manbaalarda qanday asosiy masalalar yoritilmagani;
- muammoni yechish uchun olib boriladigan ilmiy izlanishlar.
- o'qituvchi o'qitish jarayonida quyidagi muammolarni aniqlashi kerak:
- dars mashg'ulotlari jarayonida o'qituvchi duch keladigan muammoli vaziyatlar, qiyinchiliklar;
- muammoli vaziyatlar, qiyinchiliklarning yuzaga kelish sabablari, ularni oldini olish va bartaraf etish chora-tadbirlari.

2. O'qitishni bosqichma-bosqich tashkil etish.

- olingan dalillar, natijalarni taqqoslash orqali asoslangan takliflar beriladi.

3. Izlanish natijalarini rasmiylashtirish va o'quv jarayonida qo'llash.

- ilmiy izlanish natijalarini o'quv jarayonida qo'llash va tegishli tavsiyalarni amaliyotga tavsia etish.

Ilmiy izlanishlar olib borish uchun tadqiqotchida o'z sohasi bo'yicha dolzarb bo'lgan masalalar mazmunini chuqur bilishi talab etiladi. Ko'pchilik bo'lajak pedagoglar talabalik vaqtlaridayoq pedagogik izlanishlar bilan shug'ullana boshlaydilar. Ular ilmiy rahbarlari bilan birgalikda ilmiy maqolalar tayyorlaydilar, ilmiy-amaliy anjumanlarda o'z ma'ruzalari bilan qatnashadilar, fan o'qituvchilari rahbarligida fanlar bo'yicha amaliy va tajriba mashg'ulotlarini bajarish bo'yicha metodik ko'rsatmalar, ko'rgazmali vositalar tayyorlashda qatnashadilar, berilgan mavzular asosida mustaqil ishlarni bajaradilar. Bularning barchasi bo'lajak pedagoglarda soha bo'yicha ilmiy izlanish olib borishga oid ko'nikmalar va pedagogik mahoratni shakllantirib borishga yordam beradi.

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi fanining metodologik asoslarini aytib bering.
2. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi fanining predmeti va ob'ektini izohlang?
3. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi fanining maqsad va vazifalari nimalardan iborat?
4. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasining o'ziga xos xususiyatlarini tushuntiring?
5. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi fanining asosiy tushunchalari haqida fikr bildiring?
6. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasining umumiy tadqiqot metodlarini tushuntiring?
7. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasining maxsus tadqiqot metodlarini tushuntiring?

2-mavzu. Oliy ta'limda o'qitish jarayoni yaxlit tizim sifatida.

PEЖA:

- 2.1. Yaxlit pedagogik jarayon va o'quv jarayoni, tushunchalarining tahlili.
- 2.2. Maxsus fanlarini o'qitishda pedagog shaxsi va uning metodik kompetentligi.
- 2.3. Ta'lim jarayonini loyihalash bosqichlari, qonuniyatlari va tamoyillari.

Tayanch so'z va iboralar: “Ta'lim to'g'risida”gi Qonun, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, uzluksiz ta'lim, oliy ta'lim, bakalavr, magistr, tadqiqot metodlari, kuzatish usuli, suhbat usuli, o'qitish qonuniyatlari, tashqi va ichki qonuniyatlar, o'qitish tamoyillari, didaktika, faollik tamoyili, namunalardan foydalanish tamoyili, ta'lim oluvchilarning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olish tamoyili, o'qitishda nazariya bilan va amaliyotni bog'liqligi tamoyili, ko'rgazmalilik tamoyili, ilmiylik tamoyili, o'qitishda tizimlilik va izchillilik tamoyili, o'qitishning tarbiyalovchi xarakterlilik tamoyili.

- 2.1. Yaxlit pedagogik jarayon va o'quv jarayoni, tushunchalarining tahlili.

O'zbekiston Respublikasi Davlat mustaqilligiga erishib, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning o'ziga xos yo'lini tanlashi kadrlar tayyorlash tuzilmasi va mazmunini qayta tashkil etishni zarur qilib qo'ydi. “Ta'lim to'g'risida”gi Qonunning joriy etilishi yangi o'quv rejalari, dasturlari, darsliklarni hamda zamonaviy didaktik ta'minotni ishlab chiqishni va tadbik etishni takozo qildi.

Shu nuqtai nazardan “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da ta'lim jarayoni, mazmunini isloh qilish asosan, me'yoriy xujjatlar majmuasi (davlat ta'lim standarti, o'quv rejalari va dasturlari) asosida, kadrlarga ta'lim va tarbiya berish milliy istiqloq g'oyalariga muvofiq amalga oshirilishi alohida ta'kidlab o'tilgan.

Uzluksiz ta'lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi hamda O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy taraqqiyotini ta'minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustivor sohadir.

Ta'limning uzluksizligi shunday ma'no beradiki, inson tug'ilgandan boshlab to umrining oxirigacha ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lsin.

Bunday tizim O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonunida o'z aksini topgan.

Oliy ta'lim – uzluksiz ta'lim tizimining yuqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi mustaqil turi. U oliy ta'lim muassasalarida amalga oshiriladi. Oliy ta'lim yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashni ta'minlaydi.

Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash oliy o'quv yurtlarida (universitetlar, akademiyalar, institutlar va oliy maktabning boshqa ta'lim muassasalarida) o'rta-maxsus kasb-hunar ta'limi asosida amalga oshiriladi.

Oliy ta'lim ikki bosqichga: davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi oliy ma'lumot to'g'risidagi hujjatlar bilan dalillanuvchi bakalavriat va magistraturaga ega.

Bakalavriat – o'rta-maxsus kasb-hanvr ta'limi negizida oliy ta'lim yo'nalishlaridan biri bo'yicha fundamental bilimlar beradigan, o'qish muddati to'rt yildan kam bo'lmagan tayanch oliy ta'lim;

Magistratura - aniq mutaxassislik bo'yicha bakalavriat negizida kamida ikki yil davom etadigan oliy ta'limdir.

Bakalavr, magistr – oliy ta'limning tegishli bosqichiga muvofiq dasturlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirgan shaxslarga beriladigan akademik darajalardir.

Oliy ta'lim o'rta umumta'lim va kasb-hunar ta'limi negiziga asoslanib, bakalavriat va magistratura bosqichiga bo'linadi.

Bakalavriat mutaxassisliklar yo'nalishi bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, ta'lim muddati kamida to'rt yil davom etadigan tayanch oliy ta'lim hisoblanadi.

Bakalavrluk dasturi tugallanganidan so'ng bitiruvchilarga davlat attestatsiyasi yakunlariga binoan kasb bo'yicha "bakalavr" darajasi beriladi va davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi, kasb-hunar faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beradigan diplom topshiriladi.

Magistratura aniq mutaxassislik bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, bakalavriat negizida ta'lim muddati kamida ikki yil davom etadigan oliy ta'lim hisoblanadi.

"Magistr" darajasini beradigan davlat malaka attestatsiyasi magistrlik dasturining yakunlovchi bosqichidir. Magistrlarga davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi, kasb faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beradigan diplom topshiriladi.

Ikki bosqichli oliy ta'lim tizimini tashkil etish va rivojlantirish uchun quyidagilarni amalga oshirish zarur:

- bakalavriat va magistratura uchun davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqish va joriy etish;
- oliy ta'lim muassasalari uchun professor-o'qituvchi kadrlar tayyorlash, shu jumladan xorijiy davlatlardagi etakchi o'quv va ilmiy markazlarda tayyorlash;
- oliy ta'lim muassasalarida tarkibiy o'zgartishlar o'tkazish;
- oliy ta'lim muassasalari boshqaruvini takomillashtirish, bu muassasalarning mustaqilligini kuchaytirish, muassislar, vasiylar kengashlari, jamoat nazorat kengashlari shaklidagi jamoat boshqaruvini joriy etish;
- ta'limning fan va ishlab chiqarish bilan integratsiyasi ta'sirchan mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;
- o'qishni, mustaqil bilim olishni individuallashtirish hamda masofaviy ta'lim tizimi texnologiyasi va vositalarini ishlab chiqish hamda o'zlashtirish;
- pedagogik va axborot texnologiyalari, tayyorgarlikning modul tizimidan foydalangan holda talabalarni o'qitishni jadallashtirish;
- xalqning boy ma'naviy va intellektual merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida ta'limning insonparvarlik yo'nalishini ta'minlash.

Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi fani pedagogikaning bir sohasi sifatida boshqa bir qator fanlarga uzviy bog'langan. Ushbu fan o'zining rivojlanishida psixologo-

pedagogik, ijtimoiy-gumanitar va maxsus fanlar bilimlarining zamonaviy yutuqlariga tayanadi.

“Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani oliy ta’lim muassasalarida umumkasbiy va maxsus fanlarini o‘qitishda talabalarga ta’lim berishning shart-sharoitlari, tashkiliy shakllari hamda metodlari, ularga oid rejalashtiruvchi hujjatlar mazmuni bilan tanishtiruvchi, dars mashg‘ulotlarini loyihalash va ularni o‘tkazish metodikasini ishlab chiqishni o‘rgatuvchi pedagogik fan hisoblanadi. U o‘z oldiga har tomonlama barkamol rivojlangan, hozirgi zamon ruhida tarbiyalangan, bozor iqtisodiyoti davrida ta’lim-tarbiya ishini tashkil etish va uni amalga oshirishga oid dolzarb muammolarni ijobiy hal eta oladigan, milliy istiqloq g‘oyasi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarimizni chuqur his etib, ularni ta’lim-tarbiya mazmuniga singdira oladigan shaxs – maxsus fan o‘qituvchisini tayyorlash bilan bog‘liq aniq maqsadni qo‘yadi. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani pedagogikadagi tadqiqotlarga asoslanadi va o‘z predmetini o‘qitish mazmuni hamda xususiyatlarini hisobga olgan holda uning metodlaridan foydalanadi.

2.2. Maxsus fanlarini o‘qitishda pedagog shaxsi va uning metodik kompetentligi.

Zamonaviy pedagogika nazariyasining bir qator olimlarining pedagogik faoliyat to‘g‘risidagi ilmiy tadqiqot ishlari natijalarini maxsus fanlar o‘qituvchisining faoliyatini o‘rganishda ham foydalanish mumkin bo‘ladi, biroq bu yerda uning xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lgan bir qator muammolar kelib chiqadi. Bu xususiyatlar ko‘p qirrali bo‘lib, faoliyatning turli tomonlariga xos bo‘ladi, ammo ularni shartli ravishda uchta katta guruhga bo‘lish mumkin bo‘lib, har biri alohida bir tomonining o‘ziga xoslikligini nomoyon etadi.

Maxsus fan o‘qituvchisi o‘zining tuzilishi, strukturasi va taqdim etish shakliga ko‘ra umumkasbiy va soha texnik-texnologik bilim va ko‘nikmalari majmuasi bilan biror bir predmet fan o‘qituvchisining maxsus bilimlaridan tubdan farq qiladi

Faqat maxsus fan o‘qituvchilarigina shunday insonlarning yetishib chiqishini ta‘minlaydilarki, bunday insonlar kasbiy faoliyatda shaxsiy va ijtimoiy hayotdagi o‘z o‘rinlarini topishda ijodan izlanadilar.

Ba‘zi tadqiqotlarda maxsus fan o‘qituvchisining tipik faoliyat turlari va ularga mos funksiyalari sifatida quyidagi: ta‘limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi, uslubiy (metodik), ishlab chiqarish-texnik, tashkiliy, diagnostik kabi tashkil etuvchilari, boshqalarida esa: ta‘limiy, tarbiyaviy, tashkiliy-boshqaruv, ishlab chiqarish-texnologik, tadqiqotchilik kabi tashkil etuvchilari ajratib berilgan

Maxsus fan o‘qituvchilarining kasbiy fikrlash xususiyatlari orasida o‘ziga xos jihatlar kuzatiladi va hozirgi paytda sohaning va ijtimoiy-pedagogik fikrlashning samaradorligini oxirigacha o‘rganilmaganligi bilan belgilanadi. Maxsus fan o‘qituvchisi faoliyatining o‘ziga xosligini o‘rganishda *qabul qilish jarayoni* (rang,tovush, vaqt, hid va b.), *diqqati* (biologik,tabiyy va ijtimoiy, texnik -texnologik jarayonlar va boshqalarni kuzatish), *nutqi-kasbiy yo‘nalganlilik terminologiyasi* va boshqalar katta ahamiyat kasb etadi.

Magistratura mutaxassisliklarini tugatgan magistrlar oliy ta‘lim muassasalarida umumkasbiy va ixtisoslik fanlaridan dars olib boradilar. Oliy ta‘lim muassasalari uchun maxsus fan o‘qituvchilarini tayyorlash jarayoni bilan biror predmet fan o‘qituvchilarini

tayyorlash jarayoni o'rtasida ayrim farqlar mavjud. Xususan, texnika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalari magistratura mutaxassisliklaridagi "Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi" fanini o'rganishda magistrantlar tomonidan bakalavriaturaning o'z turdosh yo'nalishlari o'quv rejasida ko'zda tutilgan bir nechta (6-7 gacha) umumkasbiy va ixtisoslik fanlar bo'yicha maxsus fanlarni o'qitish metodikasi o'rganilishi nazarda tutiladi. Ayni shu holat maxsus fanlar o'qituvchisini kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorlashda o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olishni taqozo etadi.

Demak, maxsus fanlar o'qituvchisining pedagogik faoliyati biror bir predmet fan o'qituvchisi pedagogik faoliyatidan tubdan farq qiladigan o'ziga xos butun bir majmuaviy xossalarga ega bo'lib, bu holat uning o'rganishga turli xildagi bir qancha yondashuvlarni izlash zaruratini tug'diradi.

Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi fanining asosiy tushunchalari quyidagilar hisoblanadi:

Ta'lim- bilim berish malaka va ko'nikma hosil qilish jarayoni kishini xayotga, mehnatga tayyorlashning asosiy vositasidir. Ta'lim jarayonida bilim o'zlashtiriladi va tarbiya amalga oshiriladi.

Bilim - kishilarning turmushdagi narsa va hodisalar to'g'risidagi, tabiat va jamiyatning rivojlanish qonunlari haqidagi tasavvur hamda tushunchalari tushuniladi.

Ko'nikma - ta'lim oluvchining mehnat harakatini (yoki mehnat harakatlari majmuini) ayni sharoitda ma'qul harakat usullarini tanlab va qo'llab bajarishga va buning oqibatida mehnatda ijobiy natijalarga erishishga tayyor ekanligi.

Malaka - ta'lim oluvchining harakat komponentlarini maksimal aniqlik, tezlik va maqsadga muvofilikda avtomatlashtirilgan usulda bajarishga qobilligi. Bu qobiliyat o'quvchining mashqlar o'tkazishi natijasida hosil bo'ladi.

Kasbiy pedagogika- umumiy pedagogikaning bir sohasi bo'lib, u tarbiya, ta'lim, o'qitish haqida kator nazariy va amaliy ma'lumotlar beradi. Kasbiy pedagogika sanoat, ishlab chiqarish va mehnat pedagogikasining masalalari bilan shug'ullanadi.

Didaktika-grekcha «didaskiuen» so'zidan olingan bo'lib, o'qitaman, o'qishni o'rgataman ma'nolarini anglatadi. Didaktika o'qitish jarayonini shakllari, metodlari, tamoyillari, mazmuni, vazifasi va maqsadlarini ishlab chiqadi.

Metod-iborasi (yunoncha-metodos-tadqiqot yoki bilish yo'li, nazariya ta'limot ma'nosini anglatib) voqelikni bilish, o'zlashtirish, o'zgartirish usullari majmuasidir. Metod-pedagogik jarayon elementi sifatida mazmun, maqsadlarga maksimal mos kelishi kerak, ana shunda-tarbiya, ta'lim rivojlanish amalga oshadi.

Metodika-pedagogikaning o'qitish qonuniyatlari, qoidalari, tashkil etish shakllari, amalga oshirishi va natijalarini nazorat qilib, baholash metod hamda vositalari o'zida mujassamlashtiruvchi fan tarmog'idir.

O'qitish metodikasi- bu turli usullar tizimi bo'lib, o'quv-didaktik materiallaridan foydalanish orqali belgilangan maqsadga erishish uchun nazariy va amaliy mashg'ulotlar paytida qo'llaniladigan usullar majmuasidir.

Mahorat -o'zlashtirilgan bilimlar va hayotiy tajribalar asosida barcha amaliy ish xarakatlarni (shu jumladan, dars berishni) kam kuch va kam vaqt sarflab bajarishdir.

Kasb-muayyan bilim va mahorat talab etadigan mehnat faoliyati turidir. Kasb -hunar sirlarini egallashga umumiy hamda maxsus ma'lumot, amaliy ish - xarakat usullarini o'zlashtirish orqali erishiladi.

2.3. Ta'lim jarayonini loyihalash bosqichlari, qonuniyatlari va tamoyillari.

Ma'lumki, pedagogika jamiyatning rivojlanish qonun-qoidalariga tayangan holda taraqqiy etadi. Pedagogikada qonuniyatlar deganda -qonuniyatlarning aniq sharoitlardagi harakat ifodasi tushuniladi. Qonuniyatlarning asosiy xususiyati ular pedagogikada ehtimoliy-statistik xarakter berishda aks etadi, qoidalarni esa ta'lim jarayonida amalga oshirishni hamma holatlarda ham aniq ko'rib bo'lmaydi

O'qitish qonuniyatlari (qoidalari)- bu o'qitish jarayonining tarkibiy qismlari, komponentlari o'rtasidagi ob'ektiv, muhim, barqaror, takrorlanuvchi aloqalardir.

Tashqi qonuniyatlar ijtimoiy jarayonlar va sharoitlar: ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy vaziyatlar, madaniyat darajasi, jamiyatning ma'lum bir tipdagi shaxslarga bo'lgan ehtiyoji va ta'lim darajasini tavsiflaydi.

O'qitish jarayonining ichki qonuniyatlariga uning komponentlararo aloqalari hisoblanib, bularga: maqsadlar, mazmun, metodlar, vositalar va shakllar o'rtasidagi aloqalar kiradi.

Har qanday ta'lim jarayonlariga umumiy qonuniyatlar xos bo'lib, ular ta'limning barcha tizimlarini qamrab oladi. Umumiy qonuniyatlarga quyidagilar kiradi:

Ta'lim jarayonining umumiy qonuniyatlari:.

- Ta'lim maqsadlari;
- Ta'lim mazmuni;
- Ta'lim samaradorligi;
- Ta'limni rag'batlantirish;
- Ta'lim sifati.

ta'lim maqsadi amiyatning rivojlanish darajasi va intensivligi, uning ehtiyojva imkoniyatlari, pedagogika fani va amaliyotining rivojlanish darajasi va imkoniyatlariga bog'liq bo'ladi.

- *ta'lim mazmuni* ijtimoiy ehtiyojlar va ta'lim maqsadlari, ijtimoiy va ilmiy- texnik progress sur'atlari, ta'lim oluvchilarning yoshga xos imkoniyatlari, ta'limning nazariy va amaliy rivojlanish darajasi, ta'lim muassasasining moddiy- texnik va iqtisodiy imkoniyatlariga bog'liq bo'ladi.

- *ta'lim sifati* ta'limning dastlabki bosqichining samaradorligi va unda erishilgan natijalar, o'rganilayotgan materialning xarakteri va hajmi hamda o'qitish vaqtlariga bog'liq bo'ladi.

- *didaktik metodlar* samaradorligi metodni qo'llashga ko'nikma va malakalar, ta'lim maqsadi, uning mazmuni, moddiy-texnik ta'minoti, o'quv jarayonini tashkil etilishidan bog'liq bo'ladi.
- *ta'lim samaradorligi* ta'lim tizimidagi teskari aloqadorlikning intensivligi, tuzatuvchi ta'sirlarning asoslanganligiga bog'liq bo'ladi.
- ta'lim samaradorligi *ta'limning* ichki (motivlari); tashqi (ijtimoiy, iqtisodiy, pedagogik) *rag'batlarga* bog'liq bo'ladi.

Qonuniyatlar asosan emperik metodlar asosida paydo bo'ladi va ikki guruhga bo'linadi:

- Tashqi qonuniyatlar-ta'lim jarayonida ta'limning ijtimoiy jarayonlar va sharoitlari bilan bog'likligida xarakterlanadi.
- Ichki qonuniyatlar-ta'lim jarayonida uning tarkibiy qismlari (maqsad, mazmun, vosita, metod, shakllari) orasidagi aloqani hosil qiladi.

Bunday qonuniyatlar pedagogikada ko'p bo'lib, quyidagilar bilan xarakterlanadi:

- pedagogikaning o'rgatuvchilik faoliyati ko'pincha tarbiyaviy xarakterga ega bo'lishligi. Bu qonuniyat ta'lim va tarbiya orasidagi aloqada aks etadi;
- ta'lim beruvchi bilan ta'lim oluvchilarning birgalikdagi faoliyati va ta'lim natijalari orasida bog'liklikning mavjudligi;
- o'rganilayotgan bilimlarga o'rganish istagining mosligi;
- ta'lim beruvchi xarakatlarini ta'lim oluvchilarning yakka va jamoaviy faoliyatiga mosligi;
- ta'lim beruvchi xarakatlarini ta'lim oluvchilarning bilish, intellektual va boshqa ehtiyojlariga mosligi;
- ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar faoliyatini ta'limning axborot-texnik vositalari imkoniyatlariga mosligi;
- ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar faoliyatini zamonaviy hayot shart-sharoitlari asosida modellashtirish.

O'qitish qonuniyatlari talablarni albatta e'tiborga olishi zarur, chunki qonuniyat - bu barqaror, zaruriy u yoki bu hodisalar va jarayonlar o'rtasidagi mutanosiblik va muhim aloqa hisoblanadi.

Ijtimoiy ehtiyojlar va sharoitlar o'quv jarayonining xarakterini, uning vazifalarini, mazmuni, shakllari, usullari va vositalarini qonuniy ravishda aniqlab beradi. Demak, ta'lim berish, tarbiyalash va ta'lim oluvchilarning umumiy rivojlanishlarini bir butunlikda amalga oshirish zarur.

O'qitish qonuniyatlari o'z aksini o'qitish tamoyillarida topadi. Ular o'qitish tamoyillarini ilmiy asosda o'zaro bog'lanishda qo'llash ko'nikma va malakalarni chuqur, puxta, ongli va ta'sirli o'zlashtirilishini ta'minlaydi.

Ta'lim tamoyillari - ta'lim beruvchi faoliyatini va ta'lim oluvchining bilish faoliyati xususiyatini belgilovchi asosiy boshlanmalardir. Ular ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar faoliyatining muhim ichki tamonlarini aks ettiradi hamda turli shakl, mazmun va yo'sinda tashkil etiladigan ta'limning samaradorligini belgilaydi. Shuning uchun ta'lim tamoyillari ta'lim berishning muayyan ob'ektiv qonuniyatlarini aks ettiradi.

Ta'lim tamoyillari tarbiyaning maqsad va vazifalarini amalga oshirishga qaratilgan o'qish va o'qitish jarayonining xarakteri, yo'nalishi, ta'lim oluvchilar tomonidan ilmiy bilimlarning o'zlashtirilishi, tegishli ko'nikma va malakalar hosil qilishning asosiy qonun va qoidalarini o'z ichiga oladi. Shu bilan birga ta'lim tamoyili ikkita faoliyatni, ya'ni ta'lim oluvchi va ta'lim oluvchining faoliyatini ham o'z ichiga oladi. SHunga ko'ra, o'qitish tamoyili ta'limning eng muhim masalalarini nazariy va amaliy jihatdan to'g'ri hal qilishning asosiy negizi hisoblanadi.

Ta'lim tamoyillari deb - ta'lim beruvchi tomonidan ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarga o'quv reja va o'quv dasturlari talablari asosida u yoki bu fandan bilim berish, malaka hosil qildirish hamda iqtidorli qilishga qo'yiladigan asosiy qoidalar majmuiga aytiladi.

V.Disterverg, K.D.Ushinskiy va boshqalar o'z asarlarida ta'lim (didaktika) tamoyillarini asoslab bergan edilar. Ta'lim tamoyilari tizimi o'qitish jarayoni qonuniyatlarini ifodalaydi va tarbiya maqsadlari bilan belgilanadi. SHunga ko'ra, o'qitish tamoyili ta'limning eng muhim masalalarini nazariy va amaliy jihatdan to'g'ri hal qilishning asosiy negizi hisoblanadi.

M.N.Skatkin ta'lim tamoyillarini quyidagicha belgilaydi: ilmiylik, har tomonlamalik, hayot bilan aloqadorlik, tabaqalashtirish, tizimlilik, o'quv fanlari orasidagi o'zaro aloqadorlik, joriylilik.

M.G.Ogorodnikov esa o'z tadqiqotlarida ilmiylilik, g'oyaviylik, tarixiylik, tizimlilik, nazariya va amaliyotning birligi, ta'limning hayot bilan aloqasi kabilarni tamoyillar sifatida ajratib ko'rsatgan.

S.Ya.Batishev - kasb ta'limi mazmunini ishlab chiqarish va mehnat jarayoni rivojlanishi bilan uzviy bog'langan holda tasavvur etish kerak deb hisoblaydi va ta'limning quyidagi tamoyillarini qayd etgan: ilmiylik, tizimlilik va joriylilik, nazariy ta'lim bilan ishlab chiqarish mehnatining birligi.

V.A.Skakun - kasb ta'limi tamoyillarini ilmiylik va g'oyaviylik; ta'lim, tarbiya va rivojlantirishning birligi; ilmiy-texnika taraqqiyotiga ta'limning bog'liqligi, politexnizm: malakali ishchilarni tayyorlash barcha tomonlarining bir- biriga aloqasi; ta'limning tabaqalashtirish deb biladi.

A.P.Belyayeva ta'limda xalqchillilik, ilmiylik, politexnikaviylik, tizimlilik, muqobillik, politexnik va kasbiy ta'limning birligi hamda o'zaro aloqasi; fanlararo va majmuaviy o'zaro aloqadorlik, kasbiy safarbarlik, ta'limning moslashuvchanligi va turg'unligi, mujassamlangan hamda tabaqalashganligini asosiy tamoyil sifatida talqin etadi.

Maxsus fanlar bo'yicha o'quv mashg'ulotlariga tayyorgarlik ko'rishda didaktik tamoyil (printsip) talablarini hisobga olish zarur. Bunda maxsus fan o'qituvchisining o'qitish qonuniyatlarini bilishligini emas balki, ulni amalga oshirish (tushuntira olish) uchun qulay sharoitlar yaratishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bunga esa o'quv jarayonini tashkil etishda o'qitishning asosiy tamoyillariga tayanish kerakligini anglagan taqdirdagina erishish mumkin. Bu tamoyillar didaktikada ta'lim tamoyillari yoki didaktik tamoyillar deb ataladi.

Didaktika (yunoncha "*didaktikos*" — o'rgatuvchi, ta'lim beruvchi) — pedagogikaning tarmog'i hisoblanib, u ta'lim nazariyasi bilan shug'ullanadi. Didaktika atamasi ilk bor Evropada 17-asrda o'qitish va ta'lim jarayoni haqida asarlar yaratgan olimlar tomonidan qo'llanila boshlagan. CHex pedagogi YA.A.Komenskiy o'zining "Buyuk didaktika" asari (1657 yil)da bolalar va o'smirlarni ma'lumotli qilish va ularga ta'lim berishning didaktik jihatlarini ishlab chiqdi. Nemis pedagogi A.Disterveg o'zining "Nemis ta'lim beruvchilarini ma'lumotli qilishga rahbarlik" (1834-1835 yy.) asarida didaktikaning pedagogikada ta'lim nazariyasini bayon etuvchi alohida qism ekanligini ta'kidlagan. Shundan keyin didaktikaga ta'lim nazariyasi haqidagi fan sifatida qarash keng yoyildi. Hozirgi zamon pedagogikasida didaktikaga ta'lim va ma'rifat berish nazariyasi bilan shug'ullanadigan alohida soha sifatida qaraladi. Ta'lim mazmunini aniqlash, ta'lim jarayoni qonuniyatlarini ochish hamda o'qitishning eng samarador usul va yo'llarini topish didaktikaning asosiy muammolaridir. Didaktikaning mohiyatini belgilash, yo'nalishini aniqlashda falsafiy-nazariy asosning o'rni katta. Didaktika umumiy psixologiya, o'qitish psixologiyasi hamda bilish nazariyasi bilan uzviy bog'liq. Bu fanlarning har biri ta'lim oluvchining bilish faoliyati va uni amalga oshirilish jarayoni to'g'risida alohida bilim beradi. Ta'lim mazmuni va usullarini belgilash borasida ham mazkur aloqadorlik katta ahamiyatga ega. Didaktika har qanday alohida predmetni o'qitish va uning mazmunini tayin etish qonuniyatlarini aniqlaydigan fan sifatida ta'lim va ma'rifat ishlarini samarali tashkil etishning umumiy usullarini belgilab berishi lozim. Ayni vaqtda, alohida predmetlarni o'qitish metodikasi ta'lim amaliyotining aniq tajribalaridan kelib chiqqanligi uchun didaktikaning tamoyillari ta'lim jarayonida uchraydigan har xil favqulodda hodisalarning o'ziga xosligini hisobga olgan holda tuziladi.

O'zbek milliy pedagogikasi tarixida ham didaktikaning asosiy xususiyatlarini aks ettirishga bag'ishlangan ko'pgina tadqiqotlar mavjud. Garchi turkiy mutafakkirlarning asarlarida didaktika hozirgi nom bilan atalmagan bo'lsada, lekin ular ta'lim jarayonining qonuniyatlarini belgilashi, uni tashkil etishning yo'l-yo'riqlarini ko'rsatishi jihatidan beqiyos ahamiyatga ega. Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Ahmad al Farg'oniy, Marg'inoniy, Davoniy, Alisher Navoiy, Munis, Abdulla Avloniy singari mutafakkirlarning ta'limni uyushtirish, uning samaradorligini oshirish, o'qitish jarayonida ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi munosabatlari borasidagi qarashlari jahon pededagogikasi taraqqiyotining o'ziga xos bosqichini tashkil etadi.

Muayyan yoshdagi ta'lim oluvchilarni jamoa tarzida bir joyda o'qitishning samaradorligi ilk bor Ibn Sino tomonidan ko'rsatib berilgan bo'lsa, muallimning o'zida ezgu insoniy sifatlar bo'lmasa, ta'lim oluvchilarda bunday xislatlarni shakllantirish mumkin emasligi Navoiy asarlarida aks etgan.

Marg'inoniy esa, bilimlarni o'zlashtirish yuzasidan umumiy tavsiyalar beribgina qolmay, o'rganilgan tushunchalarni ta'lim oluvchilar xotirasida uzoqroq saqlash yuzasidan aniq metodik usullar ham tavsiya etgan.

O'zbek milliy didaktikasining shakllanishida jadidchilik harakati, xususan, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abduqodir SHukuriy, A.Ibodiev, M.Behbudiy, A.Avloniy, S.Saidazizov, R. YUsofbeckov kabi ma'rifatparvar pedagoglarning faoliyati alohida muhim bosqich bo'ldi. 20-asr boshlarida vujudga kelgan jadidchilik turkiy xalqlarning qadimiy shonu shuhratini tiklash uchun uni ma'rifatli qilishdan o'zga yo'l

yo'qligini to'g'ri belgiladi. Jahon pedagogikasining eng so'nggi yutuqlaridan xabardor bo'lgan, ayni vaqtda ta'limni tashkil etishda ko'p asrlik milliy tajribalarni hisobga olgan, didaktikaning metodologik asosi sifatida islomiy e'tiqodni belgilagan jadidlar o'qitish borasida yuksak natijalarga erishdilar. Jadid mutafakkirlar ta'limni uyushtirishning amaliy jihatlari bilangina shug'ullanib qolmay, uning nazariy masalalarini ham tadqiq etganliklari diqqatga sazovordir. Jadidlarning didaktik qarashlari ularning ko'plab pedagogik asarlari, darslik va qo'llanmalarida aks etgan.

O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng o'zbek pedagogika fani va amaliyoti milliy asoslarga tayangan holda didaktikaning tamomila yangicha yo'nalishda taraqqiy etishiga zamin hozirladi. Ijtimoiy ongning o'zgarishi pedagogik tafakkurning sog'lomlashuviga, u esa, o'z navbatida, didaktikaning milliy asoslarda rivojlana boshlashiga olib keldi. Bunda milliy didaktikaning asosiy tamoyillarini to'g'ri belgilash hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Milliy didaktikaning asosiy tamoyillaridan biri ta'limning insoniylashuvidir. Mazkur tamoyil ta'lim jarayoni uchun bilim emas, balki ta'lim oluvchi shaxsi asosiy qadriyat ekanligini anglatadi. Bunda ta'lim oluvchi shaxsini shakllantirishga ustuvor o'rin beriladi. Ta'limning insonparvarlashuvi tamoyili o'zbek didaktikasining asosiy talablaridan bo'lib, ta'lim mazmunini belgilash va pedagogik amaliyotni tashkil etishda shaxs ma'naviyatini shakllantirishga yo'naltirilgan o'quv fanlariga ustuvor ahamiyat berilishini kuzda tutadi.

Estetik, badiiy turkumdagi predmetlarni o'qitishga alohida e'tibor qaratish yo'li bilan bolalarning hissiyatini shakllantirishga erishish, ularda iroda xususiyatlarini tarkib toptirish muhimdir. Ta'lim oluvchi ma'naviyati bilan uning o'zlashtirishi o'rtasida uzviy aloqa borligi zamonaviy psixologiya fani tomonidan asoslab berilgan. Bu holatni hisobga olmay ish ko'rgan pedagog muvaffaqiyatsizlikka mahkumdur.

Milliy didaktika taraqqiyotini ta'minlaydigan tamoyillardan yana biri ta'limning yaxlitligidir. Dunyodagi narsa-hodisalar yaxlit va bir-biridan ajralmagan holda mavjud ekan, uni o'rganish ham imkon qadar yaxlit tarzda amalga oshirilishi kerak. Ta'lim jarayonida o'quv predmetlari miqdorini ko'paytirish emas, balki olamni bilish vositasi bo'lmish o'quv fanlarini imkon qadar umumlashtirish yo'lidan borish lozim. Shuning uchun ham mustaqil O'zbekistonning yangilangan o'quv rejalarida ta'limning asosiy etti tarmog'i belgilangan bo'lib, o'quv fanlari miqdorini zaruratga qarab o'zgarib turishi ko'zda tutilgan.

Ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarning alohida jihatlarini hisobga olish ham didaktikaning asosiy tamoyillaridan sanaladi. U o'qitish jarayonini har bir ta'lim oluvchiga xos xususiyatlarni ko'zda tutgan holda tashkil qilishni taqozo etadi.

Ma'lumki, har qanday shaxs muayyan geografik muhitda shakllanadi. Uning tabiatida o'sha muhitga xos jihatlar muhrlangan bo'ladi. SHuning uchun ham o'qitish jarayonida mintaqaviy xususiyatlarni hisobga olish tamoyili ham didaktikaning zarur talablaridan biridir.

O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da mazkur tamoyilga alohida e'tibor qaratilgan. Tarbiyaning ustuvorligi ham bugungi o'zbek didaktikasining asosiy tamoyillaridan sanaladi. Komil shaxsni tarbiyalash har qanday ta'lim muassasasining asosiy vazifasiga aylandi. Ma'naviyatni shakllantirish maqsad darajasiga

ko'tarilgan sharoitda tarbiyaga ustuvor maqom berilishi tabiiydir. Milliy didaktika ta'lim oluvchilarni ta'lim jarayonining ishtirokchilarigina emas, balki ijrochilari deb qarashni ham ko'zda tutadi. Ta'lim ta'lim oluvchilarning ichki ehtiyojiga aylanmasa, ular bu jarayonda faol ishtirok etmasalar, hech qanday ijobiy samaraga erishib bo'lmaydi.

Didaktika ta'lim usullari muammosini ham qamrab oladi. Ta'lim beruvchi biror predmet bo'yicha ta'lim oluvchilarning tizimli bilim olishini ta'minlash maqsadi sari intilar ekan, ma'lum ishlarning bajarilish namunasini ko'rsatadi. Ayni vaqtda, u ta'limning barcha bosqichlarida ta'lim oluvchining faolligi va mustaqilligini ta'minlaydi. Ta'lim oluvchilar ta'lim beruvchi rahbarligida tajriba va kuzatuvlari asosida yangi bilimlarni o'zlashtiradi. Ularga chuqur va mustaqil o'zlashtirishlari, o'rgangan bilimlarini amaliyotda ijodiy qo'llashlari uchun maxsus topshiriqlar beriladi.

Didaktika o'qitish jarayonining shakllari, metodlari, tamoyillari, mazmuni, vazifasi va maqsadlarini ishlab chiqadi. Pedagogik nazariyaning ta'limotiga ko'ra didaktika va metodika bir-biri bilan uzviy bog'liq. Metodika ilmiy usullar haqidagi fandır. Bunda didaktika "nima o'qitish" va "nima uchun o'qitish" kerak degan savollar bilan shug'ullansa, metodika esa u bilan uzviy bog'liq holda "qay tarzda" va "nimalar yordamida" o'qitish masalalari bilan shug'ullanadi. Bunda amaliy usullar tizimi maxsus sohaning mazmuniga bog'liqligini hisobga olish zarur. O'qitish metodikasi -turli yo'llar va metodlar tizimi bo'lib, o'quv didaktik materiallardan foydalangan holda belgilangan maqsadlarga erishish uchun nazariy dars jarayonida qo'llaniladigan usullar yig'indisini anglatadi.

Didaktika xususiy metodikalar bilan bog'langan holda barcha o'quv fanlari uchun umumiy qonun va qoidalarni belgilab beradi, ya'ni tarbiya bilan chambarchas bog'liq ta'lim jarayonini tashkil etishga asos bo'ladigan etakchi qoidalar didaktik qoidalar deyiladi. Bu o'qituvchilarning faoliyatini, ta'lim oluvchilarni bilim faoliyatini, xususiyatini belgilaydigan asosiy qoidalar hisoblanadi.

Didaktika pedagogikaning ta'lim va o'qitish nazariyasi bayon etiladigan muhim qismidir. Unda ta'limning ilmiy asoslangan mazmuni o'qitishning metodlari va tashkiliy shakllari (qanday o'rgatish) beriladi.

O'qituvchi faqat o'qitishning qonuniyatlarini bilishgina emas, balki ularni amalga oshirish uchun qulay sharoitlarni yaratib bera olishi ham muhim. Bunga ayrim etakchi boshlang'ich qonuniyatlarni chuqur tushunish va ularni o'quv jarayonida qo'llash orqali erishiladi. Bunday qonuniyatlar didaktikada ta'lim tamoyillari yoki didaktik tamoyillar deb nom olgan.

Olimlarning ta'lim tamoyillarining soni va nomi to'g'risidagi fikrlari bir- biridan farq qilsa ham, ammo ularning mazmuni va o'qitish qonuniyatlarini tushunish an'anasi asosan bir xildir. Ta'lim tamoyillarining majmuasi mavjud bo'lib, ularga quyidagilar kiradi (2.2 - rasm):

Ta'lim tamoyillari

Faollik tamoyili - talaba o'zi harakat qilgan paytda yaxshi o'rganadi va o'zlashtiradi. Shuning uchun o'quv jarayoni shunday tashkil qilinishi kerakki, talaba ilm olishga ongli munosabatda bo'lsin.

Talabalar har bir darsga faol qatnashishi kerak. Chunki talaba qandaydir ish bajarishda u ishni ongli ravishda o'zlashtiradi va bu bilim xotirasida chuqurroq o'rnashib qoladi. Natijada talabalar darslarni yaxshiroq va chuqurroq o'zlashtirgani uchun mukammal bilimga ega bo'lish bilan birga, ularning bu sohada qiziqishi ortadi. Mustaqillik va individual ravishda o'rganish kabilarga faqat shu tarzda erishish mumkin. Buning uchun, o'qituvchi juda yaxshi uslubiy qobiliyatlarga va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak.

O'qitishning tushunarli bo'lishlilik tamoyili o'rganilayotgan material maznuini, hajmi va o'qitish usullariga ko'ra talabalarning yoshiga, tayyorgarlik darajasiga, jismoniy kuchi va bilish imkoniyatlariga mos bo'lishini talab etadi.

O'qitishning tushunarli bo'lishi deganda uni oson o'zlashtiriladigan bo'lishi tushunilmaydi. Haddan tashqan oson materialni talabalar ortiqcha kuch-g'ayrat sarflamay o'zlashtirib oladilar. Bunday o'qitish talabalarning aqliy bilish imkoniyatlarini rivojlantirishga yordam bermaydi.

O'qitishni tushunarliliigi talaba imkoniyatlarining eng yuqori chegarasi va uni asta-sekin oshirib borish bilan belgilanadi. Ta'lim jarayonining borishida talabalar oldiga qo'yiladigan o'quv va mehnat topshiriqlarini izchillik bilan murakkablashtirib borish ularning aqliy imkoniyatlari va jismoniy kuchlarini rivojlantiradi. O'quv materialining mazmuni shunday tanlangan va tuzilgan bo'lishi kerakki, talabalar uni o'zlarining avval olgan bilimlari bilan bog'lay olishlari va uni tushunishda qiynalmasligi lozim.

O'qitishda nazariya bilan amaliyotning o'zaro bog'liqlik tamoyili - dars jarayonida ta'lim oluvchilarning bilim, malaka va ko'nikmalarini shakllantirishda nazariya bilan amaliyotni birgalikda qo'shib olib borishni taqozo etadi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ishlab chiqarishning kadrlar tayyorlash tizimidagi mavqeini kuchaytirish quyidagi yo'llar bilan ta'minlanishi belgilab qo'yilgan:

- ta'limni karxonadagi unumli mehnat bilan, shu jumladan ishlab chiqarish amaliyoti jarayonidagi mehnat bilan qo'shib olib borish asosida yuqori malakali kadrlar tayyorlash;
- kadrlar tayyorlash hamda birgalikda ilmiy-texnologiya ishlanmalarini olib borishda korxonalarining ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanish;
- ta'lim oluvchilarni mehnat jamoalarida tarbiyalash (mehnat, ma'naviy va jismoniy tarbiyalash);
- ishlab chiqarishning talab-ehhtiyojlarini inobatga olib, texnika va texnologiyalarni rivojlantirishning yangi yo'nalishlari bo'yicha kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;
- pedagog kadrlarning ilg'or texnologiyalar sohasidagi malakasini bevosita ishlab chiqarishda muntazam oshirib borish;
- ishlab chiqarishning yuqori malakali kadrlarini ta'lim jarayoniga va pedagogik faoliyatga jalb etish;
- ishlab chiqarish amaliyotini o'tish uchun ta'lim oluvchilarni ish joylari bilan ta'minlash;
- o'zaro integratsiyalangan ta'lim muassasalarini zamonaviy uskunalari, apparatlar va asboblari bilan jihozlash.

Ilmiy bilimlar kishilarning ishlab chiqarish faoliyati ehtiyojlari asosida paydo bo'lib, ana shu faoliyatga xizmat qilganligi va hayot bilan bog'langanligi sababli, bu bilimlarni egallash uchun ularni mazmunan o'zlashtirish va amalda qo'llay bilish ham kerak.

Talabalarni amaliy faoliyatga tayyorlash nazariy bilimlarni egallash jarayonidan boshlanadi. Keyinchalik u tajriba va amaliy mashg'ulotlarda davom ettiriladi. Bu mashg'ulotlarda talabalar o'qituvchi rahbarligida tajriba sharoitida olingan bilimlarini tekshiradilar, mustahkamlaydilar va chuqurlashtiradilar. Ularni amalda qo'llanish ko'nikmalari va malakalarini hosil qiladilar.

Ishlab chiqarish ta'limi talabalar amaliy faoliyatining muhim bosqichidir. Ular egallagan nazariy bilimlari asosida tanlagan kasblariga doir mehnat ko'nikmalari va malakalarini hosil qiladilar. Shu bilan birga, nazariy bilim ham to'ldirilib, aniqlashtirilib boriladi.

Bu tamoyil ta'lim beruvchi o'quv materialini bayon qilishda fanning birorta qoidasi va qonunini tushuntirilayotganda, shu qonun - qoidalardan amaliyotda qanday va qaysi holatlarda foydalanilishi ham ko'rsatib berishni talab etadi. Ta'lim beruvchi nazariyani - amaliyot bilan bog'lashda ta'lim oluvchilarning nazariy bilimlarini misollar echishda, masalalar hal qilishda, o'quv laboratoriyasi, o'quv ustaxonalari va har xil fan to'garaklarida amalda qo'llashga o'rgatishni unutmasligi kerak. Chunki amaliyot - bilishning mezoni, etalonidir.

O'qitishda tizimlilik va izchillik tamoyili- tizimlilik va izchillik tamoyili o'qitishni shunday tashkil etishni talab etadiki, bunda o'quv fanlarini o'qitish qat'iy mantiqiy tartibda olib boriladi. Talabalar bilim, ko'nikma hamda malakalarni izchillik bilan egallab boradilar va ayni zamonda amaliy vazifalarni hal qilish uchun ulardan foydalanishni o'rganadilar. Tizimlilik va izchillik tamoyili pedagogik jarayonning hamma bo'g'mlarida amalga oshiriladi. Uning talablari darsliklar va dasturlarni tuzishda o'z aksini topadi. Ulardagi material bir qator didaktik talablar bo'yicha joylashtiriladi. O'quv dasturida nazariy va amaliy mashg'ulotlar bir-biriga uzviy bog'lanishi saqlanishi kerak. Har bir darsda o'quv maqsadini aniq belgilash va belgilangan maqsadga muvofiq keluvchi mazmun tarkib toptirish kerak. Har bir kasbiy fan uchun o'quv dasturi talabiga mos holda dastavval tayanch tushunchalarni aniq belgilab olib, ularning darajasi va me'yorini aniqlash kerak. Maxsus fanlarni o'qitishda qo'llaniladigan usullarni aniq belgilab, yuqori samara beruvchi usullardan foydalanish, mashg'ulotlar davomida berilayotgan bilim va ko'nikmalarning talabalar tomonidan o'zlashtirish darajasini belgilovchi nazorat va tekshirishning turli usullari hamda testlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Talabalarning ma'lumot darajasi oshib borishiga va rivojlanishiga qarab predmetni bayon qilishning didaktik tizimi fan tizimiga tobora yaqinlashib boradi. Mashg'ulotlarni o'tkazishda dasturga aniq rioya qilish va talabalarning darslik bilan ishlashi ularning bilimlarni muayyan tizimda o'zlashtirib olishga yordam beradi.

Ta'lim jarayonida tizimlilik va izchillik tamoyilini amalga oshirishda ta'lim beruvchi o'quv materiallarini oldingisini keyingisi uchun asos bo'lishi, keyingisi esa, oldingisining davomi va oldingisi bilan mustahkam bog'liq bo'lishini ta'minlashi lozim.

Darsning tizimli va izchil bo'lishida quyidagilarga e'tibor berish, ya'ni ma'lumdan - noma'lumga, osondan - qiyinga, oddiydan - murakkabga, yaqindan - uzoqqa, yakkadan - umumiyga, umumiydan - juz'iyga, konkretan - abstraktga, misollardan - qoidalarga

o'tish tavsiya etiladi. Amaldagi qo'llanib kelayotgan DTS talablari asosidagi o'quv rejalari va dasturlari ham ta'limning tizimli va izchil bo'lishiga amal qilingan holda tuzilmoqda. Xullas, ta'limning ilmiy, tizimli va izchil bo'lishi tamoyili ta'lim jarayonida bir - biriga mustahkam bog'langan holda umumiy birlikni tashkil etadi.

Ilmiylik tamoyili talabalarga o'rgatish uchun ilmiy jihatdan asoslangan, amalda sinab ko'rilgan ma'lumotlar berilishini talab etadi. Ularni tanlab olishda fan va texnikaning eng so'nggi yutuqlari va kashfiyotlaridan foydalanish kerak.

Ilmiy bilimlarni egallash jarayonida talabalarda ilmiy dunyoqarash, tafakkur rivojlanadi. Har bir darsda o'qitiladigan o'quv materialining ilmiy mazmuni keng va chuqur bo'lishi va talabada nafaqat bilim, balki tafakkur hosil qilishi hamda uning ijodiy qobiliyatini shakllantirishi kerak. Buning uchun esa o'qituvchi o'z ilmiy saviyasini izchil ravishda oshirib borishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, kashfiyotlar va ilmiy yangiliklardan xabardor bo'lishi lozim. Talaba o'rganayotgan bilimlar, albatta, nazariy tasdiqlangan va amalda sinalgan bo'lishi kerak.

O'qitishning tarbiyalovchi xarakteri tamoyili. Mustaqillik tufayli O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishni amalga oshirilmogda. Bunda ta'lim- tarbiya tizimi ham tubdan isloh etilmogda.

A.Avloniy ta'lim bilan tarbiyani uzviy ravishda olib qaraydi va *dars ila tarbiya orasida bir oz farq bo'lsa ham, ikkisi bir-biridan ayirmaydurg'on, birining vujudi biriga boylangan jon ila tan kapidur* - deb ta'kidlaydi.

O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Kariimovning "YUksak ma'naviyat - engilmas kuch asarida" ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi - bu sharqona qarash, sharqona hayotfalsafasi - deb ta'kidalanadi.

O'qitish va tarbiyalash jarayonlari bir-biriga uzviy bog'liq bo'ladi. O'qitish bilim berish vazifalarini hal qilish bilan birga talabalarga juda katta tarbiyaviy ta'sir ham ko'rsatadi. U talabalarning bilish imkoniyatlarini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, ularning o'quv va mehnat faoliyatidagi faolligi va mustaqilligini, bilimga qiziqishini oshirishga yordam beradi.

Biroq o'qitish jarayonidagi tarbiyaning maqsadi, mazmuni, g'oyaviy yo'nalishi va talabalarga ta'sir etish samaradorligi bir qator shartlarga bog'liq bo'lib, ulardan asosiylari: o'rganilayotgan fanning mazmuni, o'quv mashg'ulotlarining tashkil etilishi va metodikasi hamda bu mashg'ulotlarni o'tkazayotgan pedagogning shaxsiy fazilatidir.

O'quv mashg'ulotlarining to'g'ri tashkil etilishi va ularni o'tkazish metodikasi talabalarga juda qattiq tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Mashg'ulotlarda talabalarning bilim, ko'rtikma va malakalarni egallashga doir individual ishlari ham, bu ishlarning guruhli ko'rinishlari ham qo'llaniladi.

Ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish maqsadida tarbiyaviy yo'nalishning ustuvorligini ta'minlash asosiy mezon hisoblanadi.

Tarbiya orqaligina inson o'z shaxsini anglaydi. O'z-o'zini anglagan kishigina o'z qobiliyatlari va imkoniyatini bilgan holda ehtiyojini shakllantirish zaruratini vujudga keltiradi.

Ta'lim jarayonida o'tilayotgan mavzuning mazmunidan kelib chiqqan holda tarbiyaviy tomonlarini to'g'ri belgilash ham uni ta'lim bilan birga bir butunlikda amalga oshirishni ta'minlash juda muhimdir. Ta'lim va tarbiyaning birligi:

- o'zlashtirilayotgan ilmiy bilimlar orqali ta'lim oluvchilarda ilmiy dunyoqarashni tarkib toptirish;
- shu jarayonda ta'lim oluvchilarga muayyan ma'naviy sifatlar, ahloq normalarini singdirish;
- ta'lim oluvchilarning aqliy kamoloti, qobiliyatlarini yanada rivojlantirib borish va hokazo.

Didaktik reduksiya tamoyilida talabning bilimlarni yuqori darajada o'zlashtirishi uchun bu o'quv material kerakli miqdorgacha qisqartirilishi lozim. Agar o'quv materialining hajmi juda katta bo'lsa, undan kerakli qismlar tanlab olinishi kerak. Majmuaviy va murakkab topshiriqlar osonlashtirilishi lozim, lekin ma'nosi o'zgarmasligi shart. Shuning uchun, agar faqat boshlang'ich bilimlar berish kerak bo'lsa, o'quv materialini iloji boricha oddiyroq tushuntirishga va nihoyatda ko'p va keng o'quv material bilan talabani qiynamaslikka harakat qilish kerak. Tajribali o'qituvchi murakkab jarayonlarni oson so'zlar bilan tushuntira oladi.

Ta'limni ongli o'zlashtirish tamoyili, bir tomondan ta'lim oluvchilarning mustaqil, faol fikr yuritishlarini nazarda tutsa, ikkinchi tomondan, aynan shu jarayon davomida ta'lim oluvchilarning mustaqillik va faolliklarining hamda, mantiqiy, erkin fikrlash faoliyatlarini tarbiyalab, takomillashtirib borishni o'z ichiga oladi. O'qitishda onglilik va faollik dastavval, aqliy fikrlash faoliyatidagi aniqlikka bog'liqdir. Tafakkur qilishdagi faollik esa, bayon qilingan o'quv materiallari yoki tevarak - atrofni o'rab olgan ob'ektiv borliqdagi narsa va hodisalar, voqealar ustida fikr yuritishdir. Faol fikrlash operatsiyalarida, ya'ni taqqoslash, solishtirish, tahlil - sintez qilish, abstraksiya va umumlashtirishda namoyon bo'ladi. SHunga ko'ra, ongli va faol o'zlashtirishga erishish uchun ta'lim jarayoni (har bir dars) ta'lim oluvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtirishga qaratilgan bo'lishi lozim.

O'qitishdagi onglilik tamoyili talabalardagi ta'lim jarayonining aniq maqsadlarini tushunish, o'rganilayotgan dalil, hodisa, jarayonlar va ular o'rtasidagi bog'lanishni tushungan holda o'zlashtirib olish, o'zlashtirilgan bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llay bilish kabi me'yorlarni anglatadi.

Namunalardan foydalanish tamoyiliga ko'ra o'qituvchi o'quv materialining mazmunini tushuntirish uchun har doim yaxshi namunalar tanlashga harakat qilishi kerak. Yaxshi model, amaliyotdan tipik misollar, yaxshi yoki yomon mahsulotlar ham kutilgan darajadagi natijaning sifati qanday bo'lishi yoki bo'lmasligini aniq ko'rsatadi.

Ta'limda ko'rgazmalilik tamoyili. Ta'limning ko'rsatmalilik tamoyili o'quv materiallarini konkret obrazlar orqali bevosita ta'lim oluvchilarning idrok qilishlarini ta'minlashga qaratilganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Zotan ko'rsatib, anglatib, tahlil va sintez qilib, amaliy sur'atda ishlatib berilgan bilim, malaka va ko'nikmalar ta'lim oluvchilar ongiga tezroq singadi, xotirasida uzoq saqlanadi.

O'qitishning ko'rsatmaliligi shuni tasdiqlaydiki, agar talabalarda o'rganilayotgan jarayonlarni narsa va hodisalarni bevosita idrok qilish bilan bog'liq muayyan hissiy - amaliy tajriba bo'lgan taqdiridagina ular bilimlarni ongli ravishda o'zlashtiradilar hamda

ularida ilmiy tasavvur va tushunchalar hosil qilish mumkin. Bu tamoyil o'qitish jarayonida turli sezgilardan: ko'rish, eshitish, badan bilan sezish va boshqalardan foydalanishni talab etadi. Buyum qanchalik har tomonlama idrok qilinsa, talabalarning shu buyum haqidagi bilimi ham shunchalik to'la va chuqur bo'ladi.

Ko'rsatmalilik tamoyili o'qitish maqsadlariga mos bo'lib, materialning mazmuni bilan belgilanadi. Bu materialni o'rganish esa talabalarni chinakam ilmiy va hayotiy bilimlar bilan qurollantirishi kerak. Ko'rsatmalilik bu bilimlarni yaxshiroq o'zlashtirib olishga hamda ularning hayot bilan, mehnat amaliyoti bilan bog'lanishiga yordam beradi. Mashg'ulotlarda turli xil ko'rsatmali qurollarni qo'llash talabalarning fikrlash faoliyatini faollashtiradi, ularning diqqatini aynan o'tilayotgan mavzuga jalb etadi. Shuning uchun ko'rsatmalilik vositalari o'qitishning hamma bosqichlarida talabalarning yangi mavzuni tushunishlarida, bilimlarini mustahkamlashda, tekshirish hamda amaliy faoliyatida va ishda qo'llashlarida, mehnat ko'nikmalari va malakalarini hosil qilishda tatbiq etiladi. Bilimlarni iloji boricha ko'rgazmali va real hayotga yaqin qilib tatbiq etish bir tomondan tilning tushunarligini va o'qitish jarayonida audio-vizual vositalardan foydalanishni talab qilsa, ikkinchidan, u bevosita ish jarayonida va real holatda o'qitishni talab etadi.

Ko'rgazmali qurollar darsning maqsadi, mavzuning xarakteri va mazmunini hamda ta'lim oluvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olib qo'llaniladi.

O'qitishda talabalarning yoshi va individual imkoniyatlarini hisobga olish tamoyili. Har bir talaba o'zining individual (jismoniy, psixik va b.) xususiyatlariga egaki, bu uning o'quv faoliyatiga katta ta'sir etadi. Pedagogning bu xususiyatlarni o'rganishi va hisobga olishi ta'lim-tarbiya sifatini oshirish va har bir talabaning ijobiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun sharoit yaratadi.

Talabaning bunday xususiyatlarini o'rganish uzoq vaqt mobaynida olib boriladi. Pedagog talabalarning mashg'ulotlardagi va ishlab chiqarish ta'limi vaqtida ustaxonalardagi ishini, uy vazifalarini bajarishini kuzatadi, ularning bilimi, yozma ishlari va tayyorlagan buyumlarini tekshiradi, darsdan tashqari vaqtlarda ular bilan suhbatlashadi. Talabaning kuchli va ojiz tomonini bilib olishga, uning qiziqishlari, tafakkuri, nutqi, xotirasi, diqqati, xayoliga xos bo'lgan xususiyatlarni o'rganishga, uning xarakteri va iroda sifatlarini yaxshi bilib olishga harakat qiladi, hayotiy va mehnat tajribalarini, ularning o'qishga kelishdan oldingi faoliyati xususiyatlarini o'rganadi.

Ta'limda ta'lim oluvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish - jonli va samarali dars o'tish garovlaridan biridir. Ta'lim beruvchi o'quv materialini ta'lim oluvchilar uchun tushunarli qilib o'tishi uchun, ularning yoshi va individual xususiyatlarini diqqat markazida saqlashi shart. O'quv materiallari ta'lim oluvchilarning yoshi va ma'lumotiga qanchalik loyiq, mos bo'lsa, bu o'quv materialini ta'lim oluvchiga yaxshi tushunarli bo'ladi va uzoq vaqt xotirasida saqlanadi. O'quv materialini ta'lim oluvchining yoshiga va individual xususiyatiga mos holda o'tish uchun ta'lim beruvchi quyidagi shartlarga amal qilishi lozim:

- ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarning anatomik, fiziologik va psixologik xususiyatlarini yaxshi bilishi;
- ta'lim beruvchining o'quv rejasi, o'quv dasturi, darsliklar, o'quv qo'llanmalari va zarur qo'shimcha adabiyotlarni qunt bilan o'rganib chiqishi;

- guruhdagi ta'lim oluvchilar tarkibi, fan va mavzuning maqsadi hamda xarakteriga, darsning maqsadiga qarab o'qitishning yangi - yangi usullarini qo'llashi;
- dars jarayonida o'z nutqini izchil, tizimli va emotsional, ta'sirli bo'lishiga erishish;
- dars jarayonida ta'lim oluvchilar diqqatini markazla shtira olishi va hokazo.

Bilimlarni puxta va mustahkam o'zlashtirish tamoyili. Nazariy va amaliy ta'lim jarayonida talabalar o'zlarining bo'lajak kasbiy faoliyatlari uchun kerak

bo'ladigan bilim, ko'nikma va malakalarni egallab boradilar. Bundan tashqari, avvalgi mashg'ulotlarda hosil qilingan bilim, ko'nikma va malakalar ancha murakkabroq materialni o'zlashtirib olish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ilmiy bilimlarni egallash talabalarning xotirasi, mantiqiy tafakkuri, xilma-xil faoliyat turlaridagi ijodiy faolligi va mustaqilligini rivojlantirishga yordam beradi. Lekin hosil qilingan bilim, ko'nikma va malakalarning kelgusida ilmiy bilimlar tizimini o'zlashtirishda asos bo'lishi uchun ular puxta o'zlashtirilgan bo'lishi va talabalarning xotirasida saqlanishi kerak. Mustahkamlik tamoyilining talablari shulardan iborat bo'lib, bularga rioya qilmaslik talabalarning sust o'zlashtirishiga, o'qishda ulgurmasligiga sabab bo'ladi.

Ta'lim oluvchilarga har bir fandan beriladigan bilim, malaka va ko'nikmalar, ular tomonidan ongli, puxta va mustahkam o'zlashtirilgan bo'lishi shartdir. Buning uchun esa har bir fan ta'lim beruvchisi o'zi beradigan o'quv materialini o'quv rejasi, o'quv dasturi va ta'lim oluvchilarning individual yosh xususiyatlariga mos qilib tushuntirish, ta'lim oluvchilarning sezgi a'zolarini ko'proq ishtirok etishiga erishish, ko'rgazmali qurollardan, texnika vositalardan samarali foydalanish, darsda ta'lim oluvchilarni amaliy faoliyatini tashkil etish, ularni mustaqil ishlashga, mustaqil tafakkur qilishga, mantiqiy xulosalar chiqarishga erishishi katta ahamiyatga ega. Darsni ta'lim oluvchilarning yoshlariga mos qilib o'tish, dars davomida turli xil usullardan, vositalardan mohirona foydalanish, dars jarayonida hamma ta'lim oluvchilarni ongli - faol ishtirok etishini ta'minlash, o'quv materialini ilmiy, izimli, izchil, jonli va obrazli bayon qilish, konkret dalillarni ko'rsatish orqali yaxshi natijalarga erishish mumkin.

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. O'qitish qonuniyatlarini tushuntiring?
2. Tashqi va ichki qonuniyatlarni tushuntirib bering?
3. Ta'lim tamoyili mohiyatini tushuntirib bering?
4. Didaktika tushunchasini izohlang?
5. Faollik tamoyilini tushuntirib bering?
6. O'qitishda ta'lim oluvchilarning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olish tamoyilini tushuntirib bering?
7. Ko'rgazmalilik tamoyilini tushuntirib bering?
8. O'qitishda tizimlilik va izchillilik tamoyili tushuntirib bering?
9. O'qitishda talabalarning onglilik va faolligi tamoyilini tushuntirib bering?
10. O'qitishning tarbiyalovchi xarakterliliigi tamoyilini tushuntirib bering?
11. Didaktik reduksiya tamoyilini tushuntiring?
12. Ko'rgazmalilik tamoyili mohiyatini tushuntiring?

**3-mavzu. Oliy ta'lim o'qituvchisining o'quv-me'yoriy xujjatlari.
Oliy ta'lim mazmuni.**

- 3.1. Oliy ta'limda magistratura mutaxassisliklari bo'yicha Davlat ta'lim standartidagi o'quv-me'yoriy hujjatlar. Malaka talablari.
- 3.2. Mutaxassislik bo'yicha o'quv reja va ishchi o'quv reja
- 3.3. Mutaxassislik bo'yicha o'quv va ishchi o'quv dasturi
- 3.4. Sillabus, o'quv uslubiy majmua va kalendar rejani ishlab chiqish

Tayanch so'z va iboralar: *Davlat ta'lim standarti, malaka talablari, mutaxassisliklar klassifikatori, o'quv reja, namunaviy va ishchi o'quv reja, o'quv dasturi, namunaviy va ishchi o'quv dastur, sillabus, o'quv uslubiy majmua, kalendar reja.*

3.1. Oliy ta'limda magistratura mutaxassisliklari bo'yicha Davlat ta'lim standartidagi o'quv-me'yoriy hujjatlar. Malaka talablari.

“Ta'lim to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 7-moddasi, “Kadrlar tayyovlash milliy dasturi” qoidalariga muvofiq respublikada idopaviy bo'ysunishi va mulkchilik shakllidan qat'i nazir ta'lim muassasalapining bapcha tuplari uchun majburiy bo'lgan davlat ta'lim standartlari (DTS) belgilanadi. Bakalariat ta'lim yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklarining Davlat ta'lim standartlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001 yil 16 avgustdagi 343-sonli hamda 2013 yil 10 iyuldagi 199-sonli qarorlari bilan tasdiqlangan “Oliy ta'limning Davlat ta'lim standarti. Asosiy qoidalar” talablariga qat'iy rioya etgan holda tayanch oliy ta'lim muassasalari tomonidan ishlab chiqariladi.

Oliy ta'lim muassasalaridagi ta'lim mazmunini belgilash va uning asosida ta'lim jarayonini tashkil etish davlat ta'lim standarti, o'quv rejasi, o'quv dasturi, metodik materiallar banki, ya'ni darslik yoki o'quv qo'llanmalarda ifodalanadi (3.1-rasm).

Oliy ta'lim muassasalari tomonidan ishlab chiqilgan DTSlarga uzluksiz ta'limni standartlashtirish bo'yicha texnik qo'mitaning “Ekspert xulosasi”, turdosh Oliy ta'lim muassasalari hamda kadrlar iste'molchilari bilan kelishilganligi to'g'risidagi “Kelishuv bayonnomasi” va “Kelishuv dalolatnomasi”, Fanlar akademiyasining tarmoq ilmiy tadqiqot institutlaridan olingan taqrizlar, Muvofiqlashtiruvchi kengash qoshidagi tegishli o'quv-uslubiy birlashma bayonnomasidan ko'chirma, Davlat test markazi ekspert xulosasi ilova qilinadi

Oliy ta'limning me'yoriy-huquqiy xujjatlari: Davlat ta'lim standarti; malaka talablari; o'quv reja (namunaviy reja, ishchi reja); o'quv dastur (namunaviy dastur, ishchi dastur). O'quv reja; O'quv dastur; Oliy ta'limning me'yoriy-huquqiy xujjatlari Davlat ta'lim standarti; Malaka talablari; Ishchi reja; Namunaviy reja; Ishchi dastur; Namunaviy dastur;

Oliy ta'limning davlat ta'lim standartlari "Ta'lim to'g'risida" va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunlarini bajarish yuzasidan va oliy ma'lumotli yuqori malakali kadrlar tayyorlash, ta'limning uzluksizligi va davomiyligini ta'minlash, jahon ta'lim tizimiga qo'shilish, shuningdek, oliy ta'limning o'quv-metodik va me'yoriy-huquqiy bazasini takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001 yil 16 avgustdagi 343-son "Oliy ta'limning davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori bilan tasdiqlangan.

Davlat ta'lim standarti (DTS)—muayyan ta'lim sohasiga (soha tarkibiga) qo'yiladigan malaka talablari, ta'lim mazmuni, bitiruvchilar umumiy tayyorgarligining zaruriy va yetarli darajasini, kadrlar tayyorlash sifatini baholash darajalarini belgilaydigan etalon darajasi.

DTS va o'quv rejalar tayanch OTM rektori tomonidan imzolangan rasmiy xat bilan Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining Rivojlantirish markaziga takdim etiladi. Xatga ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklarining amaldagi Klassifikatorga moslashtirilgan ro'yxati ilova qilinadi. DTS - standaptlashtirish ob'ektiga nisbatan me'yoplap va talablapni belgilaydi hamda O'zbekiston Respublikasining "Standaptlashtirish to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq tasdiqlanadi va quyidagilarni belgilab beradi:

- kadrlar tayyoplash sifatiga, ta'lim mazmuniga nisbatan qo'yiladigan talablapni;
- ta'lim oluvchilap tayyopgapligining zapup va etaplicha dapajasini hamda ta'lim muassasalapi bitipuvchilapiga nisbatan qo'yiladigan malaka talablapini;
- o'quv yuklamasining zapup hajmini;
- ta'lim muassasalapi faoliyatini va kadplap tayyoplash sifatini baholash taptibi va mexanizmini belgilaydi.

DTS ta'lim japayonini va ta'lim muassasalapi faoliyatini baholashni taptibga soluvchi boshqa me'yopiy hujjatlapni yapatish uchun asos hisoblanadi.

Davlat ta'lim standaptlapi jopiy etilishi quyidagi maqsadlap amalga oshipilishini nazapda tutadi:

- ta'limning yuksak sifatini hamda mamlakatda amalga oshipilayotgan chuqup iqtisodiy va ijtimoiy islohotlap, pivojlangan demokpatik davlat bappo etish talablapiga javob bepuvchi kadplap tayyoplanishini ta'minlash;
- mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy tapaqqiyoti istiqbollapidan, jamiyat ehtiyojlapidan, fan, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlapidan kelib chiqib kadplap tayyoplash mazmunini taptibga solish;
- ta'limning demokpatiyalashuvi, insonpapvaplashuvi va ijtimoiylashuvi, ta'lim oluvchilapning huquqiy va iqtisodiy bilimlapi dapajasini, shuningdek, ta'lim japayoni samapadoplugini oshipish;

- sifatli ta'lim xizmatlari ko'rsatish, ta'lim va kadrlar tayyotlash sohasida shaxsning, jamiyat va davlatning manfaatlarini himoya qilish;

- kadrlar tayyotlash sifatini va ta'lim faoliyatini baholash mezonlarini va tartibini belgilash;

- ta'lim jamiyati va kadrlar tayyotlashning izchilligi va uzluksizligini ta'minlash, ta'limning barcha turlari va bosqichlarida o'quv-tarbiya jamiyatini maqullashtirish;

- mehnat va ta'lim xizmatlari bozorida raqobatbardoshlikni ta'minlash.

Davlat ta'lim standartlarining vazifalari:

- ta'lim sifatiga va kadrlar tayyotlashga, ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari nomenklaturasiga nisbatan qo'yiladigan maqbul talablarni belgilash;

- ta'limga va uning pirovard natijalariga, ta'lim oluvchilarning bilimi va kasb-kor malakasi darajasini vaqti-vaqti bilan baholash tartibi va tartibotiga, shuningdek, ta'lim faoliyati sifati ustidan nazorat qilishga nisbatan qo'yiladigan tegishli talablarni belgilovchi me'yoriy bazani yaratish;

- xalqning boy intellektual merosi va umuminsoniy qadriyatlar asosida ta'lim oluvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning samarali shakllari va usullarini joriy etish;

- ta'limning barcha turlari mazmunini, ta'lim va tarbiyani kelishish va ularning o'zaro bog'liqligi, uzluksiz ta'lim tizimida va kadrlar tayyotlashda izchillikni ta'minlash;

- o'quv-tarbiya va ta'lim jamiyatiga, uzluksiz ta'lim tizimining pedagogik texnologiyalariga va axborot bilan ta'minlanishiga, ta'lim darajasini nazorat qilishga, ta'lim muassasalarida ta'lim oluvchilar va ularni bitiruvchilarning malakasiga nisbatan me'yoriy va talablarni belgilash;

- ta'lim va kadrlar tayyotlash sifatiga baho berishning xolis tizimini, ta'lim muassasalarini attestatsiyadan o'tkazish va akkreditatsiya qilishni joriy etish;

- kadrlarni maqsadli va sifatli tayyotlash uchun ta'lim, fan va ishlab chiqarishning samarali integratsiyasini ta'minlash;

- milliy standartlar talablarining ta'lim sifati va kadrlar tayyotlashga nisbatan xalqaro talablarga muvofiqligini ta'minlash.

DTS ta'limning quyidagi turlari uchun belgilanadi:

- umumiy o'rta ta'lim, shu jumladan boshlang'ich ta'lim;

- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi;

- oliy ta'lim (bakalavriat, magistratura).

Oliy ta'limning davlat ta'lim standartlari "Ta'lim to'g'risida" va "Kadrlar tayyotlash milliy dasturi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunlarini bajarish yuzasidan va oliy ma'lumotli yuqori malakali kadrlar tayyotlash,

ta'limning uzluksizligi va davomiyligini ta'minlash, jahon ta'lim tizimiga qo'shilish, shuningdek, oliy ta'limning o'quv-metodik va me'yoriy-huquqiy bazasini takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001 yil 16 avgustdagi 343-son "Oliy ta'limning davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori bilan tasdiqlangan.

DTS o'quv jarayonini, ta'lim muassasalari faoliyatini, kadrlar, darslik va o'quv qo'llanmalari tayyorlash sifatini baholashni tartibga soluvchi tegishli me'yoriy hujjatlar (ta'lim sohalarining davlat ta'lim standartlari, bakalavriat ta'lim Davlat ta'lim standarti (DTS) – muayyan ta'lim sohasiga (soha tarkibiga) qo'yiladigan malaka talablari, ta'lim mazmuni, bitiruvchilar umumiy tayyorgarligining zaruriy va yetarli darajasini, kadrlar tayyorlash sifatini baholash darajalarini belgilaydigan etalon darajasi. 48 yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklari uchun malaka talablari, o'quv rejalari, o'quv fanlari dasturlari va boshqalar) yaratish uchun asos hisoblanadi.

OT DTS oliy ma'lumotli kadrlar tayyorlashda idoraviy bo'ysunishi va mulkchilik shakllaridan qat'i nazar, O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan barcha ta'lim muassasalari uchun majburiydir.

DTSga Kadrlar tayyorlash milliy dasturi bosqichlarini amalga oshirish jarayonida, shuningdek, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotining istiqbollari, jamiyat ehtiyoji, fan, texnika, texnologiya va madaniyat yutuqlari, kadrlar tayyorlash borasida jahon tendensiyalaridan kelib chiqqan holda tuzatishlar va qo'shimchalar kiritilishi mumkin.

Oliy ta'lim standartlari quyidagi toifalarga bo'linadi:

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadigan oliy ta'lim standartlari:

- Oliy ta'limning davlat ta'lim standarti. Asosiy qoidalar;
- Oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari klassifikatori.
- Oliy ta'limni boshqarish bo'yicha vakolatli davlat organi tomonidan tasdiqlanadigan oliy ta'lim standartlari — ta'lim sohalarining davlat ta'lim standartlari.

Muayyan ta'lim sohasining davlat ta'lim standarti quyidagilarni o'z ichiga olishi lozim:

- zarvaraq (titul);
- mundarija;
- muayyan ta'lim sohasi (soha tarkibi)ning umumiy tasnifi;
- bitiruvchilarning soha bo'yicha tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan umumiy talablar;
- o'quv reja tuzilmasi;
- kadrlar tayyorlash sifatini baholash

Ta'lim sohasining davlat ta'lim standarti ikkita (bakalavriat ta'lim yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklari) qismdan iborat bo'ladi.

Me'yoriy hujjat turlari. Quyidagilar oliy ta'limning me'yoriy hujjatlari hisoblanadi:

- oliy ta'limni boshqarish bo'yicha vakolatli davlat organi tomonidan tasdiqlanadigan bakalavriat ta'lim yo'nalishi va magistratura mutaxassisligining malaka talablari, o'quv rejalari va o'quv fanlari dasturlari;

- oliy ta'limni boshqarish bo'yicha vakolatli davlat organi tomonidan tasdiqlanadigan oliy ta'lim muassasalarining muayyan ish faoliyatini tartibga soluvchi me'yoriy hujjatlar.

Me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqish. Oliy ta'limning ta'lim sohalari davlat ta'lim standartlari va me'yoriy hujjatlari «OT DTS. Asosiy qoidalar» va Oz DSt O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan oliy ta'lim standartlari Oliy ta'limning davlat ta'lim standarti Oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari klassifikatori Bakalavriyat ta'lim yo'nalishlari davlat ta'lim standartlari Magistratura mutaxassisliklari davlat ta'lim standartlari 50 1.0:1998, O'zRST 1.8-94, Oz DSt 1.9-1995. standartlariga muvofiq holda ishlab chiqiladi.

Qonun hujjatlariga muvofiq o'quv jarayoni o'qitishning modul tizimiga asoslangan oliy ta'lim muassasalari bakalavriat ta'lim yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklari bo'yicha malaka talablari, o'quv rejalari va o'quv dasturlarini mustaqil ishlab chiqadi va tasdiqlaydi. Oliy ta'limning davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqishda quyidagi asosiy tamoyillarga alohida e'tibor berish lozim:

- Oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari klassifikatorida kadrlarni ildam tayyorlash, jahon tajribalari, mamlakat va jamiyat manfaatlaridan kelib chiqqan holda, ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklarini tegashli sohalarga muvofqlik nuqtai nazaridan imkon darajasida unifikatsiyalash;

- bakalavriat ta'lim yo'nalishi va ularning negizidagi magistratura mutaxassisliklarining DTSlari bir vaqtda ishlab chiqilishi va birgalikda ekspertizadan o'tkazilishiga amal qilish;

- DTSlarni ishlab chiqishda ta'limni demokratlashtirish insonparvarlashtirish, globallashtirish sharoitida o'ziga xoslikni saqlash va jahon ta'lim makoniga integrallashtirish tamoyillariga amal qilish;

- har bir ta'lim yo'nalishi va mutaxassisligi bo'yicha malakaviy talablar mamlakatda va xorijda mavjud tajribalarni inobatga olgan holda diqqat bilan qayta ishlab chiqilishi, hamda uni tegishli sohalar bo'yicha amaliyotchi mutaxassislar bilan muhokamadan o'tkazish;

- malakaviy talablarda keltirilgan sifatlarni shakllantiruvchi eng zarur fanlarning kiritilishi, ularning hajmlari va ketma-ketligi uzluksiz ta'lim turlari bilan uzviylikni inobatga olgan holda ilmiy asoslash;

- bakalavriat va magistratura DTSlaridagi bloklar bo'yicha fanlar tarkibi, ularning o'zaro nisbatlari bitiruvchilarning tanlagan yo'nalishi va mutaxassisligi bo'yicha olgan nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llay olish ko'nikmasini kuchaytirish nuqtai nazaridan qayta ko'rib chiqish;

- bakalavriat ta'lim yo'nalishida o'qitiladigan ijtimoiy-gumanitar hamda tabiiy-ilmiy fanlar tarkibi va mazmunini shakllantirishda o'rta maxsus, kasbhunar ta'limi fanlari bilan uzviilikni ta'minlash;

- fanlar uchun belgilangan vaqt byudjetining nazariy, amaliy, tajriba, mustaqil ishlar uchun taqsimoti bitiruvchining nazariy bilimlarini mustahkamlash va ularni amaliyotda muvaffaqiyat bilan qo'llash ko'nikmasini shakllantirishga qaratish;

- o'quv rejalariga kiritilgan fanlar sonini bir semestrda 5-7 tadan ortmaslik shartini inobatga olib belgilash;

- ajratilgan auditoriya o'quv yuklamalarini semestr haftalariga qoldiqsiz taqsimlanishiga rioya etish;

- kichik hajmli fan auditoriya soatlarini bir semestr davomida mumkin qadar haftasiga kamida ikki akademik soatdan belgilash;

- DTSlarda belgilangan attestatsiya va nazoratlarga muvofiq bir fan yoki mavzu bo'yicha takroriy sinovlar o'tkazilishiga yo'l qo'ymaslik;

- malakaviy amaliyotlar soni, muddatlari va belgilanish davri ta'lim yo'nalishi va mutaxassisligi bo'yicha kadrlar tayyorlanayotgan sohadagi ishlab chiqarish jarayoni va texnologiyalarining o'ziga xosligini inobatga olish, DTSlarda malakaviy amaliyot sifati va nufuzini oshirish hamda ishlab chiqarish va ularning mazmunini buyurtmachilar talablari bilan muvofiqlashtirish;

- DTSlar, o'qitiladigan fanlar tarkibi va ularning mazmuniga qo'yiladigan talablar muayyan yo'nalish, mutaxassisliklar bo'yicha tayyorlanayotgan kadrlarning asosiy buyurtmachi va iste'molchisi bo'lgan vazirlik, idora, korxonalar va tashkilotlar bilan kelishish nazarda tutilgan.

Oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari klassifikatori — oliy ma'lumotli kadrlar tayyorlash uchun bakalavriat ta'limi yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklarining tizimlashtirilgan ro'yxatidir.

Oliy ta'lim bakalavriat yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklari klassifikatori O'zbekiston Respublikasining axborotlarni kodlash va tasniflash yagona tizimining (KTYAT) tarkibiy qismidir. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Uzluksiz ta'lim tizimi uchun davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqish va joriy etish to'g'risida» 1998 yil 5 yanvardagi 5-con qarorini bajarish yuzasidan ishlab chiqilgan.

Klassifikator «Ta'lim to'g'risida» va «Kadrlar tayyorlash Milliy dastur to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasining qonunlariga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasida sog'liqni saqlash tizimini isloh qilishning davlat dasturi haqida» 1998 yil 10 noyabridagi PF-2107-son Farmoniga asosan tuzilgan.

Klassifikator YUNESKO tomonidan 1997 yil mart oyida qabul qilingan Ta'limning xalqaro standart klassifikatsiyasi (TXSK) prinsiplari asosida tuzilgan. Oliy ma'lumotli kadrlar tayyorlash yo'nalishlari va mutaxassisliklarining klassifikatorida quyidagi bilim sohalari ko'zda tutilgan:
Qishloq va suv ho'jaligi; Sog'liqni saqlash va ijtimoiy ta'minot;
Xizmatlar sohasi; Gumanitar; Ishlab chiqarish va texnik soha; Ijtimoiy soha, iqtisod va huquq.

3.2. Mutaxassislik bo'yicha o'quv reja va ishchi o'quv reja.

Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishni rejalashtiruvchi, asosiy xujjat - o'quv rejalari hisoblanadi. O'quv reja - ta'lim muassasalarida o'qitiladigan fan, ularning bo'limlari, o'qitilish tartibi hamda har bir fanning yil davomida o'qitilishi, ularning o'quv yili va haftasida qancha miqdorda o'tilishi kerakligini belgilab beradigan rasmiy pedagogik hujjat hisoblanadi. O'zbekistonda o'quv rejasi tegishli vazirlik tomonidan tasdiqlanadi. Bir tipdagi ta'lim muassasalari uchun o'quv rejasi yagona va majburiydir. SHu bilan birga, har bir ta'lim muassasasi o'quv rejasini belgilangan miqdorda o'zgartirishi mumkin. o'quv rejasi O'quv rejasining umumiy va majburiyligi ta'lim tizimi bosqichlarining uzluksizligini, jamiyatning barcha a'zolariga ilm olishning bir xil imkoniyatlarini ta'minlaydi. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi barkamol shaxsni shakllantirishga qaratilganligi uchun ham o'quv rejasida ta'limning insonparvarlashuviga alohida e'tibor berilgan. O'quv rejasi muayyan qismlardan iborat bo'lib, ularda ta'lim muassasasi talabasi, talabasi yoki tinglovchisida shakllantirilishi lozim bo'lgan ilmiy, ma'naviy, kasbiy sifatlar hamda amaliy ko'nikma va malakalar hisobga olingan. O'quv reja - oliy ta'limning muayyan yo'nalishi yoki mutaxassisligi bo'yicha o'quv faoliyati turlari, o'quv fanlari, kurslarining tarkibi, ularni o'rganishning izchilligi va soatlardagi hajmini belgilaydigan me'yoriy xujjatdir.

O'quv rejalari ikki turga bo'linadi: namunaviy va ishchi o'quv rejalari.
Namunaviy o'quv reja – oliy ta'lim muassasalarining aniq bir ta'lim yo'nalishi yoki magistratura mutaxassisligi uchun o'rnatilgan tartibda Davlat ta'lim standartlariga asosan tayanch oliy ta'lim muassasalarining tegishli kafedrasining yetakchi professor-o'qituvchilari tomonidan turdosh oliy ta'lim muassasalarining

shu soha bo'yicha yuqori malakali mutaxassislarini hamda kadrlarni buyurtmachilarini jalb etgan holda ishlab chiqiladigan me'yoriy huquqiy xujjatdir.

Ishchi o'quv reja - oliy ta'lim muassasasining aniq bir ta'lim yo'nalishi yoki magistratura mutaxassisligi uchun namunaviy o'quv reja asosida har o'quv yili uchun ishlab chiqiladigan va o'rnatilgan tartibda OTMning rektori tomonidan tasdiqlanadigan o'quv jarayonining asosiy me'yoriy hujjatidir.

O'quv rejada quyidagilar o'z ifodasini topadi:

- Tayyorlov yo'nalishi (ixtisoslik) 5 kodi va uning nomlanishi, o'qish muddati, o'qishni tugatgandan so'ng olinadigan akademik darajasi.

- Ta'lim shakli.

- O'quv davrining taqsimoti (jadvali).

- O'quv jarayonining rejasi. – o'rganiladigan o'quv predmetlari. – har bir o'quv predmetini o'rganish uchun ajratilgan umumiy vaqt miqdori. – o'rganish uchun ajratilgan vaqtni – nazariy, amaliy va tajriba mashg'ulotlari, seminarlar, kurs ishlari va mustaqil ta'limga qanday miqdorda taqsimlanganligi. – o'quv predmetini qaysi kurs, semestrlarda, haftasiga qancha soatdan o'rganish tartibi.

- Davlat Attestatsiyasi.

- Tanlov fanlarinig ro'yxati

- Izohlar

O'quv rejalarini ishlab chiqishda bo'lg'usi mutaxassislarda shakllantirilayotgan malaka mahoratlari darajasining o'rganilayotgan o'quv fanlari miqdoriga va o'rganish davriga aniq mos tushishini e'tiborda tutmoq lozim. Bo'lg'usi mutaxassislarning bilim va ko'nikmalarining shakllanishini, har bir fanni bosqichma – bosqich chuqur o'rganishlari, qulay va muhimligini ham nazarda tutishi kerak bo'ladi.

O'quv rejasini ishlab chiqishdagi eng muhim masalalardan biri o'rganilishi lozim bo'lgan fanlarni aniqlashdan iborat.

Oliy ta'lim muassasalarida o'qitish mazmunini aniqlash, odatda, amaliy tajribalar asosida hal qilinadi. O'qitish mazmunini aniqlashda, asosan, oliy ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifaga - doimo o'sib borayotgan ishlab chiqarish sharoitida faoliyat olib borishga qobil malakali raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash vazifasiga asoslaniladi.

Oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari o'quv rejalariga qo'yiladigan umumiy talablar: Bakalavriatda o'quv rejalar va fanlar dasturlari umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi bilan uzluksizlik va uzviylik ta'minlanishini inobatga olgan holda ishlab chiqilishi va talabning quyidagi majburiy fanlar bloklarini o'zlashtirishini nazarda tutishi zarur:

- gumanitar, ijtimoiy-iqtisodiy va matematik hamda tabiiy-ilmiy;

- umumkasbiy fanlar;

- ixtisoslik fanlari;
- qo'shimcha fanlar. O'zbekiston Respublikasi Hukumati qarorlariga muvofiq ayrim oliy ta'lim muassasalari yoki ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari bo'yicha boshqa fanlar bloklari belgilanishi mumkin. Kasb faoliyati ko'nikmalarini egallash uchun malaka amaliyotlari o'tilishi nazarda tutilishi shart. O'quv rejalar majburiy o'quv fanlari bilan bir qatorda talabalar tanlagan fanlarni ham o'z ichiga olishi shart.

Magistratura mutaxassisliklari uning o'quv rejalariga muvofiq ravishda yakuniy davlat attestatsiyasi bilan tugallanishi shart.

Magistratura ta'limi o'quv rejasining o'quv fanlari bloklari mazmuniga qo'yiladigan umumiy talablar. Umummetodologik fanlar bloki:

- milliy istiqloq g'oyasi va gumanitar, texnik va tabiiy fanlarning falsafiy masalalari bo'yicha bilimlar berilishi;
- insoniyatning global muammolari, ma'naviy hayot, shaxs va jamiyat ehtiyojlari, ta'limning insonparvarlik ruhi, zamonaviy sivilizatsiya va uning taraqqiyot yo'nalishlari, axborot tizimlari va bilimlarni taqdim qilish usullari to'g'risidagi tasavvurlar shakllantirishi;
- ilmiy va ilmiy-texnik axborot bilan ishlash ko'nikmalari va uquvlarini shakllantirishi, tadqiq etiladigan mavzular bo'yicha muntazam ravishda mustaqil tahlil va xulosani tayyorlashi;
- ilmiy ijod metodologiyasi, ilmiy tadqiqotlar asoslari, bilishning umumiy usullari, empirik va nazariy tadqiqot usullari, qonunlar va qoidalar mantig'i, asoslash va inkor qilish usullariga, shuningdek nutq madaniyati asoslari bilimlariga, pedagogik texnologiyalar, mutaxassisliklar bo'yicha menejment va iqtisodiyotga doir bilimlarni ta'minlashi;
- amaliy xorijiy tilni, mutaxassislikka yo'naltirilgan axborot texnologiyalari va tizimlarini o'zlashtirishni ta'minlashi;

Mutaxassislik fanlari bloki: • muayyan mutaxassislik bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarni, uquv va ko'nikmalarni shakllantirishi; • mutaxassislik bo'yicha bilimlar bazasini yaratish, jamlash va ulardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishi; • magistratura mutaxassisligi bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarish, kasb faoliyatining ko'zlangan natijalariga erishishda jarayonlarni modellashtirish va tizimli yondashish borasidagi ilmiy bilimlar, amaliy uquv va ko'nikmalarni ta'minlashi kerak. Ilmiy faoliyat bloki ilmiy tadqiqotlar metodologiyasi o'zlashtirilishini, talabalar tomonidan ixtisoslashgan ilmiy va ta'lim muassasalarida muayyan ilmiytadqiqot va ilmiy-pedagogik ishlar bajarilishini nazarda tutishi lozim.

Ilmiy-tadqiqot ishlari:

- mustaqil tadqiqotchilik faoliyatining amaliy ko'nikmalarini hosil qilishi;

- axborot texnologiyalarining zamonaviy vositalaridan foydalanib ilmiytadqiqotlar o‘tkazish, tadqiqotlar natijalarini tahlil qilish va aks ettirish, ilmiy maqolalar tayyorlashga doir bilimlar va ko‘nikmalarni shakllantirishi;

- talabalarga fan, texnika va texnologiyaning eng yangi yutuqlariga asoslangan axborot bazalarini qo‘llay bilish, ulardan magistrlik dissertatsiyasini bajarishda foydalanish ko‘nikmasini singdirishi lozim. Ilmiy-pedagogik ishlar:

- zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan, o‘quv-tarbiya ishlarining interaktiv usullaridan foydalangan holda pedagogik faoliyat mahorati va ko‘nikmalarini shakllantirishi;

- o‘quv jarayonini ilmiy-uslubiy jihatdan ta‘minlashni tashkil etish uquvi va ko‘nikmalarini hosil qilishi lozim.

Stajirovka ilmiy tadqiqot ishlari taqozo etganda individual ilmiy izlanish va tajriba-sinovlarni o‘tkazish maqsadida tashkil etiladi.

Stajirovka:

- ilmiy tadqiqot olib borish, nazariy va amaliy bilimlarni chuqurlashtirishi;
- iqtisod, fan, madaniyat va sog‘liqni saqlash va boshqa tarmoqlardagi zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan tanishtirishi;

- amaliy kasbiy va ilmiy-tadqiqot kompetensiyalarni shakllantirishi;
- kasbga samarali moslashuvni ta‘minlashi lozim. Bunda stajirovkaga yo‘llangan magistratura talabasi o‘quv jarayoni jadvalini individual grafik asosida bajarishi ko‘zda tutiladi. Magistraturada o‘qishning me‘yoriy muddati 2 yil bo‘lganda o‘quv jarayoni 100 haftani tashkil etishi zarur.

O‘qish davrining umumiy hajmi quyidagicha taqsimlanishi zarur:

- nazariy ta‘lim – 25-30%;
- attestatsiya – 4-7%; • ta‘tillar – 13-16%;
- ilmiy faoliyat – 50-55%. Ilmiy faoliyat magistratura talabasining yakka tartibdagi kalendar ish rejasi asosida amalga oshiriladi va quyidagilarga bo‘linadi:

- ilmiy tadqiqot ishi va magistrlik dissertatsiyasini tayyorlash – 70-75%;
- ilmiy-pedagogik ish va malaka amaliyoti – 25-30%. Nazariy ta‘lim hajmi magistratura mutaxassisligiga qarab quyidagi tarzda fanlar bloklari bo‘yicha taqsimlanadi: • umummetodologik fanlar – 30-35%;

- mutaxassislik fanlari – 40-50%; • tanlov fanlari – 13-30%.

Magistratura mutaxassisliklari talabalarining ilmiy tadqiqot ishi va magistrlik dissertatsiyasini tayyorlash tartibi va malaka amaliyoti(stajirovka)ni o‘tash tartibi oliy ta‘limni boshqarish bo‘yicha vakolatli davlat organi tomonidan tasdiqlanadi.

O‘quv rejalarini tuzishda fanlarni o‘rganishning quyidagi uch usuli hisobga olinadi:

parallel o'rganish - barcha fanlar bir vaqtda o'rganiladi; bu usul pedagogika jihatidan hamma vaqt ham to'g'ri bo'lavermaydi, chunki fanlararo mazmunli bog'lanishlar o'rgatish imkoniyatini cheklab qo'yadi; asosan, bir yillik o'quv rejalari tuzishda qo'llaniladi;

ketma-ket o'rganish - o'zaro bog'langan fanlar ketma-ket o'rganiladi; bu usul fanlararo bog'lanish uchun eng yaxshi sharoit yaratadi; o'qitish muddati uzoq (3-4 yil) bo'lganda o'quv fanlari soni cheklangan o'quv rejalarda qo'llaniladi;

aralash o'rganish - fanlar o'quv rejasiga ham parallel, ham ketma-ket kiritiladi; bu usul o'qitish muddati 2-3 yil bo'lgan o'quv rejalari tuzishda eng ko'p tarqalgan.

Fanlararo bog'lanishlarni ta'minlash uchun umumkasbiy va asosiy umumta'lim fanlari, odatda, o'qitishning birinchi bosqichida o'rganiladi, bu davrda ishlab chiqarish ta'limiga va maxsus fanlarni o'rganishga ajratiladigan vaqt bir oz qisqartiriladi.

1.3. O'quv va ishchi o'quv dasturi.

O'quv dasturi - ta'lim tizimidagi har bir o'quv fanining mazmuni va o'tilish tartibini, ta'lim oluvchilar tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilim hamda ko'nikmalar hajmini belgilab beradigan rasmiy pedagogik hujjat. O'zbekistonda o'quv dasturi tegishli vazirliklar qoshidagi ilmiy metodik kengashlar tomonidan tasdiqlanadi. Har bir o'quv dasturi so'z boshi, o'quv fani mazmunining qisqa bayoni, talabalarning bilim va ko'nikmalariga qo'yiladigan talablar singari 3 qismdan iborat. O'quv fanining maqsad va vazifalarini belgilab berish o'quv dasturining muhim belgisidir.

Ta'limning o'quv dasturi tomonidan belgilangan mazmuni darslik, o'quv qo'llanmalari, ko'rgazmali qurol va metodik tavsiyalarda to'la namoyon bo'ladi.

O'quv fani dasturi – ta'lim mazmuni, ularning talabalar tomonidan o'zlashtirilishining eng maqbul usullari, axborot manbalari ko'rsatilgan

Namunaviy o'quv dastur - o'quv rejadagi aniq fanlar bo'yicha davlat ta'lim standartlariga asosan tayanch oliy ta'lim muassasalarining tegishli kafedralari tomonidan ishlab chiqiladigan, o'quv materiallarni o'zlashtirishga va o'qitish mazmuniga qo'yiladigan majburiy talablarni o'z ichiga oladigan O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan tasdiqlanadigan, oliy ta'lim muassasalari bakalavriat ta'lim yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklari talabalari uchun tavsiya etiladigan me'yoriy hujjat hisoblanadi.

Namunaviy o'quv dasturi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining buyrug'i bilan tayanch etib belgilangan oliy ta'lim muassasalari kafedralarida tegishli fan

sohasidagi etuk olimlar, mutaxassislar va tajribali professor-o'qituvchilardan tashkil topgan ijodiy guruh tomonidan tuziladi.

Namunaviy o'quv dasturi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- kirish;
- asosiy qism;
- amaliy mashg'ulot mavzulari;
- seminar mavzulari;
- mustaqil ta'lim mavzulari;
- tavsiya etiladigan darsliklar va o'quv qo'llanmalar ro'yxati.

Davlat ta'lim standartlari talablaridan kelib chiqib, ma'lum fanlardan chizma-hisob, kurs ishlari, loyihalari va ularning mavzu va yo'nalishlari ham keltirilishi mumkin.

Dastur fan, texnika, texnologiyaning so'nggi yutuqlari, oliy ta'lim rivojlanishining jahon tendensiyasini hisobga olish, Respublikada joriy etilgan uzluksiz ta'lim tizimining ta'lim turlari o'rtasidagi uzviylik va uzluksizlikni ta'minlashi, ayniqsa umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi va oliy ta'limda uzluksiz o'qitiladigan fanlarda mavzularning mantiqiy ketma-ketligi, oddiydan murakkablikka, xususiydan umumiylikka o'tib borish tamoyillariga amal qilishi shart. Dasturda ta'lim oluvchilarning mustaqil bilim izlash va uni o'zlashtirish, o'qitish jarayonini interaktiv pedagogika asosida tashkil etishga mavzularning bir xil talqinida takrorlanmasligiga e'tibor berilishi zarur.

Namunaviy o'quv dasturi tayanch oliy ta'lim muassasasining tegishli kafedراسi, fakultet yoki OTM uslubiy kengashida muhokama qilinadi.

Ijtimoiy, gumanitar va iqtisodiy fanlar bo'yicha tuzilgan namunaviy o'quv dasturlari maxsus metodologik komissiyasiga muhokama qilish uchun topshiriladi. Barcha fanlar bo'yicha tuzilgan o'quv dasturlari oliy ta'lim muassasalariaro ilmiy-uslubiy birlashmalar faoliyatini muvofiqlashtiruvchi Kengash ekspertizasidan o'tishi shart va uning tavsiyasi bilan vazirlik tomonidan ro'yxatga olinadi va amalga kiritiladi.

Namunaviy o'quv dasturlari vazirlikning tegishli boshqarmasi tomonidan tasdiqqa tavsiya etiladi va ro'yxatga olinadi. Bu haqda o'quv dasturning bosh varog'iga belgi qo'yiladi.

Namunaviy o'quv dasturning etalon nusxasi vazirlikda saqlanadi. O'quv dasturi tasdiqlangan va ro'yxatga olingan kundan boshlab amalga kiritiladi. Namunaviy o'quv dastur davlat ta'lim standartlariga o'zgartirishlar kiritilgan taqdirda yoki o'zga xollarda 5 yilda bir marta qayta ishlab chiqilishi va ushbu tartibga asosan qayta ekspertiza va tasdiqdan o'tishi zarur.

Ishchi o'quv dasturi - OTMning aniq bir bakalavriat ta'lim yo'nalishi yoki magistratura mutaxassisligi talabalari uchun o'quv rejadagi aniq bir fan bo'yicha

o'quv dasturiga asosan professor-o'qituvchilar tomonidan ishlab chiqiladigan, fanning mazmuniga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritilgan, mavzularning o'qitish ketma-ketligiga rioya qilingan holda fanga ajratilgan soatlar aniq ko'rsatilgan me'yoriy hujjat hisoblanadi.

Ishchi o'quv dasturi tegishli ta'lim standartlarini konkretlashtiradi, o'quv jarayonini uslubiy, informatsion va texnik jihatidan ta'minlanishini nazarda tutadi. OTMlarda talabalarni tayyorlash va o'qitish xususiyatlarini aks ettiradi.

O'quv dasturi asosida tuzilgan ishchi o'quv dasturida aniq mavzular, ularga ajratilgan soatlar, mavzular bo'yicha qo'llaniluvchi didaktik va texnik vositalar, mavzular va bo'limlar bo'yicha bilimni nazorat qilish turlari hamda tegishli uslubiy tavsiyalar aniq ko'rsatiladi shuning uchun uning hajmi cheklanmaydi.

Ishchi o'quv dasturida quyidagilar o'z aksini topishi lozim:

- DTS talablari;
- o'quv dasturlarini mazmuniga qo'yiladigan majburiy talablar;
- talabalar uchun beriladigan o'quv materiallarining maksimal hajmi;
- bitiruvchilarni tayyorgarligiga qo'yiladigan talablar;
- OTM tomonidan o'quv rejaga asosan belgilangan o'quv yuklamosining hajmi;

• ta'lim dasturlarining maqsadi va vazifalari. Yuqorida keltirilganlar asosida ishchi o'quv dasturining tuzilishi ishlab chiqiladi va uning tarkibi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- titul varag'i;
- kirish so'zi;
- fanning maqsadi va vazifalari;
- fanni o'qitish jarayonini tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar;
- talabalarning bilimi, ko'nikma va malakalariga qo'yiladigan talablar;
- fanning o'quv rejadagi boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi, uslubiy jihatidan uzviyligi va ketma-ketligi;
- fanning ilm-fan va ishlab chiqarishdagi o'rni;
- fanni o'qitishda foydalaniladigan zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalar;
- fan bo'yicha soatlar taqsimoti;
- nazariy mashg'ulotlar mavzulari mazmuni;
- amaliy, seminar va laboratoriya mashg'ulotlari mavzulari va rejalari;
- mustaqil ta'lim mavzulari;
- foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati.

Ishchi o'quv dasturlarini tuzish va tasdiqqa kiritish tartibi:

1. Ishchi o'quv dasturlari OTMlarining tegishli kafedralarining professor o'qituvchilari tomonidan ishlab chiqiladi.

2. Ishchi o'quv dasturlarini DTS talablari va o'quv dasturlarga mos holda ishlab chiqilishiga tegishli kafedra mudiri va professor-o'qituvchilar mas'ul hisoblanadi.

3. Ishchi o'quv dasturining kirish qismida o'qitiladigan fanning dolzarbligi, sohaning tarixi, jamiyatni demokratlashtirish va iqtisodiyotni bozor tamoyillari asosida isloh qilishdagi ahamiyati va o'rni ochib beriladi. SHuningdek, fanni o'qitishning asosiy maqsadi va vazifalari, boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi ko'rsatiladi.

4. Ishchi o'quv dasturida uslubiy jihatdan uzviy ketma-ketlikligi hamda o'qitish turlari o'qitishning interaktiv uslublari va vositalari hamda fanni o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, ta'lim jarayonini optimallashtirish uchun omil bo'ladigan mexanizmlar ko'rsatiladi.

5. Ishchi o'quv dasturlarida o'quv jarayoni uchun zarur texnik vositalar, axborot-resurs markazidagi tegishli o'quv adabiyotlari, didaktik vositalar, ashyolar va boshqa moddiy-texnik baza to'g'risida ma'lumotlar kiritilishi maqsadga muvofiq.

6. Ishchi o'quv dasturining titulida amaldagi Klassifikator bo'yicha tegishli bilim, ta'lim sohalari va ta'lim yo'nalish (mutaxassislik) larning shifri va nomlari hamda ishchi o'quv rejaga muvofiq fanning to'la nomi ko'rsatiladi.

7. Ishchi o'quv dasturining yaratilishiga mas'ul kafedraning nomi, mualliflar va taqrizchilar to'g'risida ma'lumotlar (famiyasi, ismi, otasining ismi, lavozimi, ilmiy darajasi va unvoni), tasdiqqa tavsiya etuvchi uslubiy Kengashlarning bayonnomasi raqami va sanasi ko'rsatiladi.

8. Ishchi o'quv dasturining foydalaniladigan manbalar ro'yxatiga asosiy adabiyotlar va qo'shimcha adabiyotlar kiritiladi.

9. Ishchi o'quv dasturining matni A-4 format, Times New Roman shriftida, 14-chi o'lchamda, chap tomonidan - 3 sm, pastidan - 2 sm, yuqoridan - 2 sm, o'ng tomonidan - 1,5 sm o'lchamida xoshiyalanadi. Betlarni raqamlash - pastki qismining markazida joylashtiriladi.

10. Ishchi o'quv dasturi har o'quv yili kafedra yig'ilishida ko'rib chiqib muhokama qilinadi va tegishli o'quv - uslubiy kengashida ko'rib chiqib ma'qullanadi hamda OTMning ruxsat etilgan kengashi qarori bilan tasdiqlanadi.

11. OTM o'quv ishlari bo'yicha prorektor tomonidan tasdiqlanadi. Mutaxassislar tayyorlashga qo'yilgan talablarning hujjatli asosini tasvirlaydigan o'quv dasturlarida pedagogik maqsadlarning to'liq va aniq belgilanishini talab qilinadi. To'liqlik deganda mazmunning barcha zaruriy va qo'yilgan maqsadga

erishish uchun etarli elementlari kiritish tushuniladi. Aniqlik deganda esa real o'quv jarayonida berilgan mazmunda joriy qilish yo'lini ko'rsatadigan elementlar va belgilar tasavvur etiladi.

O'quv dasturlarida talabalar o'quv rejasiga kiritilgan har qaysi fandan nimani va qanday izchillikda o'rganish kerakligi, shuningdek, talabalar bilib olishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar hajmi belgilab beriladi.

O'quv dasturlarining mazmuni kasb tavsifnomalarning talablari asosida aniqlanadi. Dasturlarni ishlab chiqishda didaktik tamoyillarga va malakali mutaxassislar tayyorlash mazmuniga qo'yiladigan talablarga amal qilinadi.

O'quv materialini tanlashda mavzuni o'rganishga ajratilgan vaqt va talabalarning materialni o'zlashtira olish-olmasligi hisobga olinadi.

Umumkasbiy va ixtisoslik fanlari dasturlarida shunday o'quv materiali bo'ladiki, talabalar bu materialni o'rganib, ishlab chiqarishning hozirgi zamon texnikasi va texnologiyasi asoslarini o'rganilayotgan kasbni ongli ravishda, puxta va chuqur egallash hamda ishlab chiqarish malakasini yanada oshirish uchun zarur bo'lgan hajmda o'zlashtiradilar.

Umumkasbiy va ixtisoslik fanlari dasturlarida o'quv materiali mazmunini aniqlashda avvalo ilmiylik tamoyiliga asoslaniladi. Bu tamoyilga muvofiq, o'rganish uchun ilmiy tadqiqotlar bilan asoslab berilgan va tajribada tekshirib ko'rilgan jarayon, hodisa va faktlar, fan hamda texnikada qabul qilingan tushuncha, atama, qoida va belgilar tanlab olinadi. Ilmiylik tamoyili o'quv materialni mantiqiy izchillik bilan bayon etishni, har bir yangi hodisa yoki narsani har tomonlama o'rganishni, mazkur ob'ektning o'ziga o'xshash boshqa ob'ektlar bilan ham, o'zidan farq qiladigan ob'ektlar bilan ham bog'lanishidagi xilmaxillikni aniqlashni talab etadi.

Umumkasbiy fanlari dasturlarida o'quv materialining mazmunini va uni o'rganish ketma-ketligini aniqlashda, asosi ochib berilayotgan fanning mazmuni, mantiqiga asoslaniladi. Masalan, elektrotexnika, gidravlika va pnevmoyuritmalar, amaliy mexanika, issiqlik texnikasi, ekologiya kabi fanlarning dasturlari mazmuni jihatidan eng barqaror dasturlardir.

Dasturlardagi o'quv materialini mazmunini aniqlash tamoyillaridan biri uni talabalarga tushunarli bo'lishidir. O'quv materialining tushunarli bo'lishi deganda, uni soddalashtirish yoki engillashtirish tushunilmasligi kerak. O'quv materialining tushunarligi deganda, uning talabalar uncha qiynalmay o'zlashtira oladigan darajada ochib berilishi tushuniladi. Shunday qilinganda talabalarning tafakkuri, xotirasi, irodasi rivojlanadi. O'quv materialini tushunadigan qilib tanlashda bilimlar hajmini va o'quv materialini ochib berilish chuqurligini aniqlash ko'zda tutiladi.

Dasturning har bir mavzusi bo'yicha bilimlar hajmini belgilashda zarur bo'ladigan asosiy materialga, shuningdek, ko'rgazmali va ma'lumotnoma materialga asoslaniladi hamda uning hajmi bilan talabalarning fikrlash va xotirada saqlab qolish imkoniyatlariga taqqoslab ko'riladi. Bunda o'qitish davri, mavzuga ajratilgan vaqt, o'quv materialining muhimligi, talabalarning tayyorgarlik darajasi, fanlararo bog'lanishlar hisobga olinadi.

Ochib berilish chuqurligi jihatidan olganda o'quv materialini shartli ravishda uch guruhga: oson, o'rtacha va qiyin o'zlashtiriladigan materiallarga bo'lish mumkin. Ma'lumki, faktlar eng oson material; faktlar tizimi - o'zlashtirilishi qiyin material; o'rganiladigan mashina, jihoz, mexanizm, materiallar sifati, texnologik jarayonning muhim alomatlarini aniqlash yanada qiyin. Tushunish va o'zlashtirish eng qiyin material - sabab-natijali bog'lanishlarni topish, chunki ular tarkibida ancha murakkab o'quv material bo'ladi. Sabab-natijali bog'lanishlarni aniqlash zarurati.

3.4. Sillabus, o'quv uslubiy majmua va kalendar reja.

Oliy ta'lim muassasasi o'qituvchilari uchun talabalarning auditoriyadagi va auditoriyadan tashqaridagi mustaqil ta'lim olishini maqbul usullarini izlash dolzarb 72 masala hisoblanadi. Bu ishlarni tashkil etishda sillabus samarali vosita sifatida foydalanilmoqda.

Sillabus – bu o'zida o'rganilayotgan fanning tavsifi, maqsadi va mazmuni, mavzularni qisqacha mazmuni, har bir mashg'ulotning davomiyligi, mustaqil ta'lim topshirig'i, maslahatlar vaqti, o'qituvchining talablari, baholash mezonlari va asosiy hamda qo'shimcha adabiyotlarni ifoda etuvchi o'quv-uslubiy dasturdir.

Sillabuslarni tuzishni aniq bir yagona shakli yoki talabi mavjud emas, lekin uning tarkibi quyidagi qismlardan iborat bo'lishi mumkin.

- titil varog'i;
 - fanni o'qitadigan o'qituvchi to'g'risida ma'lumot;
 - o'qituvchining aloqa uchun telefon raqami, elektron pochta manzili;
 - o'quv yili, semestri;
 - fanning bayoni (dolzarbliligi, maqsad va vazifalari, kutilayotgan natijalar va boshqalar);
 - mashg'ulot turlari bo'yicha kalendar rejasi taqsimoti;
 - talabalar uchun uslubiy ko'rsatma
 - fan bo'yicha asosiy va qo'shimcha adabiyotlar
- O'quv uslubiy majmua o'qitiladigan har bir fan bo'yicha alohida tayyorlanadi. O'quv uslubiy majmua talabani ma'ruza, seminar mashg'ulotlariga mustaqil tayyorgarlik ko'rishini hamda o'zining bilim darajasini nazorat qilishini ta'minlaydi. O'quv uslubiy majmualar

O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligining 2017 yil 1 martdagi 107-sonli buyrug‘iga ko‘ra tayyorlanib, o‘z ichiga quyidagilarni oladi:

- **Dasturiy materiallar.**

Fanning ishchi dasturi bo‘yicha ma‘ruza mashg‘ulotlari uchun ma‘ruzalar matni, amaliy, seminar va laboratoriya mashg‘ulotlarini bajarish bo‘yicha uslubiy ko‘rsatma.

- **Mustaqil ta‘lim mashg‘ulotlari.**

Mustaqil ta‘lim mashg‘ulotlari mavzulari va ularni o‘zlashtirish bo‘yicha zaruriy uslubiy ko‘rsatmalar; fan dasturiga muvofiq kurs loyihasi (ishi), hisobgrafik ishi, ijodiy va boshqa turdagi mustaqil ishlar mazmuni, variantlari, zarur metodik tavsiyalar keltiriladi.

- **Glossariy.** (fanga oid termin va iboralarning qisqa talqini bo‘yicha o‘zbek, rus va ingliz tillarida beriladi.)

- **Ilovalar:** Sillabusning ilovalar qismida quyidagilar keltiriladi: - fanning o‘quv dasturi; - fanning ishchi dasturi; - tarqatma materiallar; - testlar; - ishchi fan dasturiga muvofiq baholash mezon; - fanni o‘ziga xosligiga qarab o‘rganish bo‘yicha boshqa materiallar keltirilish mumkin. Fan bo‘yicha kalendar (taqvimiy – mavzular) reja - o‘quv materialini to‘g‘ri taqsimlashda mazkur fanni boshqa fanlar va o‘quv amaliyoti bilan bog‘lashda, darsga kerakli o‘quv materiallari va jihozlarini tayyorlash, o‘qituvchini o‘tgan mashg‘ulotlari bo‘yicha monitoring olib borish, o‘qitish jarayonining to‘g‘ri etilish imkonini beradi.

Kalendar rejani ishlab chiqishda mashg‘ulot turini aniq belgilash muhim ahamiyatga ega. Kalendar rejaning asosini fanning ishchi o‘quv dasturi bo‘yicha mashg‘ulot mavzulari tashkil etadi. Mazkur rejani o‘qituvchi yo‘nalishlarning ishchi o‘quv dasturiga asosan ma‘ruza, amaliy, seminarva laboratoriya mashg‘ulotlari uchun o‘quv yili boshida tuzib boradi va unda quyidagilar nazarda tutiladi:

- mashg‘ulot turi;
- mavzular nomi;
- har bir mavzuga ajratilgan vaqt;
- mashg‘ulot o‘tilgan sana;
- mashg‘ulot o‘tkazgan o‘qituvchi imzosi;

Ishlab chiqilgan kalendar reja tegishli kafedra mudiri tomonidan ko‘rib chiqiladi va tasdiqlanadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Bakalavr va magistr tushunchalarini izohlab bering?
2. Oliy ta‘lim bo‘yicha Davlat ta‘lim standartiga tushuncha bering?
3. Ta‘lim yo‘nalishining malaka talablari nimalarni aks ettiradi?
4. O‘quv reja qanday tarkibiy qismlardan tashkil topgan?

5. O'quv reja va ishchi o'quv rejani farqini tushuntiring?
6. O'quv dasturi qanday tarkibiy qismlardan tashkil topgan?
7. O'quv dasturi va ishchi o'quv dasturining farqini tushuntiring?
8. Ishchi o'quv dasturini ishlab chiqish va rasmiylashtirish tartibini tushuntiring?
9. Sillabus nima?
10. O'quv uslubiy majmua tarkibini aytib bering?
11. Kalendar rejani ishlab chiqishdan maqsad nima?

II.Modul. Maxsus fanlarni o'qitishning xususiy metodikasi

4- Mavzu. Maxsus fanlarni o'qitish shakl, metod va vositalari.

Oliy ta'limda o'qitishning auditoridan tashqari shakllari.

- 4.1. Oliy ta'limda mutaxassislik fanlarini o'qitish shakllari.
- 4.2. Ta'lim metodlarining tavsifi..
- 4.3. Maxsus fanlarni o'qitish shakllari: ma'ruza, amaliy, seminar, laboratoriya, mustaqil ta'lim.
- 4.4. Maxsus fanlardan kurs ishlarini, bitiruv malakaviy ishlarini bajarish talablari, tashkiliy va ilmiy-metodik ta'minoti.

Tayanch so'z va iboralar: Ta'lim shakllari, ma'ruza, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari, dars, ekskursiya darsi, ta'lim metodlari, og'zaki metodlar, ma'ruza, hikoya, bahs-munozara, amaliy metodlar, ko'rgazmali metodlar, ta'lim metodlarini tanlash, interfaol metodlar.

4.1. Oliy ta'limda mutaxassislik fanlarini o'qitish shakllari

Oliy ta'lim muassasalarida talabalarga maxsus fanlardan ta'lim jarayoni turli shakllarda tashkil etiladi.

Ta'limni tashkil etish shakllari deganda, ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilarning maxsus tashkil etilgan, belgilangan tartibda va muayyan rejimda o'tadigan faoliyati tushuniladi. O'qitishning u yoki bu tashkiliy shakli jamoaviy va yakka tartibda o'qitishning har xil ko'rinishda qo'shib olib borilishi, o'qitishda ta'lim oluvchilar mustaqilligining turli darajasi, ta'lim oluvchilarning o'qishga o'qituvchi rahbarligining har xil usullari bilan tavsiflanadi. O'qitishni tashkil etish shakllarini tanlash ta'lim-tarbiyaviy vazifalar bilan belgilanadi va o'quv ishining mazmuni hamda metodlariga bog'liq bo'ladi.

Ta'limni tashkil etish shakllari pedagogik jarayonni tashkil etishning tarixan mavjud bo'lgan, barqaror va mantiqiy tugallangan ko'rinishi bo'lib, unga muntazamlilik va yaxlitlik, o'z-o'zini rivojlantirish, shaxsiylik va faoliyatli xarakter, ishtirokchilar tarkibining doimiyligi, o'tkazishning muayyan tartibi mavjudligi xosdir.

Ta'lim jarayoni ishtirokchilari (ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar)ning ma'lum belgilangan tartibda amalga oshiriladigan hamkorlikdagi faoliyatining tashqi ko'rinishi kasbiy ta'limning tashkiliy shaklini anglatadi.

Maxsus fanlarni o'qitishning tashkiliy shakllari deganda o'quv-ishlab chiqarish faoliyati uchun talabalarlar jamoasini tashkil etish yo'llari, bu faoliyatga rahbarlik qilish shakllari, shuningdek, o'quv mashg'ulotlarini tuzilish tarkibi tushuniladi.

Ta'limni u yoki bu shaklini tanlashda, talabalarni kasbiy bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish jarayonida ularning mutloq maqsadi va yaqin vazifalari, mazmun hamda metodlari, shuningdek, moddiy sharoitini belgilaydigan asosiy faktor (ko'rsatkich)larini u yoki bu shakllariga bog'liq.

Kishilik jamiyatining taraqqiyot etish jarayonida ta'limning tashkiliy shakllari turlicha bo'lgan.

Qadimgi paytlarda yakka tartibda o'qitish usuli keng tarqalgan bo'lib, ma'lum ijodiy jihatlarga ega bo'lganligi bois bu usul hozirgacha saqlanib qolgan. O'rta asrlarga kelib, ta'lim-tarbiya kichik guruhlar shaklida o'tkazila boshlagan. Chunki bu davrda sanoat ishlab chiqarishi yo'lga qo'yilayotgan davr hisoblangan.

XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida chex pedagogi Ya.A.Komenskiy sinf-dars tizimini nazariy jihatdan isbotlab berdi.

Hozirgi paytda maxsus fanlarni o'qitishning tashkiliy shakllari tahsil oluvchilarning soni, o'qitish joyi va o'quv vaqtining davomiyligiga ko'ra guruhlanadi.

Maxsus fanlarni o'qitishning sinf-dars shakli bu – talabalarning barcha guruhlarini bir xil sharoitda, yagona didaktik vazifani bajarilishini ta'minlaydigan tashkiliy shaklidir.

Amaliy (laboratoriya) mashg'ulotlari - didaktik maqsadning aniqligi, ta'lim va tarbiya vazifalarining birligi, o'quv materialini to'g'ri tanlash, o'qitish modellarini maqsadga muvofiq tanlash, talabalarning mustaqilligi, darsning tashkiliy aniqligi va talabalar ishida xavfsizlikni ta'minlashni o'z ichiga oladi.

Ekskursiya shakli– oliy ta'limni tashkil etishning shunday shakliki, u orqali talabalar bevosita o'qitish jarojoni bilan tanishib, texnologik va mehnat jarayonlarini tashkil etishni kuzatib boradi.

Ta'lim amaliyotida sinf-dars tizimi keng ko'lamda qo'llanilganligi sababli oliy ta'limda maxsus fanlarni o'qitishda ham sinf-dars ta'lim-tarbiya ishining asosiy shakli deb hisoblanadi.

Dars deganda o'qituvchining o'quv guruhiga uyushgan, tayyorgarlik darajasi bir xil, tarkibi o'zgarmas o'quvchilar bilan mashg'ulot o'tkazishi tushuniladi.

Sinf – dars shaklining quyidagi o'ziga hos xususiyatlari mavjud:

- deyarli bir hil tarkib, yoshi va tayyorgarlik darajadagi ta'lim oluvchini ishtirok etishi;
- ta'lim tarbiya jarayoni o'zaro bog'liq alohida–alohida qismlar ko'rinishiga ega bo'lishi;
- har bir darsning o'quv rejasiga kirgan ma'lum bir o'quv predmetiga oid bo'lishi;

- darslarni jadval asosida muntazam ravishda almashinib turishi;
- darslarda ta'lim beruvchining rahbarlik qilishi;
- ta'lim oluvchilarni turli ko'rinishdagi o'quv-bilish jarayonida ishtirok etishidir.

Har bir dars o'quv jarayonining bir qismi hamda bilim, ko'nikma va malakalarni egallashning bir butun mantiqiy yakunlangan bosqichi hisoblanadi. Dars muvaffaqiyatli o'tishi uchun uni tashkil etish bo'yicha o'qituvchi faoliyatining maqsadini aniqlash lozim.

Har bir dars o'quv jarayonining bir qismi hamda bilim, ko'nikma va malakalarni egallashning bir butun mantiqiy yakunlangan bosqichi hisoblanadi.

Dars muvaffaqiyatli o'tishi uchun uni tashkil etish bo'yicha o'qituvchi faoliyatining maqsadini aniqlash lozim.

Har qanday darsning uchta maqsadlari mavjud: rivojlantiruvchi, tarbiyaviy, ta'limiy.

Darsning **ta'limiy** maqsadlariga quyidagilar kiradi:

- yangi tushunchalarni shakllantirish;
- yangi qonun, qonuniyat, xususiyat va belgilarni uzlashtirishni ta'minlash;
- yangi harakat usullarini o'rgatish;
- bilimlardagi etishmovchiliklarni bartaraf etish;
- bilimlarni umumlashtirish va tizimga solish;
- malakalarni shakllantirish;
- ma'lum harakat usullarini mustahkamlash;
- tushunchalar orasidagi bog'lanishlarni aniqlash bo'yicha talabalarda biror narsa to'g'risida tushunchalarni shakllantirish;
- dunyoqarash g'oyalari va muammolarini aniqlash;
- talabalarda u yoki bu harakatni, voqealarni baholash bo'yicha bilimlarni shakllantirish;
- xulosa chiqarishga tayyorlash, o'zlashtirishga erishish.

Darsning **tarbiyaviy** maqsadlari talabalarda quyidagi muayyan shaxs sifatleri va xarakterini tarkib toptirishdan iborat:

- dunyoqarashni va kasbga qiziqishni;
- o'z-o'zini tekshirish va o'zaro yordamni;
- voqeliklar orasidagi bog'lanishlarni aniqlash va tahlil qilish ko'nikmalarini;
- bir sohadan ikkinchi sohaga bilimlarni ko'chirish ko'nikmalarini;
- fanlararo bog'lanishlarni amalga oshirish ko'nikmalarini;
- nutq madaniyatini;
- vatanparvarlikni;
- mehnatga ongli munosabatni;
- ongli intizom va yaxshi xulqni;
- ta'lim olishga ijobiy munosabatni;
- estetik qarashlarni;
- ish o'rnini tashkil etish va o'z faoliyatini tekshirishni;

- e'tiqodni.

Darsning **rivojlantirish** maqsadlari — dars jarayonida talabalarning psixologik sifatlarini diqqat, xotira, texnik taffakkur va bilish qobiliyatlarini shakllantirishdir.

Psixologik adabiyotlarni tahlil qilish talabalarda tafakkurni, politexnik, mehnat, bilish (anglash) va aqliy ko'nikmalarni, iroda va mustaqillikni rivojlantirish, ularni kelgusi darslarga tayyorlash zarurligini ko'rsatadi.

Agar bilimlarni shakllantirish va maqsadli tarbiyalash talabalarning bilish qobiliyatini takomillashtirsa, buni rivojlantiruvchi ta'lim deb tan olinadi.

Didaktik maqsadlar bo'yicha darsning quyidagi turlari mavjud:

Yangi materialni bayon etish darsi. Yangi materialni bayon etish darslari suhbat o'tkazish, hikoya qilish, tushuntirish, turli ko'rgazmali vositalardan foydalangan holda muammoli vaziyatlar yuzaga keltirish usullari bilan o'tkaziladi. Bunday darsning asosiy maqsadi dastur materialini tushunarli ravishda bayon qilishdir. O'qituvchi darsning ayrim mavzularini tushuntirish jarayonida ta'lim oluvchilar yangi materialni qanday qabul qilayotganini tekshirib (ta'lim oluvchilarga birma-bir qisqa savol berish yo'li bilan), ta'lim oluvchilarni darsda faol ishtirok etishga jalb qiladi. Bu darslar, odatda, mavzuni bayon etish va darsdan ko'zlangan maqsadni ochib berishni, yangi materialni navbati bilan bayon etish yoki ta'lim oluvchilarning o'quv adabiyoti, texnika adabiyoti (jurnallar, byulletenlar, albomlar, chizmalar, sxemalar, texnologik jarayon kartalari va shu kabilar) yoki ma'lumotnoma adabiyot bilan mustaqil ishlashini tashkil etishni, ta'lim oluvchilarning savollariga javob qaytarishni, ta'lim oluvchilarning yangi materialni o'zlashtirish sifatini tekshirishni, qo'shimcha tushuntirishlarni, uyga vazifalar berishni o'z ichiga oladi. Bunday darslar, odatda, o'rganiladigan material tavsifiy xarakterda va o'zlashtirish uchun engil bo'lgan hollarda o'tkaziladi.

Bilimlarni mustahkamlash darsi. Bunday darslarda oldin o'rganilgan materiallar yuzasidan ta'lim oluvchilar bilan suhbatlar, tajriba-amaliy ishlar o'tkaziladi, har xil masalalar echiladi, texnologik jarayonlar ishlab chiqish mashqlari, yozma grafik ishlar, ilgari o'rganilgan materialni mustahkamlash va tizimga solish yuzasidan turli mustaqil ishlar (sxemalar tuzish va ularni o'qish, jadvallar tuzish, texnikaviy hujjatlarni tahlil qilish va shu kabilar) o'tkaziladi, kinofilmlar ko'riladi, ta'lim oluvchilar ma'ruza va referatlar bilan chiqadilar. Bu ish davomida bilimlar esga solinadi, etarli dalillar, tushunchalar, qonuniyatlar ta'lim oluvchilar ongi va xotirasida mustahkamlanadi. Buning natijasida bilimlar ancha puxta bo'ladi.

Takrorlash-umumlashtirish darslari. Bu darslardan ko'zlangan maqsad — o'rganilgan material yuzasidan olingan bilimlarni esga tushirish va tizimga solish, bu esa bilimlardagi kamchiliklarni to'ldirishga, mavzuning, bo'limning va butun fanning asosiy g'oyalarini, masalalarini yanada chuqur ochib berishga yordam beradi. Bu turdagi darslar dasturdagi mavzuni yoki bo'limini o'rganish so'nggida va o'quv yilining oxirida o'tkaziladi. Takrorlash-umumlashtirish darslariga nisbatan qo'yiladigan asosiy talablardan biri ularning mundarijasiga albatta ta'lim oluvchilar o'quv faoliyatiga doir yangi ma'lumotlar va metodlar kiritishdir.

Takrorlash-umumlashtirish darslari ikki xil bo'ladi: o'qituvchi mavzuning, bo'lim yoki kursning o'rganilgan materiali yuzasidan umumlashtiruvchi sharhlovchi ma'ruza o'tkazadi yoki ta'lim oluvchilar bilan kengaytirilgan suhbat tashkil qiladi. Suhbat vaqtida ta'lim oluvchilar o'qituvchi rahbarligida umumlashtiruvchi mashqlar, yozma ishlar va boshqa topshiriqlarni bajaradilar.

Sinash-tekshirish darsi. Bu darslarda mavzu, bo'lim yoki butun kurs yuzasidan batafsil og'zaki savol-javob, test sinovi, yozma yoki grafik nazorat ishlari o'tkaziladi, nazorat qurilmalari, kartochka-topshiriqlar, sharhlash-takrorlash jadvallari yordamida ta'lim oluvchilar bilimi tekshiriladi, amaliy xarakterdagi topshiriqlar bajariladi. Bunday darslardan ko'zlangan asosiy maqsad har bir ta'lim oluvchining tayyorganlik darajasini asosli baholash uchun ma'lumotlar olish, bilimlarni qanchalik ongli va chuqur o'zlashtirilganligini, olingan uquv hamda malakalarning qanchalik puxta ekanligini aniqlashdan iborat. Bundan tashqari, bunday darslarni o'tkazishda o'qituvchi ta'lim oluvchilar bilimi hamda uquvidagi kamchiliklarni to'ldiradi.

4.2. Ta'lim metodlarining tavsifi.

Ta'lim metodi deganda ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilarning birgalikdagi faoliyat yo'llari tushuniladi. Bularning yordamida ta'lim oluvchilar bilim, ko'nikma, malaka, kasbiy mahoratlarni egallashga erishadilar, aqliy va jismoniy kuch va ijodiy qobiliyat rivojlanadi.

Pedagogikada ta'lim metodlarini tasniflanishiga va belgilashga bir xil yondashuv mavjud emas. "Ta'lim metodi" tushunchasining mazmunini ochish to'g'risida munozaralar hozirgi vaqtda ham davom etib kelmoqda. Ba'zi olimlar metodni belgilashda bilish manbalarining xususiyatlarini asosiy deb hisoblaydilar, boshqalari ta'lim oluvchilarning tafakkuridagi ijodiy faollik va mustaqillik, ba'zi olimlar esa ta'lim oluvchilar faoliyatida ta'limning turli bosqichlaridagi tavsifini muhim deb hisoblaydilar.

Ta'lim berishda uning ikki tomoni: o'qitish va o'qish tomonlari hamma vaqt aniq ajralib turadi.

O'qitish – ta'lim beruvchining ta'lim oluvchilarga bilim, ko'nikma va malakalar tizimi berish, ularning bilish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish borasidagi faoliyati

O'qish – ta'lim oluvchilarning o'quv fani materialini o'zlashtirish borasida qiladigan tizimli va ongli mehnatidir.

O'qitish jarayoni murakkab va ko'p qirrali bo'lib, nihoyatda xilma-xil va turli xarakterdagi omillarga bog'liq. O'qituvchi o'qitish metodlarining bitmastuganmas xazinasiga ega.

Ta'lim metodlari o'quv jarayonining amalga oshirish, ya'ni o'qitish va o'qish metodlari bo'lganligidan, har bir metodga o'qituvchi faoliyati va talabalar faoliyati nuqtai nazaridan qarash lozim. Shuning uchun ham, ta'lim metodlarini o'quv materiallarini uzatish va idrok etish manbalari bo'yicha quyidagicha guruhlash mumkin.

O'QITISH METODLARINING TASNIFLANISHI

O'quv materiallarini uzatish va idrok etish manbalariga ko'ra: Ko'rgazmali metodlar: Og'zaki metodlar: Amaliy metodlar.

O'qitishda talabning harakatlari tavsifiga ko'ra: Faol (aktiv metodlar) Sust (passiv metodlar).

O'quv ishining turlariga ko'ra: Bilimlarni o'zlashtirishning dastlabki metodi; Bilimlarni takomillashtirish metodi; Bilimlarni tekshirish va baholash metodi.

Og'zaki metodlar. Agar talabalar asosiy o'quv axborotini o'qituvchining o'quv mulohazalari va isbotlari jarayonida yoki darslik mavzulari asosida olsalar, bunday metodlar og'zaki metodlar jumlasiga kiradi (tushuntirish, hikoya, suhbat va h.k.). Og'zaki metodlarga o'quv materialining o'qituvchi tomonidan og'zaki bayon qilinishiga, hikoya, tushuntirish, suhbat ta'lim oluvchilarning texnik adabiyoti bilan mustaqil ishlashi yozma instruktsiya berish, ovoz yozuvchi televidenie kabilar kiradi.

Ko'rgazmali metodlar deganda ta'lim jarayonida qo'llaniladigan ko'rgazmali qurollar va texnika vositalariga ko'p darajada bog'liq bo'lgan o'quv materialini o'zlashtirish shakllari tushuniladi.

Amaliy metodlar Mashqlar, mustaqil topshiriqlar, amaliy va tajriba-sinov ishlari asosida o'quv materialini egallash shakllari ta'limning amaliy metodlari jumlasiga kiradi. Ana shu metodlar yordamida amaliy ko'nikma va malakalar shakllantiriladi. Bunday ko'nikmani shakllantirish jarayoni o'quv faoliyatida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ko'nikmalarni egallashning muvaffaqiyati uni shakllantirish sharoitiga bog'liq.

4.3. Maxsus fanlarni o'qitish shakllari: ma'ruza, amaliy, seminar, laboratoriya, mustaqil ta'lim.

Ma'ruza va uning turlari.

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarining ta'lim jarayonida ma'ruzalar muhim o'rin egallaydi, chunki talabalar bilimni oshirish zamonaviy ma'ruzalarga bog'liqdir. O'quv materiallari va axborotlarni ma'ruza shaklida uzatish oliy ta'lim tizimida o'qitish metodlaridan asosiysi hisoblanib, ta'lim oluvchilarning egallaydigan bilim, ko'nikma darajalari ularning tayanch bilimlari va yoshiga bog'liq bo'ladi.

Ma'ruza - aniq mavzu bo'yicha o'quv materialini taqdim etishning umumqabul qilingan usuli hisoblanib, unda tizimli, ma'lum ketma-ketlik asosida nazariy xarakterdagi materiallar ma'ruzachi (o'qituvchi) tomonidan ta'lim oluvchilar e'tiboriga yetkaziladi. Odatda ko'p ko'rsatkichlari bo'yicha ma'ruza tarzida "ma'lumotni uzatish, yetkazish" eng murakkab metodlardan biri hisoblanadi.

Ma'ruza – bu aniq mavzu bo'yicha ma'lumotlarni ma'ruzachi tomonidan tinglovchilar guruhiga bir maromda yetkazish metodi hisoblanadi. Odatda ma'ruzada tinglovchilar auditoriyasi nafaol qabul qiluvchi sifatida namoyon bo'ladi.

Ma'ruza, og'zaki metodlaridan so'zlab berish va tushuntirishdan farqli o'laroq, ancha aniq tuzilgan bo'ladi. Ma'ruzalar, odatda, o'quv dasturining yirik,

muhim masalalari yuzasidan o'qiladi. Ma'ruzada o'quv materialiy yaxlit va izchillik bilan bayon etiladi, o'zaro bog'langan tushunchalar, qonuniyatlar tizimi ochib beriladi, kursning turli mavzulari orasida ichki bog'lanishlar o'rnatiladi. Kirish ma'ruzalari, sharh ma'ruzalar, rukn ma'ruzalar va xotima ma'ruzalar bo'ladi.

Ma'ruza so'zlab berishga qaraganda uzoq davom etadi (u, odatda, butun darsga mo'ljallanadi) va talabalarning yozib borishini (konspekt tuzishini) ko'zda tutadi. Ma'ruzani eshitish so'zlab berishni eshitishga qaraganda qiyinroq, chunki ko'proq diqqat-e'tiborni talab etadi.

Ma'ruzani rejalashtirishda uning qanday ma'ruza ekanligini hamda ma'ruza maqsadini to'g'ri aniqlash ham muhim hisoblanadi

MA'RUZA TURLARI Didaktik vazifasiga ko'ra:

- Kirish ma'ruzasi
- Mavzu bo'yicha ma'ruza
- Yakuniy (umumlashtiruvchi) ma'ruza axborot-tahliliy;

Ma'ruzani rejalashtirishdagi ustuvor funksiyalarni amalga oshirish mazmuniga ko'ra:

- muammoli;
- tashkiliy-yo'naltiruvchi;
- ma'ruza-dialog;
- hodisaviy ma'ruza.

Kirish ma'ruzasi. Bunday ma'ruzaning vazifasi talabalarga fan to'g'risida umumiy yo'nalish berish, ularda qiziqish uyg'otish, quyilgan savollar bo'yicha mustaqil fikrlash va javoblar izlashga yo'naltirishdan iborat. Bunday ma'ruzada tashkiliy-yo'naltiruvchi va motivatsion funksiyalar ustun turadi.

Mavzu buyicha ma'ruza. Bunday ma'ruzada aniq bir muammo yoki mavzu bo'yicha ma'lumotlar namoyish etilib, tahlil qilinadi, xulosa chiqarilib isbotlanadi. Ma'ruzani rejalashtirishda axborot berish, tashkiliy-yo'naltiruvchi va metodologik funksiyalarga ko'proq e'tibor qaratish talab etiladi.

Yakuniy yoki umumlashtiruvchi ma'ruza. Bunday ma'ruzadan maqsad – o'quv semestri davomida o'tilgan mavzular bo'yicha berilgan materiallarning asosiy g'oyasi va mohiyatini maksimal darajada qisqa shaklda berib, ob'ektlar va holatlar o'rtasidagi o'zaro munosabat hamda bog'lanishlarni ajratib tizimlashtirishdan iborat.

Ma'ruzalar uni rejalashtirishdagi ustuvor turuvchi funksiyalarni amalga oshirish mazmuniga qarab ham quyidagi turlarga bo'linishi mumkin:

Rejalashtirishdagi ustuvor turuvchi funksiyalarni amalga oshirish mazmuniga ko'ra ma'ruza turlari ichida muammoli ma'ruzalar alohida e'tiborga loyiq hisoblanadi. Bunda ma'ruzachi dastlab muammoli vaziyatga misol, keyin muammoning mohiyati va tahlilini keltirishi va muammo yechimi bo'yicha o'z farazlarini bayon etishi lozim bo'ladi.

Muammoli ma'ruzadan ko'zlangan maqsad o'quv jarayonini yanada takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari ta'lim oluvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, mustaqilligini rivojlantirish, o'qitishning eng samarali shakl va metodlaridan foydalanishdir.

Bugungi kunda ta'lim muassasalarida ma'ruzaning yangi shakli hisoblangan elektron ma'ruzalar qo'llanilmoqda.

Elektron ma'ruza – elektron shakldagi o'quv materiallarining majmuasi bo'lib, ma'ruza matni, didaktik materiallar, qo'shimcha ma'lumotlar, interfaol harakatlar va giperhavolalarni o'zida mujassalashtirgan multimediali tizim. Oliy ta'limda elektron ko'rinishdagi ma'ruzalar uchun quyidagi ko'rinish va struktura tavsiya etiladi: ma'ruza mavzusi; ma'ruzaning asosiy mazmunini yorituvchi qisqacha annotatsiya; mantiqan tugallangan bo'limlar, mavzular uchun ma'ruza rejasi; nazariy ma'lumotlarni chuqurroq o'zlashtirish imkoniyatini beruvchi asosiy va qo'shimcha adabiyotlar ro'yxati; ma'ruzani yakunlovchi xulosa rejasi va xulosalar. Elektron shakldagi ma'ruza matnlarning o'ziga xos xususiyatlari: ma'ruza mazmuni aniq tuzilishga ega; o'quv materiallari bloklarga ajratilgan; gipermatnli havolalar mavjud; o'quv materialini to'ldiruvchi vositalar, ya'ni ovoq, animatsiya, grafiklardan foydalaniladi.

Elektron shakldagi ma'ruza matnlari asosan uch xil shaklda bo'lishi mumkin: *On-Line* ko'rinishidagi elektron ma'ruza;

Of-Line ko'rinishidagi elektron ma'ruza;

Bosma nashr ko'rinishidagi ma'ruza matnining elektron nusxasi.

On-Line ko'rinishidagi elektron ma'ruza – Internet tarmog'i orqali elektron ma'ruzalarning barcha imkoniyatlarini saqlagan holda 50 Kb fayldan iborat hajmni egallab talabalarga yetkazib beriladi. *Of-Line* ko'rinishidagi elektron ma'ruza – keys texnologiya tizimida foydalanish uchun mo'ljallangan, fayl o'lchovi inobatga olinmaydi.

Shuningdek, o'qitish amaliyotida bir necha ma'ruzachilar ishtirokidagi ma'ruzalar, ya'ni har bir ma'ruzachi o'z pozitsiyasiga (ma'ruzachi, ekspert, tanqidchi, mavzu bo'yicha muammo tashlovchi va b.) ega bo'lgan ma'ruzalar ham keng qo'llaniladi.

Multimediali elektron ma'ruzalarda slaydlar namoyishi ko'zda tutiladi. Ma'ruzachi slayd yordamida taqdimotda yangi mavzuning talabalar tushunishlari qiyinroq bo'lgan ba'zi bilimlarni ravon va vizual tarzda bayon qilishi mumkin.

Amaliy - laboratoriya mashg'ulotlari va ularni o'tkazish metodikasi.

Amaliy - laboratoriya mashg'ulotlarni mazmuni va tashkil etish xarakteriga ko'ra qo'yidagi turlarga ajratiladi. Amaliy - laboratoriya mashg'ulotlarni ularning xarakteri jihatidan miqdoriy (miqdorga bog'liq bo'lgan) va sifatiy (sifatga bog'liq bo'lgan) ishlarga bo'lish mumkin.

Miqdoriy amaliy-laboratoriya mashg'ulotlar aniq o'lchashlar, hisoblab chiqarishlar, hisoblar bilan bog'liq. Ularning natijalari tekshirilayotgan ob'ekt yoki hodisalardagi miqdoriy bog'lanishlarni ochib beruvchi muayyan kattalik bilan ifodalanadi. Miqdoriy amaliy-laboratoriya mashg'ulotlarga quyidagilar misol bo'la oladi: maydalangan tuproqning sifat ko'rsatkichlarin aniqlash; ekish mashinalarida urug' sarfini aniqlash; kultivator ishchi organlarini sozlash va hokazo.

Sifatiy amaliy-laboratoriya mashg'ulotlar davomida talabalar xulosalar qiladilar, qonuniyatlarni aniqlaydilar, bilimlarini chuqurlashtiradilar; ularda zarur ko'nikmalar hosil bo'ladi. Sifatiy amaliy-laboratoriya mashg'ulotlarga quyidagilar

misol bo'la oladi: metallarni cho'zilashga sinash; bajariladigan ishniig turiga qarab keskichlar tanlash; har xil dastgohlar va mashinalarning tuzilishini o'rganish va xokazo.

Maxsus fanlardan amaliy-laboratoriya mashg'ulotlari frontal va nofrontal o'tkazilishi mumkin.

Frontal amaliy-laboratoriya mashg'ulotlarda guruhdagi barcha talabalar bir tipdagi jihozlarda yakka-yakka bo'lib yoki kichik guruhlarga bo'linib ishlab, bir xil topshiriqni bajaradilar.

Amaliy-laboratoriya mashg'ulotlarini frontal tashkil etish quyidagi afzalliklarga ega: o'qituvchini guruhdagi talabalarga rahbarlik qilishi va mashg'ulotning bajarilishini kuzatib turishi osonlashadi; butun guruhga bitta mavzu bo'yicha yo'riqnoma berish mumkin bo'ladi. Bu usulning kamchiliklari jumlasiga o'quv xonasida juda ko'p bir xil asbob-uskunalar yoki tarqatma materiallar bo'lishini talab etilishi kiradi.

O'quv materialini darslarda o'rganishdan oldin yoki o'rganish bilan bir vaqtda bajariladigan tajriba-amaliy ishlar frontal o'tkazilishi maqsadga muvofiqdir. Tegishli o'quv materialini o'rganishni tugallovchi tajriba-amaliy mashg'ulotlar ham frontal o'tkazilishi mumkin.

Nofrontal amaliy-laboratoriya mashg'ulotlarda talabalar kichik guruhlarga bo'linib har xil mashqlarni bajaradilar yoki har xil jihoz va moslamalarda ishlaydilar.

Bunda amaliy-laboratoriya mashg'ulotlarining mazmuni ayrim guruhlar uchun har xil bo'ladi. Nofrontal shaklda tashkil etilgan amaliy-laboratoriya mashg'ulotlar qo'yidagi kamchilikga ega: ishlarni tashkil qilish va unga rahbarlik qilish ma'lum darajada qiyin bo'ladi, chunki o'qituvchi barcha talabalarga umumiy ko'rsatma berish va natijalarni jamoa bo'lib muhokama qilish imkoniyatiga ega bo'lmaydi. Shunga qaramay umumkasbiy va maxsus fanlarni o'rganishda nofrontal tajriba-amaliy mashg'ulotlar ko'p hollarda o'tkaziladi, chunki bunda hamma talabalar uchun bir turdagi jihoz va moslamalarni bo'lishi shart emas.

Laboratoriya mashg'ulotlaridan ko'zda tutiladigan maqsad- muayyan texnologik jarayonlarni, qonuniyatlarni, sabab-natijali bog'lanishlarni va shu kabilarni tekshirish maqsadida turli xil eksperimentlar o'tkazish orqali ushbu hodisalarni kuzatish hamda tahlil qilishni o'rganishdir

O'quv laboratoriyalarida o'qitish Laboratoriya (lotinchadan "laboro"- ishlayman) - ilmiy muassasa, vazirlik, korxonalar, ta'lim muassasasi tarkibidagi ilmiy, o'quv-ishlab chiqarish yoki o'quv mashg'ulotlari olib boruvchi mustaqil muassasa yoki bo'lim, bo'linma hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasalarida laboratoriya uch turga ajratiladi: o'quv laboratoriya (ayrim o'quv fanlaridan) - talabalar bilan laboratoriya mashg'ulotlari olib boriladi; ilmiy-tadqiqot laboratoriyasi - asosiy fanlar bo'yicha yirik ilmiy texnikaviy izlanish masalalari hal qilinadi; soha laboratoriyasi - ishlab chiqarishning muayyan tarmog'idagi dolzarb masalalar hal etiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish.

Oliy ta'lim muassasalari talabalarining bilim, ko'nikma va malakalarini shakllanishida fanlar bo'yicha mustaqil ta'lim muhim ahamiyat kasb etadi. O'quv

malakalari, o'quv materialini qabul qilish, qayta ishlash, uning muhim jihatlarini ajratish, yangi o'zlashtirgan bilimlarni avvalgilari bilan bog'lash, o'quv bilimlarini umumlashtirish, takrorlash va ularni amalda tadbiq qilgan holda masalalar hal qilishlarning barchasi mustaqil ta'lim jaryonida egallanadi. Shunday qilib, o'quv malakalari talabalarning mustaqil ta'lim jarayonidagi barcha o'quv-bilish faoliyatlari bilan bog'liq bo'ladi.

Talabalarning fandan mustaqil bilim olishlari jarayonida birinchi navbatda mustaqil ishlash malakasi talab etiladi. Bunday malaka o'quv materiallari bilan mustaqil ishlash jarayonida hosil bo'ladi. Boshqacha aytganda, o'quv malakalari o'quv materialini qabul qilish, qayta ishlash, uning muhim jihatlarini ajratish, yangi o'zlashtirgan bilimlarni avvalgilari bilan bog'lash, o'quv bilimlarini umumlashtirish, takrorlash va ularni amalda tadbiq qilgan holda masalalar hal qilishda egallanadi.

“Mustaqil ta'lim” tushunchasi pedagogik lug'atlarda o'quv yurtidan tashqari, mustaqil o'rganish tufayli egallanadigan ta'lim turidir, deb ta'riflangan. Ayni vaqtda “mustaqil ta'lim olish”, “o'zini tarbiyalash”, “mustaqil o'qish” tushunchalaridan sinonimlar sifatida foydalanilmoqda.

Ilmiy tadqiqot natijalari asosida mustaqil ta'limga quyidagicha ta'rif berilgan: *mustaqil ta'lim* – o'quv materialini mustaqil o'zlashtirish, murakkablik darajasi turlicha bo'lgan topshiriqlar, amaliy vazifalarni auditoriyada hamda auditoriyadan tashqarida ijodiy va mustaqil bajarish asosida nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan tizimli faoliyatdir.

O'quv jarayoni sifatini oshirishda mustakil ta'limning o'rni albatta beqiyosdir. O'qituvchidan tayyor ma'lumot olgandan ko'ra mustaqil faoliyat jarayonida olgan bilimni o'zlashtirish nisbatan ancha yaxshi natija beradi.

Hozirgi davrda ta'lim tizimi oldiga qo'yilgan vazifalarni bajarish, talabalarning mustaqil ravishda o'quv materiallarini o'zlashtirishi, ularning kasbiy rivojlanishini rag'batlantirish, ularda ijodiy faollikni tarbiyalashda o'qituvchilarning mas'uliyatini oshirish zarur. Talaba va o'qituvchi mustaqil ta'lim ularning manfaati uchun olib borilishini tushinishi kerak.

Talaba bajarayotgan mustaqil ish o'qituvchisi uchun emas, balki o'zi uchun, uning kelajakdagi muvaffaqiyatini ta'minlashining asosiy omili ekanligini qalbdan his qilmog'i, olayotgan bilim natijasiga o'zi mas'ulligini anglashi kerak. O'qituvchi esa mustaqil ta'lim faqatgina talaba uchun emas, balki o'zi uchun ham kerak ekanligi, o'zini ishini osonlashtirish, mustaqil fikr yurita oladigan talabalar bilan muloqotda bo'lib, o'z bilimini boyitish va kelajakda xizmat pog'onalarida o'sishini ta'minlashini anglamog'i lozim. Shu bilan bir qatorda, o'qituvchining o'quv jarayonida talabalar bilan hamkorligi, ularning mustakil ta'limga ishonchini shakllantirishi, o'qitishning axborot va pedagogik texnologiyalaridan foydalanayotganini ko'rsata olishi, ma'ruzalarni a'naviy, ya'ni faqatgina ma'lumot berish bilan chegaralanmasdan, balki muammoli, interfaol usul va texnologiyalarda olib borishi kutilayotgan ijobiy natijalarga olib keladi.

Mustakil ta'limni faollashtirmasdan oliy ta'limda talabalarni samarali o'qitish qiyin. Hozirgi davr mutaxassisidan yuqori darajadagi tayyorgarlik, mustaqil ravishda qarorlar qabul qila olish, belgilangan vazifalarni bajarish uchun

ko'p ma'lumotlar orasidan eng maqbulini tanlab olish va bu ma'lumotlarni qayta ishlay olish talab qilinadi.

Hozirgi zamon talabiga javob bera oladigan mutaxassislarni tayyorlash uchun o'quv jarayonini tashkil etishni jiddiy ravishda o'zgartirish, auditoriya soatlari ulushini kamaytirish hisobiga talabalarning mustakil ta'limi salmog'ini oshirish zarur.

Talabalarning ta'lim olishda an'anaviy o'qitish usulidan mustaqil faoliyatiga katta e'tibor berib borish asosiy yetakchi g'oyadir. Mustaqil ta'lim talabalarga bilim berishda bu talabani o'z holiga tashlab quyish emas, balki o'qituvchi tomonidan muntazam boshqariladigan talabalarning mustakil faoliyati hisoblanadi.

Shuni esdan chiqarmaslik kerakki, har bir o'qituvchi faqatgina o'zining fanini asosiy deb hisoblamasdan, talabani mustaqil ta'limga ajratilgan vaqti o'quv rejadagi barcha fanlar uchun ajratilganligini esdan chiqarmasligi kerak, aks holda talabalarga keragidan ortiq berilgan vazifa mustaqil ta'limdan ko'zlangan ijobiy natija o'rniga, aksincha salbiy natijaga olib kelishi mumkin.

Talabalarning mustakil ta'limidan asosiy maqsad quyidagilardan iborat:

- yangi bilim olish usullarini egallash, jarayonlarni mustaqil tahlil qila olish;
- auditoriyadagi mashg'ulotlarda olgan bilimlarini mustahkamlash, chuqurlashtirish, kengaytirish va tartibga solish;
- me'yoriy-hukukiy xujjatlar, texnik ma'lumotlar va maxsus adabiyotlar bilan ishlashni o'rganish;
- o'kuv materiallarini mustakil o'rganish ko'nikmasini shakllantirish;
- faolligi, bilim orttirishi, ijodiy tashabbusi, mas'uliyatiligini rivojlantirish;
- olgan bilimlarini amaliyotda qo'llay olishga o'rgatish;
- mustakil fikr yuritish, o'z-o'zini rivojlantirish, o'z rejasini amalga oshirishni shakllantirish;
- tadqiqot o'tkazish qobiliyatini rivojlantirish.

Talabalar mustaqil ta'limining asosiy vazifasi mustaqil ravishda ma'lumotlar topish usuli bilan bilim olishni rivojlantirish, o'kuv jarayoniga ijodiy yondashishga faol qiziqishni shakllantirishdan iborat. Talabalar mustakil ravishda hisob-grafik ishi, kurs ishi, kurs loyihasi, bitiruv malakaviy ishi va magistrlik dissertatsiyalarini tayyorlayotganlarida qo'yilgan muammolarni chuqur tahlil qilib, o'zlarining mustaqil asoslangan fikr va xulosalarini chiqarishlari kerak bo'ladi. Mustaqil ishlar didaktik maqsadi, vazifasi, murakkablik darajasi, kimga (individual yoki jamoa uchun) mo'ljallanganligiga qarab, bir-biridan farq qiladi.

Mustaqil ta'lim jarayonida tanlangan mavzularning ilmiyligi, tizimliliigi hamda o'quv materiallarining qiziqarliligi, amaliyot bilan bog'liqligi, fanlararo aloqadorligi, shuningdek beriladigan mustaqil ishlar va topshiriqlarning ijodiy xarakterga egaligi muhimdir. Uning nazariy, amaliy, ilmiy, metodik va pedagogik asoslari tahlil qilini, samarali shakllari, vositalari tanlansa, ijobiy natijalarga erishish mumkin. Bunda o'tiladigan mavzuning amaliyot bilan uzviyligi, ilmiyligi va o'quv materiallarining qiziqarliligi, mavzularning tizimliliigi, topshiriq hamda vazifalarning ko'p qirraliligi, o'zaro bog'liqligi muhim o'rin tutadi.

Auditoriyadan tashkarida bajariladigan mustaqil ishlar quyidagi turlarda amalga oshiriladi:

- ma'ruza, amaliy, laboratoriya, seminar mashg'ulotlariga tayyorgarlik;
- o'quv rejadagi fanlarning ma'ruza mashg'ulotlarida o'rganilmaydigan mavzularini mustakil o'rganish;
- internetdan kerakli ma'lumotlarni izlab topish;
- kurs ishlari, kurs loyihalari, bitiruv malakaviy ishlar va magistrlik dissertatsiyalarni tayyorlash;
- axborot-resurs markazi katalogi orqali mustakil ravishda adabiyotlarni izlash;
- o'quv audioyozuvlarini eshitish, video-materiallarni ko'rish;
- o'rganilayotgan mavzu buyicha darslik, o'quv qo'llanmalarni o'rganish;
- nazorat ishlarini bajarish;

Talabalar mustaqil ish topshiriqlarini tayyorlashda, bajarishda quyidagi metodik tavsiyalarga amal qilishlari lozim:

- ma'ruza mashg'ulotiga oid mustaqil ta'lim topshiriqlarini tanlashda ularning auditoriyada o'rganiladigan mavzular bilan uzviyligini ta'minlash;
- uyda mustaqil ravishda o'rganiladigan mavzularning va o'rganilishi lozim bo'lgan asosiy savollarning aniq bayon etilishiga erishish;

- amaliy mashg'ulotlar topshiriqlarini o'rganilayotgan nazariy o'quv materiallari bilan mutanosib bo'lishini hisobga olish;
- amaliy ishlarni, mustaqil ishlarni bajarishga oid mavjud metodik ishlanmalar yaratilganligini hisobga olish;
- mustaqil ravishda yechilishi lozim bo'lgan misol va masalalarning aniq ro'yxatini tuzish;
- mustaqil ish topshiriqlarining axborot ta'minoti, jumladan adabiyotlar ro'yxati, betlari ko'rsatilgan holda, elektron o'quv qo'llanmalar va internet manzili ko'rsatilishi va b.

Zamonaviy pedagogik texnologiyaga ko'ra, ta'lim oluvchilar o'qish jarayonida kerakli o'quv materiallarini iloji boricha mustaqil ravishda o'rganishlari kerak. O'qituvchi esa bu mustaqil ta'limni boshqarishi, yo'naltirishi, talabalarga kerakli maslahatlarni berib borishi lozim.

Mustakil ta'limni to'g'ri tashkil etish, bilim berish va tarbiyada juda katta ahamiyatga ega. Pedagogning asosiy vazifasi har bir talabaning hayotda o'z o'rnini topishga yordam berishidir. Bunga erishish uchun mustakil ta'limni to'g'ri tashkil etish zarur.

Mustakil ta'limga topshirik berilayotganda quyidagilarga katta e'tibor berish kerak:

- talaba oldiga anik maksad kuyish; - bajariladigan ishning algoritmini taklif qilish;
- adabiyotlarni tavsiya qilish;
- ishni bajarish shakli va muddatlari belgilanishi;
- ishni tashkil qilishda beriladigan maslahat berib borish;
- bajarish muddatlarini belgilanishi va baholash mezonlarini ishlab chiqish.

O'qituvchi birinchi darsning o'zidayok talabalarga fandan mustaqil ta'lim uchun ajratilgan soat, mustakil ishning turlari, nazoratning usul va shakllari

x,amda muddati, natijalarni baholash mezonlari, mustakil ishning ahamiyati va zarurligini tushuntirishi lozim.

Mustakil ta'lim auditoriyada pedagog rahbarligida olib borilganda, mustakil faoliyatni olib borish uchun talaba bevosita pedagogdan topshiriqlar va tavsiyalar oladi. Pedagog esa nazorat kiladi va noto'g'ri bajarilgan vazifalarni to'g'rilab, boshqaruvchanlik funksiyasini bajaradi. Auditoriyada olib boriladigan turli xil mashg'ulotlarda talaba bevosita pedagogning rahbarligi yoki uning ishtirokida mustakil ishni bajaradi. Mustakil ta'limda talaba faqatgina pedagogdan bilim olmay, o'zaro bir-birlaridan ham o'rganadilar. Auditoriya mashg'ulotlarida pedagog faqat bilimning bir qismini ma'lum qiladi, ta'lim oluvchilarga muammo, faraz, vazifalarni ifodalashda yordam beradi va tezkor boshqaradi.

Talabalarni bilimni izlab topish qadamlarini bajarishga yo'naltiradi, turli muammoli vaziyatlarda o'qish-o'rganish jarayonini tashkillashtiradi. Talabalar esa o'qituvchining nazorati ostida mustaqil taqqoslaydilar, umumlashtiradilar, xulosa chiqaradilar, baholaydilar va tahlil qiladilar, muammoli holatlarni hal etadilar va nostandart topshiriqlarni yechadilar, murakkablashtirilgan sharoitdagi amaliy harakatlarni bajaradilar. Shuningdek, ular uchun yangi bo'lgan muammolarni yechish jarayonida bilimlarni mustaqil izlaydilar, kutilayotgan natijalarga erishishning yo'l va vositalarini o'zlari aniqlaydilar.

Talabalarning mustaqil ishini tashkil etishda mustaqil o'rganishga olib chiqilayotgan o'quv materiallari hajmi va mazmunining tuzilishiga katta e'tibor berish bilan bir qatorda uning uslubiy ta'minotiga ham e'tibor qaratish lozim. Uslubiy ta'minot faqatgina mavzuga oid ma'lumotlar bazasi bo'lmay, u talabani ijodiy faoliyatga yo'naltirishi lozim bo'ladi.

4.4. Maxsus fanlardan kurs ishlarini, bitiruv malakaviy ishlarini bajarish talablari, tashkiliy va ilmiy-metodik ta'minoti.

Kurs ishi (loyihasi)ning asosiy vazifalar:

- O'quv jarayonida egallangan bilimlarini namoyn etish, o'z fikrini himoya qila olish, berilgan savollarga asoslangan javob berish, bahslashish, muzokaralarda qatnashish qobiliyatini namoyish etishga ko'rsatish
- Me'yoriy xujjatlar, adabiyotlardan foydalanish ko'nikmalarini hosil qilishga ko'rsatish
- G'oyalarni generatsiya qilish va qarorlarni qabul qilishning noodatiy usullarini topish ko'nikmalarini shakllantirish
- Guruh bilan ishlash ko'nikmalarini chakllantirish, maqsadga erishish uchun tashabbus ko'rsatish, masalalarni yechishda hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga o'rgatish
- O'z ishi himoyasini o'tkazish, uni bajarish jarayonida egallangan natijalarni asoslay olish, o'zini erkin tuta olish, axborot vositalaridan foydalana olish qobilyatlarini ko'rsatishga o'rgatish
- Mustaqil fikrlash va eng maqbul yechimlarni qabul qilishga o'rgatish

- Mustaqil ishlash, ma'lumotlarni izlash, yig'ish, qayta ishlash va saqlashda axborot texnologiyalaridan foydalana olish, loyihalash jarayonini to'liq his etishga o'rgatish
- Ma'ruza, tajriba va amaliy mashg'ulotlarida olingan nazariy bilim va ko'nikmalarini loyihaviy topshiriqni bajarishda qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirish

Talabalarga kurs ishi (loyiha)larining mavzularini tanlash huquqi beriladi.

Kurs ishi (loyiha)larining mavzulari o'quv rejalarida kurs ishi (loyiha)lari ko'zda tutilgan fanlar bo'yicha darslar olib boruvchi kafedralar tomonidan o'quv semestri boshida taqdim etiladi va tasdiqlanadi.

Ishni bajarish uchun ta'lim yo'nalishlariga asosiy yo'riqnoma va ma'lumotlar kafedra tomonidan rasmiylashtiriladigan kurs ishi (loyiha)sining topshirig'ida aks ettiriladi.

Topshiriqda ishning nomi, uning xajmini va mazmunini aniqlovchi tafsilotlar yaqqol belgilanishi lozim. Shu bilan birga topshiriqda loyihaning hisob-chizma qismini bajarish uchun boshlang'ich ma'lumotlar, chizmalar soni va ko'rinishi belgilanishi muhimdir

Xar bir topshiriq ilmiy va uslubiy jixatdan sinchkovlik bilan o'ylab chiqilgan bo'lib, talabaning tayyorgarlik darajasiga va loyihani bajarish uchun ajratilgan vaqtga muvofiq kelishi lozim.

Topshiriq mahsus blankalarda (1-ilova) rasmiylashtirilishi va yo'riqnoma va boshlang'ich ma'lumotlar bilan ta'minlanishi lozim. Yo'riqnoma va boshlang'ich ma'lumotlar zarur bo'lgan tanqidiy baholash va taxlilsiz ko'chirib olish va foydalanishni oldini olish maksadida juda ham batafsil bo'lishi kerak emas.

Kurs ishi (loyihasi) tushuntiruv-yozuv qismining matni texnik jihatdan to'g'ri, qisqa va ravon bo'lishi lozim. Tushuntiruv-yozuv qismi ishning asosnomasini o'z ichiga olishi shart.

Barcha kurs ishi (loyiha)larida loyihalananayotgan ob'ektga nisbatan xavfsizlik texnikasi talablari hisobga olinishi shart.

Kurs ishi (loyihasi)ga rahbarlik qilish, odatda, tegishli kafedralarning ilmiy salohiyatga ega bo'lgan yuqori malakali professor-o'qituvchilari tomonidan olib boriladi.

Kurs ishi (loyiha)larida qo'yilgan o'quv maqsadlarini ishlab-chiqarish talablari bilan uzviylashtirish, shuningdek OTM va korxonalarining loyihalash borasida o'zaro tajriba almashish maqsadida, kurs ishi (loyiha)siga rahbarlik uchun ishlab-chiqarishda bevosita ishlayotgan yetakchi mutaxassislar jalb etilishi mumkin.

Kurs ishi (loyihasi) rejalashtirilgan har bir kafedra tomonidan kurs ishi (loyihasi)ni bajarish bo'yicha uslubiy ko'rsatma ishlab chiqilgan bo'lishi shart. Uslubiy ko'rsatmalarda ishning maqsad va vazifalari, dastlabki ma'lumotlar, ishning taxminiy hajmi, tushuntiruv-yozuv qismi va alohida qismlarining mazmuni, grafik chizmalar soni, tavsifi va masshtabi hamda ishni bajarish tartibi yetarli darajada aniq izohlangan bo'lishi kerak.

Kurs ishi (loyihasi)ga rahbarlik ishga topshiriq berishdan boshlanadi.

Ish topshirig'ini berishda asosiy bosqichlarni bajarish vaqtlari ko'rsatilgan grafik tavsiya qilinadi. Kurs ishi (loyiha)larini takdim etish muddatlari OTM rahbariyati tomonidan mazkur yo'nalish o'quv rejasiga mos holda belgilanadi. Ish topshirig'i ish rahbari imzosi bilan beriladi, kafedra jurnalida berilgan kun sanasi qayd qilinadi.

Kurs ishi (loyihasi)ning ahamiyati, unga qo'yiladigan talablar, hisob-grafik qismining tarkibi va loyiha rasmiylashtirish, topshiriqni bajarish bo'yicha umumiy topshiriqlar, uning hajmiga bo'lgan talablar haqidagi ma'lumotlar mazkur fan bo'yicha kirish ma'ruzasi o'qilganda tushuntiriladi.

Kurs ishi (loyihasi), zaruriy uslubiy ko'rsatmalar, ma'lumotnomalar, standartlar, soha me'yoriy-xujjatlari va loyiha namunalari bilan ta'minlangan maxsus kurs ishi (loyihasi) uchun ajratilgan o'quv xonasida, zaruriy hollarda uy sharoitlarida bajariladi.

Kurs ishi (loyihasi)ni bajarish uchun talabning mustaqil ishi sifatida vaqt ajratiladi va kafedra qo'shimcha jadvalida ko'rsatilgan vaqtlarda o'qituvchi maslahat ishlarini tashkil etadi. Kurs ishi (loyihasi) rahbari talaba ishni bajarishi jarayonida uning ijodiy bilimlarini rivojlantirib boradi.

Kurs ishi (loyihasi)ni bajarish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi, rahbar tomonidan birinchi bosqichni masofaviy shaklda ko'rib chiqib, ijobiy tavsiya berilgandan so'ng keyingi bosqichni bajarishga ruxsat etiladi.

Talabalar tomonidan kurs ishi (loyihasi)ning bajarilish jarayoni kafedra mudiri tomonidan muntazam ravishda nazorat qilib boriladi. Kurs ishining rahbari kafedra mudiriga ishning borishi to'g'risida muntazam ravishda ma'lumot taqdim etib boradi.

Qo'yilgan talablarga javob beruvchi kurs ishi (loyihasi) rahbar tomonidan taqriz berish yo'li bilan himoyaga tavsiya etiladi.

Kurs ishi (loyihasi)ni sifati va uni bajarishdagi talabning faolligi, bilim va ko'nikmalarini baholashning o'ziga xos shakllaridan biri ish himoyasi hisoblanadi. Bajarilgan ishni chuqur tushinishi, taklif etilgan yechimlarini har tomonlama asoslab berishi qobiliyatini shakllantirishda kurs ishi (loyihasi)ning himoyasi muhim o'rin egallaydi. Kurs ishi (loyihasi) himoyasi kafedra tomonidan belgilangan uch nafar o'qituvchidan tashkil topgan hay'at a'zolari tomonidan fikrnomalar berish yo'li orqali tashkil etiladi. Bunda talaba tomonidan taqdim etilgan ish, rahbar tomonidan hay'at a'zolariga yetkaziladi va ularning ijobiy fikrlari olingandan so'ng, talabaga savollar berish orqali himoya natijalari qayd etiladi.

Himoya talaba tomonidan bajarilgan kurs ishi (loyihasi) bo'yicha 5-6 ta savollarga javob berish orqali amalga oshiriladi. Savollar himoyada qatnashayotgan professor-o'qituvchilar tomonidan beriladi.

Kurs ishi (loyihasi) bakalvriatura yo'nalishi talabalari va magistratura mutaxassisligi magistrantlari uchun "besh" ballik baholash tizimida baholanadi.

Himoya natijalari bo'yicha qaydnoma hay'at raisi tomonidan rasmiylashtirilib, tegishli fakultet dekanatiga yetkaziladi. Amaliy va nazariy ahamiyatga ega hisoblangan kurs ishi (loyiha)lari tanlovlarga taqdim etilishi, OTM

rektorining buyrug‘i bilan rag‘batlantirilishi va ishlab chiqarishga joriy etish uchun taqdim etilishi mumkin.

5 – Mavzu. Maxsus fanlarni o‘qitish jarayonida talabalarning bilim, konikma va malakalarini baholash tizimi.

- 5.1. Maxsus fanlarni o‘qitish jarayonida talabalar bilim, konikma va malakalar tizimini baholashning o‘ziga xosligi.
- 5.2. Baholashning reyting va besh ballik tizimlarining afzallik va kamchiliklari.
- 5.3. Ta’limda kredit texnologiyalari.

Tayanch so‘z va iboralar: Baholash. baholashning vazifasi, turlari, funksiyalari, baholashga qo‘yiladigan pedagogik talablar, baholashning besh ballik tizimi , baholashning reyting tizimi, kredit tizimi, ERASMUS, European Credit Transfer System, USCS, UCTS, Agreement.

5.1. Maxsus fanlarni o'qitish jarayonida talabalar bilim, ko'nikma va malakalar tizimini baholashning o'ziga xosligi.

Ta'lim oluvchilar tomonidan o'quv materiallari o'zlashtirilganligini, ko'nikma va malakalar hosil bo'lganligini tekshirish va baholash ta'lim jarayonining zarur tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu faqat o'qitish natijalarini nazorat qilish emas, balki o'quv jarayonining turli bosqichlarida ta'lim oluvchilarning bilish faoliyatiga rahbarlik qilish hamdir.

Baholash – ta'lim jarayonining ma'lum bosqichida o'quv maqsadlariga erishilganlik darajasini oldindan belgilangan me'zonlar asosida o'lchash, natijalarni aniqlash va tahlil qilishdan iborat jarayondir.

Bilimlarni tekshirish va baholashning ta'limiy ahamiyati shundan iboratki, bunda o'quv materialining o'zlashtirilganligi ta'lim beruvchi ham, ta'lim oluvchi ham muayyan ma'lumotga ega bo'ladi. Baholash natijasida, ta'lim beruvchi uchun ta'lim oluvchilarning nimani bilishi va nimani tushunmasligi, qaysi material yaxshi o'zlashtirilganu, qaysi biri yetarli darajada o'zlashtirilmaganligi yoki umuman o'zlashtirilmaganligi ma'lum bo'ladi. Bu ta'lim oluvchining bilish faoliyatini tashkil etish va boshqarish uchun asos bo'lib hisoblandi. Ta'lim beruvchi o'z ishining afzalliklariga va kamchiliklariga tanqidiy baho beradi. O'z ish metodlariga tuzatishlar kiritadi. Shuningdek, baholash natijalari ta'lim beruvchining o'quv dasturidagi materiallarni ta'lim oluvchilarning bilish imkoniyatlari nuqtai nazaridan qayta ko'rib chiqishi va baholashi uchun ham juda muhimdir.

Baholash natijasida tushuncha va qonun-qoidalarning qaysi birlari qiyin, qaysi birlari esa oson o'zlashtirilishi aniq-ravshan bo'ladi. Bu ta'lim oluvchining darsga ijodiy tarzda tayyorgarlik ko'rishi va o'quv mashg'ulotini o'tkazish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Xuddi shuningdek, ta'lim oluvchiga ham ta'lim jarayonida qaysi o'quv materialini yaxshi, qaysinisini qoniqarli va nimani yomon o'zlashtirgani ma'lum bo'ladi. Bilimlarni tekshirmasdan ta'lim oluvchi o'z bilimlarini chuqur, har tomonlama va to'g'ri baholashga qodir emas. Ba'zan unga go'yo u o'quv materialini yaxshi egallab olganday tuyuladi, tekshirish chog'ida esa materialni yaxshi bilmasligi, yaxshi tushunmasligi ma'lum bo'lib qoladi. Baholash natijasida ta'lim oluvchilarning o'rganilayotgan materiallarni bilish, tushunish, esda saqlab qolish, anglab olish, amalda qo'llay olish, tahlil qilish va o'z bilimlariga tanqidiy baho berish darajalari aniqlanadi. Ta'lim oluvchi o'z bilimlarining ijobiy tavsifi asosida ta'lim muassasasidagi va uydagi ishining uslubini takomillashtirish, bilimidagi, malaka va ko'nikmalaridagi ijobiy tomonlarni rivojlantirish, kamchiliklarni tuzatish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Bilimlarni, ko'nikma va malakalarni nazorat qilish va baholashning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, bunda ta'lim oluvchilarning o'qishga, o'z yutuqlari va muvaffaqiyatsizliklariga nisbatan munosabati shakllanadi, qiyinchiliklarni yengish istagi tug'iladi. Baholash hamisha ta'lim oluvchining shaxs sifatida o'ziga nisbatan muayyan bir munosabatini hosil qiladi. Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchining o'ziga nisbatan munosabatini, tuyg'ularini, uning xarakteridagi irodalilik, hamkorlik, o'zaro bir-biriga yordam berish kabi sifatlarini shakllantirishga qaratishi lozim bo'ladi.

Ba'zan baholash jarayonida ta'lim oluvchi qo'shimcha bilim, ko'nikma va malakalarga ham erishadi. Ta'lim jarayonida o'zlashtirmagan tushunchalarning mohiyatiga tushunib yetadi. Shu bois, baholashni ta'lim olish jarayonining davomi deb ham aytish mumkin.

Ta'lim oluvchi o'rtoqlarining, ota-onasuning unga, uning ta'lim muassasidagi yutuqlariga va muvaffaqiyatsizliklariga munosabatiga hech qachon befarq bo'lib qolmaydi. Uning bilimlariga berilgan baholar ushbu munosabatni belgilaydi. Mana shuning uchun ham maqtov, ma'qullash, tanbeh berish, yaxshi yoki yomon baho qo'yish ta'lim oluvchi shaxsining fazilatlarini, uning tengdoshlari jamoasidagi va katta yoshdagilar orasidagi mavqeini shakllantiradi. Bu ayniqsa, o'smirlar orasida katta ahamiyatga egadir.

Bilimlarni nazorat qilish va baholash davlat ahamiyatiga egadir. Baholash natijalarini umumlashtirib, ta'lim muassasasi jamoasining ta'lim-tarbiya sohasidagi faoliyatiga, talabalarning umumiy o'zlashtirish darajasiga baho beriladi va tegishli xulosalar chiqariladi. Davlat ta'lim standartlarida davlat tomonidan qo'yilgan talablar nechog'lik bajarilayotganligi aniqlanadi.

Natijalarni baholash orqali bir paytning o'zida butun ta'lim tizimi va uning komponentlari tekshirilib ko'rilishi kerak. Bu bilan ta'lim tizimidA kutilayotgan natijaga erishilayotganlik darajasi tekshirilib o'lchanadi. Bilimlarni muntazam baholab borish ta'lim rejasi, uning katta-kichik Bo'limlari asosida amalga oshiriladi. Ta'lim tizimi natijalari muayyan standart me'yorlari orqali ifodalanadi.

Baholash natijasida nafaqat ta'lim oluvchining, balki ta'lim beruvchining kuchli va kuchsiz tomonlari, shuningdek, o'quv jarayonidagi kamchiliklar ham aniqlanadi. Ta'lim vositalari, rejalar, ta'lim jarayonini tashkil etish sifatiga ham baho beriladi.

Ta'lim dasturining qism va bo'laklari bo'yicha muntazam baholab borish oxir-oqibat aniq va adolatli baholanishning shakllanishiga olib keladi. Kichik bo'limlar bo'yicha baholash, jamlash va umumlashtirish yakuniy baholashning aniq bo'lishiga yordam beradi. Ta'lim oluvchini muntazam ravishda o'z natijalari to'g'risida xabardor qilib turish, uning maqsad sari intilishi va istaklarini ro'yobga chiqarishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ta'lim berish davomidagi nazorat natijalarini o'lchab borish bilim, ko'nikma va malakalarni baholash ta'lim oluvchichining o'zligini anglashi uchun bir imkoniyatdir.

Baholashga qo'yiladigan pedagogik talablar:

- ta'lim maqsadiga yo'nalganlik;
- muntazam o'tkazib borish;
- pedagogik, psixologik va huquqiy tamoyillarga asoslanganlik; umumiy qabul qilingan natija standartlariga asoslanganlik.

Yuqorida ta'kidlanganidek, nazariy bilimlar baholanilayotganda faoliyatning kognitiv sohasiga tegishli o'quv maqsadlariga erishilganlik darajalari aniqlanadi. Amaliy ko'nikma va malakalar baholanilayotganda faoliyatning psixomotorik sohasiga, xulq-atvor va shaxsiy fazilatlar baholanilayotganda esa – faoliyatning affektiv sohasiga tegishli o'quv maqsadlariga erishilganlik darajalari aniqlanadi.

Baholash tizimlari. Hozirda Respublikamizning oliy ta'lim muassasalarida quyidagi ikkita baholash tizimi qo'llanilib kelinmoqda:

1. Baholashning "besh ballik" tizimi.
2. Baholashning reyting tizimi.

Baholash mezonlari. Har qanday baholash natijalari o'zaro taqqoslanishi, ya'ni o'lchanishi lozim bo'ladi. Ularni taqqoslash baholashdan oldin yoki keyin ishlab chiqilgan mezonlar asosida amalga oshirilishi mumkin. Baholash mezonlari o'quv maqsadlariga qay darajada erishilganlikni anglatuvchi ko'rsatkichdir. Bu ko'rsatkichlar ("besh", "to'rt", "uch" va "ikki") kabi sonlar yoki ("a'lo", "yaxshi", "qoniqarli" va "qoniarsiz") kabi so'zlar yordamida tavsiflanishi mumkin. Boshqacha qilib aytganda, baholash mezonlari ta'lim oluvchining qaysi o'zlashtirish darajasini namoyish qilishiga qarab mos qo'yiladigan baho ko'rsatkichining tavsifidan iborat.

Baholash shakllari. Baholash uning mohiyatidan kelib chiqib, ikki xil shaklda o'tkazilishi mumkin:

1. Mezonga asoslangan baholash
2. Me'yorga asoslangan baholash.

Mezonga asoslangan baholash – baholanuvchining ta'lim jarayonida qo'lga kiritgan natijalarini, bilim, malaka va ko'nikmalarini oldindan belgilangan o'quv maqsadlari asosida ishlab chiqilgan hamma uchun umumiy va bir xil mezonlarga ko'ra taqqoslash va o'lchashdan iborat bo'lgan baholash shaklidir. Bunday baholash mezonlarni aniq belgilab beruvchi o'quv maqsadlari bo'yicha natijalarga baho berish imkoniyatini yaratadi. Bu orqali natijalar to'g'ridan-to'g'ri va xolis baholanadi, shuningdek, kuchli guruhlarni kuchsiz guruhlardan yaxshiroq farqlash imkonini beradi. Bu baholash shakli ikki bosqichdan iborat bo'lib, birinchi bosqichda baholanuvchining erishgan natijalari aniqlanadi, ikkinchi bosqichda esa, natijalar mezonlarga taqqoslanadi va o'lchanadi.

Mezonga asoslangan (yoki maqsadli) baholashning afzalliklari:

- o'quv maqsadiga muvofiq baholanadi;
 - ta'lim oluvchining o'zlashtirish darajasini ob'ektiv baholaydi;
 - ta'lim oluvchi olgan bahosida yo'l qo'ygan xatolarini yaqqol ko'rsatib beradi;
 - baholanuvchini ta'lim olishga yo'naltiradi;
 - baholanuvchilarning baholanayotgan sohadagi kuchli va kuchsiz tomonlarini xolisona aniqlab beradi, ularning o'z bilimi va malakalariga bo'lgan ishochini oshiradi;
 - hamma uchun bir xil bilim va malaka talablarni o'rnatadi;
 - ta'lim mazmunini aniqlab beradi;
 - baholanuvchilarning o'z faoliyati natijalariga bo'lgan mas'uliyatini oshiradi.
- Mezonga asoslangan baholashning kamchiliklari:
- mezonlarni ishlab chiqish ko'p vaqt talab qiladi;
 - mezonlarning ob'ektivligi, haqqoniyligi va aniqligini aniqlashtirishga nisbatan talablar sonining ko'pligi;

- ijtimoiy fan yo'nalishlari bo'yicha mezoilar ishlab chiqishda qiyinchiliklarga duch ksilnadi.

Me'yorga asoslangan baholash – nisbiy baholash shakli bo'lib, u baholashda so'ng baholanuvchilarning ta'lim jarayonida qo'lga kiritgan natijalarini o'zaro taqqoslash orqali o'lchasdan iborat. Me'yorga asoslangan baholash ham ikki bosqichdan iborat bo'lib, birinchi bosqichda baholanuvchining erishgan natijalari aniqlanadi, ikkinchi bosqichda esa, bu natijalar o'zaro taqqoslash orqali o'lchanadi. Me'-yorlangan (normaga asoslangan) baholashda baho bir necha ko'rsatkich-larga va ta'lim olish shartsharoitiga ko'ra o'zgarishi mumkin bo'la-di. Masalan, o'qituvchida xayrihohlikning paydo bo'lishi, o'qituvchining o'ta qat'iyligi sababli ham baho o'zgarishi mumkin.

Me'yoriy (normaga asoslangan) baholashning afzalliklari:

- o'qituvchi ortiqcha vaqt sarflamaydi;
- turli shart-sharoitga oson moslashtirish mumkin;
- baho bo'yicha ko'rsatkichlar umumiy tarzda olinadi;
- muayyan baholanuvchilar guruhi ichida ularni o'zlashtirish darajasiga qarab tabaqalashtirish imkonini beradi.

- baholash natijasida guruh ichidan ma'lum sondagilarini ajratib olish imkonini beradi (masalan, imtihonlari natijasida, boshqalarga nisbatan eng yuqori ko'rsatkich ko'rsatgan 25 kishini ajratib olish mumkin.

Me'yoriy asoslangan baholashning kamchiliklari:

- baholashda bilim bilan xulqni baholash aralashtirib yuboriladi;
- ba'zan xulqni baholash bilimni baholashni belgilab qo'yadi;
- baholar o'qituvchi tomonidan sub'ektiv tarzda belgilanishi mumkin;
- ta'lim oluvchiga nisbatan simpatiya ham bahoni yuqori qo'yib yuborishga olib keladi. Bilimlarni ob'ektiv va haqqoniy tarzda baholashning pasayishiga yo'l ochib beradi.

Baholash turlari. Baholash o'tkazilish vaqtiga ko'ra uch turga ajratiladi:

- boshlang'ich baholash;
- joriy (shakllantiruvchi) baholash;
- yakuniy (umumlashtiruvchi) baholash.

Boshlang'ich baholash – ta'lim jarayoni boshida ta'lim oluvchilarning dastlabki bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlash uchun o'tkaziladi.

Bunday baholash natijalari ta'lim jarayonining mazmuni, usullari va shakllarini tanlash imkonini beradi.

Joriy (shakllantiruvchi) baholash - ta'lim jarayonida muntazam ravishda o'tkazib boriladi.

Bunda ta'lim jarayonidagi yutuq va kamchiliklarni, ta'lim jarayoni samarasini tezkor(operativ) aniqlab borish, o'quv jarayonini muvofiqlashtirish va ta'lim Boshlang'ich baholash – ta'lim jarayoni beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi qaytar aloqani ta'minlash imkoiini beradi.

Yakuniy (umumlashtiruvchi) baholash – ta'lim oluvchining ta'lim jarayoniniig ma'lum davridagi o'zlashtirish natijalarini belgilangan mezon va standartlarga javob berishini aniqlaydi.

Yakuniy baholash ta'lim jarayonining ma'lum bosqichi yakunida o'tkazilib, u joriy baholash natijalarini jamlaydi.

Quyidagi beshta asosiy tamoyil baholash tizimi samaradordigining poydevori hisoblanadi:

- o'quv maqsadlariga asoslanganlik;
- haqiqiylik;
- haqqoniylik;
- ishonchlilik;
- qulaylik.

O'quv maqsadlariga asoslanganlik. Samarali baholashning asosiy tamoyili o'quv maqsadlariga asoslanganlik hisoblanadi. Baholashning sifati o'quv maqsadlariga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqdir. O'quv maqsadlari baholash mazmunini aniqlab beradi. O'quv maqsadlarining qo'yilish darajasiga qarab, baholashning shakl va usullari tanlanadi. Shuningdek, o'quv maqsadlariga erishish uchun bajarilgan faoliyat natijasi baholash mezonlarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

Har qanday baholash tizimini loyihalashtirishda, baholash topshiriqlarining berilgan ta'lim mazmuni doirasida bo'lishi talab etiladi. Baholashni loyihalashtirishda, har doim quyidagi ikkita savolni e'tibordan qochirmaslik lozim:

1) Baholash topshiriqlari ta'lim jarayonidan ko'zlangan o'quv maqsadlarini to'la aks ettiradimi?

2) O'quv maqsadining darajasi uchun baholash shakli, usuli va mezoni to'g'ri tanlandimi?

Masalan, yo'l harakati qoidalari bo'yicha olgan bilimlarni baholashda yozma test olish usuli mos kelishi mumkin. Lekin undan mashinani boshqarish malakalarini baholashda foydalanib bo'lmaydi. Bu malakalar og'zaki yoki yozma emas, balki amaliy faoliyatga asoslangan baholash usuli yordamida baholanishi maqsadga muvofiqdir.

Haqiqiylik. O'quv maqsadida ko'zda tutilgan natijanigina baholashga qaratilgan topshiriq yoki test haqiqiy hisoblanadi. U baholanishi lozim bo'lgan bilim va ko'nikmalar sohasidagi natijalarga qaratilgan bo'lishi lozim. Ta'lim oluvchi erishgan natijalar to'g'risida asoslangan va ishonchli axborot berish kerak. O'lchanishi talab etiladigan narsalargina o'lchanishi kerak. Ta'lim oluvchi tomonidan egallagan bilim, malaka va ko'nikmalar hamda shaxsiy fazilatlarini o'lchash imkonini beradigan metodlardan foydalanish zarur.

Haqqoniylik (ob'ektivlik). Bir xildagi ta'lim oluvchilarga berilgan bir xil topshiriq va testlar bo'yicha har xil ta'lim beruvchilar tomonidan bir xil baho berilgan hollardagina bunday topshiriq va test haqqoniy hisoblanadi. Bu haqqoniylik har xil vaqtlarda berilgan baholar uchun ham taalluqlidir. Ushbu mezonlar ko'pincha markazlashgan holatda, o'tkaziladigan yalpi «rasmiy testlar» paytida amalga oshiriladi, xolos. Ta'lim beruvchi tomonidan tuzilgan testlar esa odatda mazkur talablarni bajarmaydi. Baholash tizimi o'quv maqsadlariga mos bo'lishi, shuningdek, baholash shart-sharoitlari va maqsadlari bilan talabalar oldindan tanishgan bo'lishlari lozim. Ta'lim oluvchilarga bir xil murakkablikdagi va hajmdagi topshiriqlar berilishi kerak.

Ishonchlilik. Natijalarni baholash mobayyiida har xil usullardan foydalanish mumkin. Lekin, bu usullarni tanlashga qo'yiladigan asosiy shart ishonchlilik hisoblanadi. Uslub ishonchli bo'lishi uchun baholash asosli va aniq ma'lumotlarga asoslangan bo'lishi zarur. Bunda topshiriq yoki testning o'rganish maqsadlarini nazorat qilishga yo'naltirilganligi qanchalik ishonchli ekanligi nazarda tutiladi.

Baholash ishonchli bo'lishi uchun ta'lim oluvchilarda bir-biriga o'xshash, ammo har xil sharoitlarda baholash o'tkazilganda, natijalari bir xil bo'lishi kerak. Baholash metodining ishonchliligi turli metodlarning natijalari bilan taqqoslash orqali aniqlanadi. Baholash tizimi ishonchli bo'lishi uchun – turli ekspertlar yordamida turli vaqtlarda, baholash o'tkazilganda, uning natijalari bir-biriga o'xshash bo'lishi kerak.

Qulaylik. Baholash tizimi o'quv maqsadlaridan kelib chiqqan holda o'quv va ishlab chiqarish standartlariga mos bo'lishi, murakkab bo'lmasligi, nazorat o'tkazuvchi va ta'lim oluvchi uchun qulay bo'lishi lozim. Baholashni o'tkazishda imkon qadar kompyuter texnologiyalaridan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Topshiriq yoki test paytida ball beriladigan bo'lsa, ball berish o'rganish maqsadlarini nazorat qilishga moslashtirilgan bo'lishi lozim. Bunda mavzuning muhimroq bo'lgan qismlariga unchalik muhim bo'lmagan qismlariga nisbatan ko'proq ball berish kerak bo'ladi.

Xayrixohlik xatosi. Agar ta'lim beruvchi biror ta'lim oluvchiga nisbatan xayrixohlik bilan qarasa, bu bahoning biroz yuqoriroq bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Yuqori talab qo'yish xatosi. Agar ta'lim beruvchi o'ziga nisbatan yuqori talablar qo'ysa va xuddi shunday yuqori darajadagi talablarni ta'lim oluvchilarga nisbatan qo'llasa, bunday hol bahoning biroz pastroq bo'lishiga olib kelishi mumkin.

O'rtacha baho berish xatosi. Bu xato ta'lim oluvchilarning natijalari o'rtacha baholanishini bildiradi. Buning sabablari ta'lim beruvchining o'ta yaxshi yoki o'ta yomon baho berishdan qo'rqishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

O'z fikrini o'zgartirmaslik xatosi. Ta'lim beruvchi o'zining birinchi fikrini o'zgartirishni xohlamasligi tufayli u o'z nazoratining natijalarini o'zgarishsiz qoldiradi. Bir marta sodir bo'lgan voqea tufayli ta'lim beruvchida biror ta'lim oluvchi to'g'risida qolgan ijobiy yoki salbiy taassurot, keyinchalik bu ta'lim oluvchining shaxsiyatiga oid barcha boshqa xususiyatlariga e'tibor bermasligiga olib keladi.

Yoqtirmaslik xatosi. Biror ta'lim oluvchini yoqtirmaslik yoki unga nisbatan salbiy fikrda bo'lishi tufayli ta'lim beruvchi ta'lim oluvchiga yomon baho qo'yadi. Bu xato "Hayrixohlik xatosi" ning aksidir.

5.2. Baholashning reyting va besh ballik tizimlarining afzallik va kamchiliklari

Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimni baholash O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2009 yil 11 iyundagi 204-son buyrug'i bilan 179 tasdiqlangan "Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimni

nazorat qilish va baholashning reyting tizimi to'g'risida"gi Nizom asosida amalga oshiriladi.

Talabalar bilimini nazorat qilish va reyting tizimi orqali baholashdan maqsad ta'lim sifatini boshqarish orqali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga erishish, talabalarning fanlarni o'zlashtirishida bo'shliqlar hosil bo'lishini oldini olish, ularni aniqlash va bartaraf etishdan iborat.

Reyting tizimining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- a) talabalarda Davlat ta'lim standartlariga muvofiq tegishli bilim, ko'nikma va malakalar shakllanganligi darajasini nazorat qilish va tahlil qilib borish;
- b) talabalar bilim, ko'nikma va malakalarini baholashning asosiy tamoyillari: Davlat ta'lim standartlariga asoslanganlik, aniqlik, haqqoniylik, ishonchlilik va qulay shaklda baholashni ta'minlash;
- v) fanlarning talabalar tomonidan tizimli tarzda va belgilangan muddatlarda o'zlashtirilishini tashkil etish va tahlil qilish;
- g) talabalarda mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish, axborot resurslari manbalaridan samarali foydalanishni tashkil etish;
- d) talabalar bilimini xolis va adolatli baholash hamda uning natijalarini vaqtida ma'lum qilish;
- e) talabalarning fanlar bo'yicha kompleks hamda uzluksiz tayyorgarligini ta'minlash;
- j) o'quv jarayonining tashkiliy ishlarini kompyuterlashtirishga sharoit yaratish.

Fanlar bo'yicha talabalar bilimini semestrda baholab borish reyting nazorati jadvallari va baholash mezonlari asosida amalga oshiriladi.

Nazorat turlari, uni o'tkazish tartibi va mezonlari kafedra mudiri tavsiyasi bilan oliy ta'lim muassasasining (fakultet) o'quv-uslubiy kengashida muhokama qilinadi va tasdiqlanadi hamda har bir fanning ishchi o'quv dasturida mashg'ulot turlari bilan birgalikda ko'rsatiladi.

Baholashning reyting tizimi

Afzalliklari: 1) haqqoniy baholanishi; 2) yozma nutqning o'sishi; 3) yozma nutqda xato va kamchiliklarni aniqlash imkoniyatlarining mavjudligi; 4) ta'lim oluvchining bilimga bo'lgan ishtiyoqining sezilarli darajaa oshishi.

Kamchiliklari: 1) ta'lim beruvchi ta'lim oluvchi bilan ishlanganda ko'p vaqt sarv qiladi; 2) ballarni hisoblash ko'p vaqtni talab qiluvchi murakkab jarayonligi; 3) baholash usullariga qarab ta'lim oluvchi og'zaki nutqning pasayishi; 4) ajratilgan vaqtning yetarli emasligi; 5) ta'lim oluvchi baholash nazoratining murakkabligi va noqulayligi.

Reyting nazorati jadvallari, nazorat turi, shakli, soni hamda har bir nazoratga ajratilgan maksimal ball, shuningdek, joriy va oraliq nazoratlarning saralash ballari haqidagi ma'lumotlar fan bo'yicha birinchi mashg'ulotda talabalarga e'lon qilinadi.

Talabalarning bilim saviyasi va o'zlashtirish darajasining Davlat ta'lim standartlariga muvofiqligini ta'minlash uchun quyidagi nazorat turlarini o'tkazish nazarda tutiladi:

joriy nazorat (JN) — talabaning fan mavzulari bo'yicha bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Joriy nazorat fanning

xususiyatidan kelib chiqqan holda, seminar, laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarida og'zaki so'rov, test o'tkazish, suhbat, nazorat ishi, kollokvium, uy vazifalarini tekshirish va shu kabi boshqa shakllarda o'tkazilishi mumkin;

oralik nazorat (ON) — semestr davomida o'quv dasturining tegishli (fanning bir necha mavzularini o'z ichiga olgan) bo'limi tugallangandan keyin talabanning bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Oralik nazoratining soni (bir semestrda ikki martadan ko'p o'tkazilmasligi lozim) va shakli (yozma, og'zaki, test va hokazo) o'quv faniga ajratilgan umumiy soatlar hajmidan kelib chiqqan holda belgilanadi;

Yakuniy nazorat (YAN) — semestr yakunida muayyan fan bo'yicha nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni talabalar tomonidan o'zlashtirish darajasini baholash usuli. Yakuniy nazorat asosan tayanch tushuncha va iboralarga asoslangan «YOzma ish» shaklida o'tkaziladi.

Oralik nazoratni o'tkazish jarayoni kafedra mudiri tomonidan tuzilgan komissiya ishtirokida davriy ravishda o'rganib boriladi va uni o'tkazish tartiblari buzilgan hollarda, oralik nazorat natijalari bekor qilinadi hamda oralik nazorat qayta o'tkaziladi.

Oliy ta'lim muassasasi rahbarining buyrug'i bilan ichki nazorat va monitoring bo'limi yoki o'quv-uslubiy boshqarma rahbarligida tuzilgan komissiya ishtirokida yakuniy nazoratni o'tkazish jarayoni davriy ravishda o'rganib boriladi va uni o'tkazish tartiblari buzilgan hollarda, yakuniy nazorat natijalari bekor qilinadi hamda yakuniy nazorat qayta o'tkaziladi.

Talabalarining bilim saviyasi, ko'nikma va malakalarini nazorat qilishning reyting tizimi asosida talabanning har bir fan bo'yicha o'zlashtirish darajasi ballar orqali ifodalanadi.

Har bir fan bo'yicha talabanning semestr davomidagi o'zlashtirish ko'rsatkichi 100 ballik tizimda butun sonlar bilan baholanadi.

Ushbu 100 ball nazorat turlari bo'yicha quyidagicha taqsimlanadi:

- yakuniy nazoratga — 30 ball;
- joriy va oralik nazoratlarga — 70 ball (fanning xususiyatidan kelib chiqqan holda 70 ball kafedra tomonidan joriy va oralik nazoratlarga taqsimlanadi).

Talabanning reyting daftarchasi yoki talabalar reytingini hisobga olish elektron tizimiga alohida qayd qilinadigan kurs ishi (loyihasi, hisob-grafik ishlari), malakaviy amaliyot, fan (fanlararo) bo'yicha yakuniy davlat attestatsiyasi, bitiruv malakaviy ishi va magistratura talabalarining ilmiy-tadqiqot va ilmiy-pedagogik ishlari, magistrlik dissertatsiyasi bo'yicha o'zlashtirish darajasi — 100 ballik tizimda baholanadi.

Talabanning fan bo'yicha o'zlashtirish ko'rsatkichini nazorat qilishda quyidagi namunaviy mezonlar (keyingi o'rinlarda namunaviy mezonlar deb yuritiladi) tavsiya etiladi:

Talabanning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

86 – 100 bal uchun - xulosa va qaror qabul qilish; ijodiy fikrlay olish; mustaqil mushohada yurita olish; olgan bilimlarini amalda qo'llay olish; mohiyatini tushunish; bilish, aytib berish;

71 – 85 bal uchun - mustaqil mushohada yurita olish; olgan bilimlarini amalda qo'llay olish; mohiyatini tushunish; bilish, aytib berish; tasavvurga ega bo'lish.

55 – 70 bal uchun - mohiyatini tushunish; bilish, aytib berish; tasavvurga ega bo'lish; tasavvurga ega bo'lish.

0-54 bal uchun -naniq tasavvurga ega bo'lmaslik; bilmaslik.

Namunaviy mezonlar asosida muayyan fandan joriy va oraliq nazoratlar bo'yicha aniq mezonlar ishlab chiqilib, kafedra mudiri tomonidan tasdiqlanadi va talabalarga e'lon qilinadi.

Talabalarning o'quv fani bo'yicha mustaqil ishi joriy, oraliq va yakuniy nazoratlar jarayonida tegishli topshiriqlarni bajarishi va unga ajratilgan ballardan kelib chiqqan holda baholanadi.

Fan bo'yicha joriy va oraliq nazoratlarga ajratilgan umumiy ballning 55 foizi saralash ball hisoblanib, ushbu foizdan kam ball to'plagan talabalar yakuniy nazoratga kiritilmaydi. Joriy va oraliq nazorat turlari bo'yicha 55 va undan yuqori ballni to'plagan talaba fanni o'zlashtirgan deb hisoblanadi va ushbu fan bo'yicha yakuniy nazoratga kirmasligiga yo'l qo'yiladi.

Oraliq va yakuniy nazorat turlari kalendar tematik rejaga muvofiq dekanat yoki fakultet tuzilmasi bo'lmagan oliy ta'lim muassasalarida o'quv bo'limi (o'quv-uslubiy boshqarma) tomonidan tuzilgan reyting nazorat jadvallari asosida o'tkaziladi.

Yakuniy nazorat semestrning oxirgi 2 haftasi mobaynida o'tkaziladi. Talaba fan bo'yicha kurs loyihasi (ishi)ni ushbu fan bo'yicha to'plagan ballari umumlashtirilishiga qadar topshirishi shart. Joriy va oraliq nazoratlarda saralash balidan kam ball to'plagan va uzrli sabablarga ko'ra nazoratlarda qatnasha olmagan talabaga qayta topshirish uchun, navbatdagi shu nazorat turigacha, so'nggi joriy va oraliq nazoratlar uchun yakuniy nazoratgacha bo'lgan muddat beriladi.

Kasalligi sababli darslarga qatnashmagan hamda belgilangan muddatlarda joriy, oraliq va yakuniy nazoratlarni topshira olmagan talabalarga fakultet dekani farmoyishi yoki fakultet tuzilmasi bo'lmagan oliy ta'lim muassasalarida o'quv bo'limi (o'quv-uslubiy boshqarma) yoki o'quv ishlari bo'yicha prorektorning ruxsatnomasi asosida, o'qishni boshlaganidan so'ng ikki hafta muddatda qayta topshirishga ruxsat beriladi

. Talabaning semestrda joriy va oraliq nazorat turlari bo'yicha to'plangan ballari ushbu nazorat turlari umumiy ballining 55 foizidan kam bo'lsa yoki semestr yakunida joriy, oraliq va yakuniy nazorat turlari bo'yicha to'plangan ballari yig'indisi 55 balldan kam bo'lsa, u akademik qarzdor deb hisoblanadi.

Akademik qarzdor talabalarga semestr tugaganidan keyin (bahorgi semestr natijalari bo'yicha esa, talabalarning yozgi ta'tili hamda professor-o'qituvchilarning mehnat ta'tilidan so'ng) qayta o'zlashtirish uchun bir oy muddat beriladi. Shu muddat davomida fanni o'zlashtira olmagan talaba fakultet dekani yoki fakultet tuzilmasi bo'lmagan oliy ta'lim muassasalarida o'quv bo'limi (o'quv-uslubiy boshqarma) boshlig'ining tavsiyasiga ko'ra belgilangan tartibda rektorning buyrug'i bilan kursdan qoldiriladi.

Talaba nazorat natijalaridan norozi bo'lsa, fan bo'yicha nazorat turi natijalari e'lon qilingan vaqtdan boshlab bir kun mobaynida fakultet dekani yoki fakultet tuzilmasi bo'lmagan oliy ta'lim muassasalarida o'quv bo'limi (o'quv-uslubiy boshqarma) boshlig'iga ariza bilan murojaat etishi mumkin. Bunday holda fakultet dekani yoki fakultet tuzilmasi bo'lmagan oliy ta'lim muassasalarida o'quv bo'limi (o'quv-uslubiy boshqarma) boshlig'ining taqdimnomasiga ko'ra rektor buyrug'i bilan 3 (uch) a'zodan kam bo'lmagan tarkibda apellyasiya komissiyasi tashkil etiladi.

Apellyasiya komissiyasi talabalarning arizalarini ko'rib chiqib, shu kunning o'zida xulosasini bildiradi.

Baholashning o'rnatilgan talablar asosida belgilangan muddatlarda o'tkazilishi hamda rasmiylashtirilishi fakultet dekani, kafedra mudiri, o'quv bo'limi hamda ichki nazorat va monitoring bo'limi tomonidan nazorat qilinadi.

Talabaning fan bo'yicha nazorat turlarida to'plagan ballari semestr yakunida reyting qaydnomasiga butun sonlar bilan qayd qilinadi.

Reyting daftarchasi yoki talabalar reytingini hisobga olish elektron tizimining «O'quv rejasida ajratilgan soat» ustuniga semestr uchun fanga ajratilgan umumiy o'quv yuklama soatlari, «Fandan olingan baho» ustuniga esa 100 ballik tizimdagi o'zlashtirishi qo'yiladi.

Talabaning saralash balidan past bo'lgan o'zlashtirishi reyting daftarchasiga qayd etilmaydi.

Har bir fan bo'yicha o'tkaziladigan nazorat turlarining natijalari guruh jurnali hamda qaydnomada qayd etiladi va shu kunning o'zida (nazorat turi yozma ish shaklida o'tkazilgan bo'lsa, 2 (ikki) kun muddat ichida) talabalar e'tiboriga etkaziladi.

Yakuniy nazorat natijalariga ko'ra fan o'qituvchisi talabalarning fan bo'yicha reytingini aniqlaydi hamda reyting daftarcha va qaydnomaning tegishli qismini to'ldiradi.

Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimini **besh ballik tizim** bo'yicha baholash O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2018 yil 11 iyundagi 204-son buyrug'i bilan tasdiqlangan "Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimini nazorat qilish va baholashning besh ballik tizimi to'g'risida"gi Nizom asosida amalga oshirildi.

Talabalar bilimini besh ballik tizim orqali baholashdan maqsad ta'lim sifatini boshqarish orqali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga erishish, baholashda ortiqcha murakkablik va noqulayliklarni kamaytirish, ta'lim oluvchi og'zaki nutqini oshirish, 187 baholash vaqtini kamaytirish, talabalarni bilim va ko'nikmalarini o'z vaqtida aniqlash va kamchiliklarni bartaraf etishdan iborat.

Talabaning fan bo'yicha o'zlashtirish ko'rsatkichini besh ballik baholashda quyidagi namunaviy mezonlarga asoslaniladi:

- talaba mustaqil xulosa va qaror qabul qiladi, ijodiy fikrlay oladi, mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimni amalda qo'llay oladi, fanning mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan bo'yicha tasavvurga ega deb topilganda – "besh" (a'lo) baho;

- talaba mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimni amalda qoʻllay oladi, fanning mohiyatni tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan boʻyicha tasavvurga ega deb topilganda – “toʻrt” (yaxshi) baho;

- talaba olgan bilimni amalda qoʻllay oladi, fanning mohiyatni tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan boʻyicha tasavvurga ega deb topilganda – “uch” (qoniqarli) baho;

- talaba fan dasturini oʻzlashtirmagan, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunmaydi hamda fan boʻyicha tasavvurga ega emas deb topilganda – “ikki” (qoniqarsiz) baho bilan baholanadi.

Tegishli fan boʻyicha oʻquv mashgʻulotlarini olib borgan professoroʻqituvchi yakuniy nazorat turini oʻtkazishda ishtirok etishi taqiqlanadi. Oraliq nazoratni topshirmagan yoki “ikki” baho olgan talaba yakuniy nazorat turiga kiritilmaydi.

Yakuniy nazoratga kirmagan yoki kiritilmagan, shuningdek ushbu “ikki” baho olgan talaba akademik qarzdor hisoblanadi.

Baholash natijasidan norozi boʻlgan talabalar natija eʼlon qilingan vaqtdan boshlab 24 soat davomida fakultet dekani tomonidan tashkil etiladigan Apellyatsiya komissiyasiga apellyatsiya berish huquqiga ega.

Baholashning besh ballik tizimining 1) afzalligi: taʼlim oluvchi ragbatlantiriladi; taʼlim oluvchining faoliyatini tezkor nazorat qilish imkoniyatini beradi; taʼlim beruvchining vaqti tejaladi; taʼlim oluvchining yakuniy bilimi baholarining soniga qarab emas, sifatiga qarab baholanadi; baholash qulay boladi; rasmiylashtirish xujjatlari kam boʻladi. 2) kamchiligi: baholash nisbiyligi; yozma nutqda xatolarni toʻgʻirlash imkoniyatining kamayishi; baholashning subʼektivligi.

Taʼlimda kredit texnologiyalari.

Taʼlim sohasidagi integratsion jarayonlar dastlab Yevropada boshlangan. 1989 yilda Yevropaning minglab talabalari, Yevropa hamjamiyatining ERASMUS (European Community Action Scheme for mobility of University students), Tempus va boshqa dasturlari asosida chet ellarda tahsil olish imkoniyatiga ega boʻldilar.

Erasmus dasturi boʻyicha Yevropa hamjamiyati universitetlari oʻrtasidagi talabalar almashinuvi sxemasi, dastavval 145 oliy oʻquv yurtlarini qamrab olgan. Erasmus dasturining yutuqlaridan biri bu Yevropa universitetlaridagi oʻqitish natijalarini oʻzaro tan olish tizimi – European Credit Transfer System (ECTS) ni yaratish, sinash va amaliyotga keng qoʻllash deb aytish lozim.

Kredit tizimi dastlab 1869 yili AQShda ishlab chiqilgan boʻlib, bu tushunchani fanga Charlz Eliot kiritgan. 1870-1880 yillarda u taʼlim amaliyotiga ham kirib kelgan. 1892 yildan boshlab AQShda bu tizim maktab, kollej, bakalavriat, magistratura taʼlim muassasalariga kiritilgan.

AQShda kredit soati oʻqish vaqtiga asoslanadi. Bakalavr darajasini olish uchun 4 yilda minimal 120 kredit toʻplash, magistr 30-60 kredit bir yilda, doktorlik dasturlarida 3-4 yilda 60-90 kredit soat toʻplashi zarur. Oliy taʼlim tizimida kredit dars rejasini tuzishda ,oʻrtacha ballarni xisoblashda, oʻqituvchilarni va talabalarni nagruzkasini xisoblashda asos boʻlib xizmat qiladi.

Hozirda Amerika (USCS) kredit tizimi, Yevropa kredit tizimi (ECTS) va Osiy-tinch okean (UCTS): kredit tizimi ajratiladi.

2001 yilda o'quv jarayonini tashkil etishning kredit texnologiyasi - ECTS Yevropaning 1200 ta universitetlarida allaqachon qo'llanilgan edi.

2001 yilda (Balloniya deklaratsiyasi 19 iyun 1999 yilda imzolangan) 29 ta Yevropa davlatlari ta'lim vazirlari tomonidan Bolonya deklaratsiyasining imzolanishi Yevropa ta'lim hududini yaratilishida muhim ahamiyatga ega bo'ldi. ECTS yagona Yevropa ta'lim hududini yaratishda qo'yilgan birinchi qadam bo'ldi. ECTSda "kredit" tushunchasi (lot. "creditum" – qarz, "creder" - ishonish) shartli sinov birligi bo'lib, talabning sinovdan o'tganligi, o'quv yurtida ma'lum bir kursni, o'quv fanining ma'lum bir qismini o'tganligi haqidagi guvohnoma, ma'lumot berish ma'nosini anglatadi. Har bir o'quv faniga ma'lum miqdordagi kredit birliklari ajratiladi. Kredit birliklari soni talabalarning mehnat sarfiga mos holda belgilanadi.

Talabning mehnat sarfi – auditoriya mashg'ulotlari, mustaqil ishlar va o'quv rejasida ko'zda tutilgan boshqa faoliyatlarini o'z ichiga oladi. Ya'ni ECTS kreditlari faqat auditoriya soatlari bilan chegaralanmasdan, talabalarning to'la yuklamasiga tayanadi. Shuning uchun ECTS kreditlarini, talaba mehnat sarfining o'quv fanlari bo'yicha shartli - sonli ifodasi deb hisoblash mumkin.

Odatda o'quv rejasidagi fanlarga ajratiladigan kreditlar soni 3 ga teng, undan ko'p va kam sonli fanlar ham mavjud.

ECTSda kreditlar yig'indisi semestrda - 30, o'quv yilida – 60, bakalavriatdagi o'quv davrida – 240 ni tashkil etadi.

ECTS kreditlari barcha o'quv fanlariga, ya'ni majburiy va talaba tanlovi asosidagi fanlarga taqsimlanadi. Ular mazkur fan bo'yicha kurs loyiha (ishi)larining mavjudligini hisobga olishlari zarur.

O'quv faniga ajratiladigan kreditlar miqdori, fanning murakkabligiga va o'zlashtirish darajasiga bog'liq bo'ladi, ya'ni har qanday murakkab fan ham katta miqdordagi kreditlarga ega bo'la olmaydi.

Agar murakkab O fan bilish va tushunish darajasida o'zlashtiriladigan bo'lsa, kam murakkabli o'quv fani malaka darajasida o'zlashtirilsa tabiiyki oxirgisiga ko'proq kreditlar ajratiladi. Shuning uchun turli ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari uchun, bir fanning o'zi turli o'quv dasturlariga va unga muvofiq turli mehnat sarfi va kreditlarga ega bo'lishi mumkin.

ECTS quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi:

1. Transferancy – bu ECTS tizimiga xohlagan shaxs yoki tashkilotning to'siqsiz kirishiga shart-sharoit yaratish. Ushbu shart-sharoit kuchli axborot targ'iboti vositasida yaratiladi, uning natijasida umumiy yangilik, aniqlik va ochiqlik muhiti shakllantiriladi.

Axborot targ'iboti quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ◆ Almashish sxemasiga kiritilgan talabalarning o'qish natijalari haqida bir biriga o'z vaqtida axborot yetkazib turish;

- ◆ Oliy o'quv yurtlarining o'z axborot paketlari bilan muntazam almashib turishlari, ta'lim xizmatlari doirasida bir birini imkoniyatlarini o'rganish;

- ◆ Oliy o'quv yurtlarida, ECTS haqida to'la ma'lumotlarning mavjudligi.

2. Agreement – talaba bilan ikkala oliy ta'lim muassasasining ECTS koordinatalarini orasida tayyorlash mazmuni, o'qish tartibi va muddatlari, attestatsiya tadbirlari, o'quv rejalaridagi farqni bartaraf etish tartiblari haqida o'zaro kelishuvlarini anglatadi.

3. Credits – Host universitetda (talabani boshqa OTMga jo'natgan universitet) muvaffaqiyatli o'tilgan barcha fanlar Host (qabul qiladigan universitet) universitetda hisobga olinishi zarur.

4. Ta'limning insonparvarlashuvi – bu shaxsning turli ta'lim xizmatlariga bo'lgan ehtiyojini qondirishi va ta'lim jarayonida inson qobiliyatining ochilishini anglatadi. ECTS ta'limni davom ettirish uchun oliy ta'lim muassasasini, o'quv fanlarini va o'qituvchilarni tanlash imkoniyatni beradi.

5. Ta'limning individuallashtirilishi – bu har bir talabaning individual reja va ta'lim dasturlariga ega ekanligini ifoda etadi. Talaba tanlovi asosidagi fanlar 70% ni, majburiy fanlar esa 30% dan oshmaydi. Talabaning mustaqil ish hajmi 70% ni, auditoriyadagi ishi esa 30% tashkil etadi. Ushbu ko'rsatkichlar individual ta'limni tashkil etishga asos bo'lib xizmat qiladi.

6. Ta'limning samaradorligi – guruhda individual o'qitishga asoslangan auditoriya mashg'ulotlari va talabaning mustaqil ishlarini uyg'unlashtirish orqali ta'minlanadi. Auditoriya o'quv vaqtining 70% gacha qismini individual o'qitishga, shuningdek umumiy o'quv vaqtining 70% gacha qismini mustaqil ishga ajratilishi o'quv fanlarining talabalar tomonidan tabiiy qobiliyatlari darajasida o'zlashtirishga imkon yaratadi. Bu bilan ta'limning samaradorligini ta'minlashga erishiladi.

ECTS tamoyillari - shaxsning to'la rivojlanish uchun shart- sharoitlar yaratish zaruriyatini ko'zda tutadi.

Innovatsion o'qitish texnologiyasi, oliy ta'lim muassasasining jihozlanganligi, professor-o'qituvchilar tarkibi faqat ilmiy darajali, yuqori malakali kadrlardan iborat bo'lishi, o'qitishning yuqori sifatligi - ECTS uchun dastlabki zaruriy talablar hisoblanadi.

O'quv jaryonini tashkil etishning ushbu tizimi, quyidagi o'ziga xos xususiyatlarga ega:

O'quv rejasi bo'yicha:

Barcha o'quv fanlari ikki guruhga bo'linadi - majburiy va talaba tanlovi asosidagi fanlar.

◆ Bu nisbatan taxminan 1:2 teng qabul qilinadi;

◆ Har bir talaba shaxsiy o'quv rejasiga ega bo'ladi;

◆ Asosiy hujjat transkript (transcript of records) ECTSning unifikatsiyalashgan hujjati bo'lib, yagona shaklda tuziladi, o'qitish natijalarini tan olish uchun majburiy hujjat hisoblanadi. Transkriptda, talabaning mazkur davlatda qabul qilingan baholash tizimida ham, ECTS tizimi bo'yicha ham olgan bahoballari, olingan ECTS kreditlari bo'yicha ma'lumotlar keltiriladi. 192

◆ Har bir semestrda o'rganiladigan fanlarning soni 3 - 5 ta bo'lishi;

◆ Mustaqil ishga ajratilgan soatlar, auditoriya soatlaridan ko'p bo'lishi;

◆ Kredit o'zida talabaning o'quv fanini o'zlashtirish uchun zarur bo'lgan barcha mehnat sarflarini mujassamlashtirdi. O'quv fani uchun ajratilgan kreditlar soni, aksariyat hollarda 3 ga teng bo'ladi.

O'qituvchining o'quv yuklamasini hisoblashda:

◆ Umumiy mehnat sarfi miqdori (auditoriya sotlari va mustaqil ish) bir o'quv yilida 750-800 soatni tashkil etishi - e'tiborga olinadi.

ECTS – oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashkil etishning eng demokratik tizimi hisoblanadi.

Kreditlarni taqsimlash va ECTS o'quv rejalariga o'tish metodikasi. Davlat ta'lim standartlariga tayanib tuzilgan o'quv rejasi, o'quv jarayonini tashkil etishning asosi bo'lib xizmat qiladi. Ushbu me'yoriy hujjatlar asosida o'quv faoliyati turlari bo'yicha mehnat sarflari aniqlanadi.

Kreditlarni hisoblash va ularni o'quv faoliyatlari turlari, bloklar va alohida fanlar bo'yicha taqsimlashda, o'tish koeffitsiyentini aniqlash zarur (Ko't).

Ko't = 240:8262-0,029

Bu yerda: 240 – bakalavriatning ECTS bo'yicha kreditlari yig'indisi, kredit 8262 – an'anaviy tizimda o'quv reja bo'yicha umumiy mehnat sarflari yig'indisi, soat.

Kreditlar soni, mehnat sarfini o'tish koeffitsiyentiga (0,029) ko'paytirib topiladi.

Jadvaldagi ma'lumotlarni hisoblashda haftalik auditoriya o'quv yuklamasi - 36 soat, talabalarining me'yoriy haftalik mehnat sarfi – 54 soat qabul qilingan.

Zamonaviy o'quv rejasi bo'yicha, ECTS bir kreditining taxminiy qiymati talabalarining 34,4 soat mehnat sarfiga tengdir.

Ta'lim jarayoni kredit texnologiyasi asosida tashkil etilganida, aksariyat hollarda 4 balli baholar shkalasini qo'llab, 100 foiz baholash tizimi ishlatiladi.

Masalan: A-4 b; V-3,5 b; S-3 b; D-2,5 b; Ye-2 b, FY-1,5 b, F-1 b.

100 foiz baholash tizimi quyidagicha taqqoslanishi mumkin: mashg'ulotlarga qatnashishi – 5%, joriy testlash – 30%, odatda 3 marta 10% dan; mustaqil ishlarni bajarish -15%, o'rtacha 3 marta 5% dan; laboratoriya ishlarini bajarish – 10%, kurs loyihasi (ishi)ni bajarish – 10%; yakuniy imtihon – 30%.

O'quv fani materialining 90-100% o'zlashtirishi "a'lo" bahoga to'g'ri keladi. Bu tayyorgarlikni 4-darajasiga tenglashtiriladi va "ijod darajasi" deb belgilaydi.

O'quv fani dasturi kamida 50% o'zlashtirilganida "etarli" bahosi qo'yiladi, bu o'zlashtirishning tasavvur darajasi" deb belgilanadi. O'quv fanining 40% dan kam o'zlashtirishi, tayyorgarlikning 0-darajasi, ya'ni "umuman tasavvur etmaydi" deb hisoblanadi.

100 foizli baholash tizimi talabalar bilimini baholash shkalasini yagonalashtirish uchun shart-sharoit yaratadi.

100 foizli baholash tizimi quyidagicha taqsimlanishi mumkin: - mashg'ulotlarga qatnashishi – 5%, - joriy testlash – 30%, odatda 3 marta 10% dan; - mustaqil ishlarni bajarish – 15%, o'rtacha 3 marta 5% dan; 195 - laboratoriya ishlarini bajarish – 10%, - kurs loyihasi (ishi)ni bajarish -10%; - yakuniy imtihon - 30%. Dunyoning oliy ta'lim tizimida kredit tizimining bir necha turlari mavjud. Yuqorida keltirib o'tilgan ECTS bilan bir qatorda: USCS -Amerikaning kredit tizimi, UCTS - Britaniyaning kredit tizimi, CATS - Osiyo davlatlari va tinch okeandagi davlatlarning kredit tizimlari ham mavjud.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimi oldidagi eng asosiy vazifa malakali mutaxassisni tayyorlash hisoblanadi. Bunday mutaxassisni tayyorlash uchun, albatta, unga nisbatan qo'yilayotgan talablar tizimini aniqlab olish kerak. Ushbu savolga javob quyidagi to'rt yo'nalishdagi talablar tizimi bo'lishi mumkin:

1. O'z sohasi bo'yicha zaruriy bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lish;
2. Sohaga oid mavjud bilimlarini doimiy ravishda mustaqil oshirib borish, ya'ni mustaqil ta'limga tayyor bo'lish;
3. Sohaga innovatsiyalar kiritish uchun mustaqil izlanish va ijod qilish ko'nikmasiga ega bo'lish;
4. O'z vaqtini rejalashtirish, boshqarish va o'z faoliyatini tashkil etish ko'nikmasiga ega bo'lish.

Ta'lim tizimiga kredit texnologiyasini kiritishdan maqsad ta'limning shaffofligini va akademik bilimlarni hamda kvalifikatsiyani tan olishni osonlashtirish bo'lib hisoblanadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Ta'lim jarayonida baholashning ahamiyati nima?
2. Baholashni qanday shakllari va turlari mavjud?
3. Baholashga qanday mezonlar qo'yiladi?
4. Baholashning "besh" ballik tizimi qanday afzallik va kamchiliklarga ega?
5. Baholashda ta'lim beruvchining shaxsiy qarashlari bilan bog'liq qanday xatolar uchraydi?
6. Baholashni reyting tizimi qanday afzallik va kamchiliklarga ega?
7. Kredit tushunchasini mohiyati nima?
8. Kreditlarni taqsimlashni tushuntirib bering?
9. Dunyo oliy ta'lim tizimlaridagi kredit tizimi turlarini aytib bering?

6-mavzu. Oliy ta'limda maxsus fanlarni o'qitish jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanish.

- 6.1. Ta'lim va tarbiya texnologiyalarining umumiy mohiyati. Ta'lim texnologiyasi pedagogik tizimi elementlari.
- 6.2. Ta'lim jarayonini tashkil etish shartlari va ta'lim texnologiyasining funksional tuzilmasi.
- 6.3. O'quv jarayonini texnologiyalashtirish qoidalari.

Tayanch so'z va iboralar: Pedagogika, ta'lim, texnologiya, pedagogik texnologiya, pedagogik texnologiyalarni klassifikatsiyasi, o'quv jarayonini texnologiyalashtirish, texnologik pasport va texnologik xarita.

- 6.1. Ta'lim va tarbiya texnologiyalarining umumiy mohiyati. Ta'lim texnologiyasi pedagogik tizimi elementlari.

“Pedagogik texnologiya” tushunchasining ko'plab ta'riflari mavjudligiga qaramay, bugungi kunda mutaxassislar orasida ulardan quyidagi uchta e'tiborga eng sazovor ta'riflar deb hisoblanib bormoqda:

1. Pedagogik texnologiya – texnik resurslar, inson omili va ularning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda o'z oldiga ta'lim shakllarini optimallashtirish vazifasini qo'yuvchi o'qitish va bilimlarni o'zlashtirishning hamma jarayonlarini yaratish, qo'llash va aniqlashning tizimli metodi.

Ushbu ta'rif 1998 yilda YuNYeSKO tomonidan berilgan. Unda ta'limtarbiyaga xos jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda yangi paydo bo'lgan axborot texnologiyalarining kuchli ta'sirini hisobga olish lozimligiga e'tibor qaratilgan.

2. Pedagogik texnologiya – ta'lim oluvchi shaxsiga yo'naltirilgan, demokratik hamda o'qish natijalarining takrorlanuvchanligini kafolatlaydigan ta'lim jarayonini loyihalash, amalga oshirish va baholashning tizimiy metodidir.

Ushbu ta'rif 2008 yilda bir guruh o'zbek pedagog olimlari tomonidan ijodiy hamkorlikda ishlab chiqilgan, unda O'zbekiston Respublikasining “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” ga xos pedagogik ruhni ifodalashga harakat qilingan.

3. Pedagogik texnologiya – o'qish, ta'lim va tarbiyaga oid ijtimoiy talablar, sharoit va ilg'or psixologik ta'limotlar asosida samarali pedagogik strategiyalarni loyihalash va amalga oshirish haqidagi konsepsiya. Shunga o'xshash ta'rif 1995 yilda pedagog olim V.P. Bepalko tomonidan berilgan. Lekin keyingi yillarda o'quv fani sifatida katta muddatlarda va yirik auditoriyalarda o'qitib kelinishi natijasida “Pedagogik texnologiya” ning shakllangan mazmuni ta'sirida keskin o'zgarib, u shu ko'rinishga keldi.

Oxirgi paytda pedagogik texnologiya bo'yicha olimlar o'z fikrlarini bayon etishda ko'proq oxirgi ta'rifga tayanmoqdalar.

Ushbu ta'rif bo'yicha pedagogik texnologiya konsepsiyasining:

- o'rganish ob'ekti bo'lib ta'lim, tarbiya va o'qishga oid ij-timoiy talablar va sharoit;
- predmeti bo'lib pedagogik strategiya (pedagogik jarayon, pe-dagogik tizim, pedagogik vaziyat);

- vositalari bo‘lib pedagogik ta’sir (uning so‘z, tovush, matn, harakatsiz va harakatdagi tasvir, namoyish etish kabi shakllari);
- metodi bo‘lib pedagogik modellashtirish;
- yaratadigan intellektual mahsuloti bo‘lib pedagogik loyiha xizmat qiladi.

Har qanday soha leksikasiga xos bo‘lganidek, pedagogik texnologiyalar haqidagi fan leksikasida ham shunday so‘zlar uchrab turadiki, bir qarashda tanishdek ko‘rinsada, ularning ma’nosi ustida biroz mulohaza yuritib olishga to‘g‘ri keladi

. Masalan, “Pedagogik texnologiya” iborasiga berilgan ta’rifda ishlatilgan so‘zlarga nazar tashlaylik: “pedagogika”, “texnologiya”, “o‘qish”, “ta’lim”, “tarbiya”, “ijtimoiy talab” “ijtimoiy sharoit”, “psixologik ta’limotlar”, “samarali”, “pedagogik strategiya”, “loyihalash”, “konsepsiya”.

Yuqoridagi so‘zlar “Pedagogik texnologiya” konsepsiyasi tomonidan quyidagi ma’nolarda ishlatiladi:

Pedagogika – insonni shakllantirishda muayyan maqsad sari qaratilgan muntazam faoliyat to‘g‘risidagi hamda ta’lim-tarbiya berishning mazmuni, shakli va uslublari haqidagi bilimlar, g‘oyalar va ta’limotlar majmui.

Texnologiya – shunday bir jarayonki, unda ob’ekt ketma-ket ta’sirlar asosida xom ashyo holatidan mahsulot holatiga o‘zgarib o‘tadi.

O‘qish – alohida shaxs tomonidan amalga oshiriladigan fa-oliyat bo‘lib, bunda shaxs o‘zida milliy qadriyatlarni, fan-texnika sohasidagi yutuqlar hamda tajribalarni o‘rganadi, mustaqil fikr yuritadi va ulardan hayotda foydalanishning ko‘nikma va malakala-rini shakllantiradi.

Ta’lim – tajribalar almashinish jarayoni bo‘lib, rejali asosda amalga oshiriladigan “o‘qituvchi-o‘quvchi” muloqoti. Ta’lim natijasida shaxs ma’lumotga ega bo‘ladi, tarbiya topadi va rivojlanadi. Ma’lumot egallash tizimida ta’lim va tarbiyaning o‘zaro bog‘liqligi va aloqadorligi juda muhim juftlik hisoblanadi.

Tarbiya – jamiyatning maqsad va vazifalariga muvofiq ra-vishda shaxsda ma’anaviy ongning tarkib topib va rivojlanib bo-rishi jarayoni. Shaxs tarbiyasi ikkita kuch ta’sirida tarkib topib boradi: o‘zini o‘zi tarbiyalash va tarbiyaviy munosabatlar ta’sirida tarbiya topish.

Ijtimoiy talablar – yetishtirib chiqariladigan mahsulot-ning xususiyatlari va ko‘rsatkichlariga jamiyat tomonidan belgila-nadigan me’yorlar.

Ijtimoiy sharoit – pedagogik jarayon, tizim yoki vaziyat tashkil etiladigan muhitning moddiy ta’minlanganligi, pedago-gik kadrlar bilan ta’minlanganligi, ta’lim oluvchilarning yoshi, jismoniy va ma’naviy tayyorligi darajasi va shunga o‘xshashlar.

Psixologik ta’limotlar – pedagogik jarayon, tizim yoki va-ziyat tashkil etiladigan muhitdagi kishilarning ruhiyati (ruhiy jarayonlar, individual xususiyatlar) ga bog‘liq omillar haqidagi bilimlar.

Samarali – “samara” arabcha so‘z bo‘lib, tarjimada “meva”, “hosil” degan ma’nolarni anglatadi. “Samarali strategiya” deyilganda faoliyatining ijobiy natijasi ko‘zga yaqqol tashlanib turuvchi strategiya tushuniladi.

Pedagogik strategiyalar – “strategiya” so‘zi aslida harbiy sohaga tegishli bo‘lib, “qo‘shin faoliyatini boshqarish” ma’nosini anglatadi. “Pedagogik

strategiya” deyilganda: pedagogik jarayonlar, pedagogik tizimlar va pedagogik vaziyatlarni tashkil etish va boshqarish san’ati tushuniladi.

Shu sababli “pedagogik jarayonlar”, “pedagogik tizimlar” va “pedagogik vaziyatlar” iboralarining ma’nolari ustida ham qisqacha to‘xtalib o‘tish lozim.

Pedagogik jarayonlar – shaxslararo ta’sirli munosabatlarda insondagi sifatlar, intilishlar va dunyoqarashning o‘zgarishini, bilim, ko‘nikma, malaka va tajribalarning shakllanishi hamda rivojlanishini ta’minlovchi harakatlarning hayotbaxsh oqimlari.

Pedagogik tizim – har xil davr va har xil hududlarda har xil pedagogik tizimlar ishlab chiqiladi va hukm suradi. Ya. A. Komenskiy, J.J. Russo, J. Dyui kabi pedagoglar tomonidan ishlab chiqilgan va hayotga tatbiq etilgan pedagogik tizimlar bunga misol qilib ko‘rsatilishi mumkin.

Pedagogik vaziyat – pedagogikada rag‘batlantirish, tanlash, yutuq, nizo (konflikt), muammoli, tavakkalchilik, tanqid va o‘z-o‘zini tanqid, yordam va o‘zaro yordam, jazo xavfi, o‘z-o‘zini baholash, muloqot, bo‘ysinish, ishontirish, ayblash, bir ish yoki muloqotdan tezda ulardan farqli boshqa ish yoki muloqotga ko‘chib o‘tish, musobaqa va raqobat, qayg‘uga sherik bo‘lish, e’tiborsizlik, chegaralanganlik, o‘yinli, javobgarligi yuqori bo‘lgan qarorga kelish, faoli-yatning yangi usullarini o‘zlashtirish, ixlos va ishonch izhor qilish, talablar qo‘yish, treningli, intizomning izdan chiqishi va buzg‘unchilik kabi pedagogik vaziyatlar o‘rganiladi.

Loyihalash – muammodan chiqib, uning taklif etilayotgan ijobiy hayotiy yechimiga qadar bajariluvchi barcha amallarni qat’iy tartibda izchil joylashtirib chiqish (“loyiha” deyilganda, murakkab ishlanmalarni yaratish bo‘yicha tayyorlangan hujjatlar yig‘indisi tushuniladi).

Konsepsiya – lotincha so‘z bo‘lib o‘zbek tiliga tarjima qilinganda, to‘plash, birlashtirish va shuningdek, tizim, ibora ma’nolarini anglatadi.

Pedagogik adabiyotlarda V.G.Gulchevskaya, V.T.Fomenko, V.S.Kukushin, T.I.Shamova, V.G.Bespalko, G.K.Selevko, Sh.A.Amonashvili, M.V.BulanovaToparkova, A.V.Duxovneva, G.V.Suchkov, R.Shteyner, T.M.Davydenko va boshqa bir qator olimlar tomonidan e’tirof etilgan pedagogik texnologiyalarni bir necha klassifikatsiyasi mavjud.

Pedagogik texnologiyalar klassifikatsisi (G.K.Selevko bo‘yicha) Qo‘llanilish darajasi va tavsifiga ko‘ra Ta’lim oluvchilarga yondashuviga ko‘ra Tashkiliy shakllariga ko‘ra Mazmuni va tuzilishi tavsifiga ko‘ra Ta’lim metodining ustivorligiga ko‘ra Falsafiy asosiga ko‘ra Psixik rivojlanishini yetakchi omiliga ko‘ra Bilish faoliyatini boshqarish turiga ko‘ra Ta’lim va tarbiya jarayonining ilmiy konsepsiyasiga ko‘ra Shaxsiy yo‘naltirilganligiga ko‘ra Ta’lim oluvchilar toifasiga ko‘ra An’anaviy tizimni modernizatsiyalash yo‘nalishiga ko‘ra.

Quyida ushbu muallif tomonidan tuzilgan pedagogik texnologiya klassifikatsiya guruhlari tashkil etuvchilari keltirilgan.

- qo‘llanilish darajasi va tavsifiga ko‘ra: metatexnologiyalar, makrotexnologiyalar, mezotexnologiyalar (lokal, modulli) mikrotexnologiyalar (muayyan-shaxsli);

- falsafiy asosiga ko'ra: ilmiy, diniy, ijtimoiy, pragmatik va boshqa texnologiyalar.
- psixik rivojlanish yetakchi omiliga ko'ra: biogen, sotsiogen, psixogen texnologiyalar.
- shaxsiy yo'naltirilganligiga ko'ra: ma'lumotli, operatsion, emotsionalbadiiy emotsional-ahloqiy, o'z-o'zini rivojlantirish, evristik texnologiyalar.
- mazmuni va tuzilishi tavsifiga ko'ra: ta'limiy va tarbiyaviy, diniy va dunyoviy, umumta'lim va kasbiy yo'nalganlik, gumanitar va texnokratik, kompleks, xususiy-predmetli texnologiyalar.
- ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish turiga ko'ra: klassik an'anaviy, sinfdars shaklidagi ma'ruzali o'qitish; o'quv adabiyotlari yordamida zamonaviy an'anaviy o'qitish; axborot-texnik vositalari yordamidagi an'anaviy o'qitish; "kichik guruhlarda" o'qitish; o'qitishning "repetitor" tizimi; masofaviy o'qitish; kompyuterda o'qitish; muammoli o'qitish; dasturlashtirilgan o'qitish texnologiyalari.
- ta'lim oluvchiga yondashuvga ko'ra: avtoritar, didaktotsentrik, shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar.
- ta'lim metodining ustivorligiga ko'ra: dogmatik, reproduktiv, tushuntirish-namoyish etuvchi, muammoli, rivojlantiruvchi texnologiyalar.
- ta'lim oluvchilar toifasiga ko'ra: ommaviy, an'anaviy texnologiya, ilgari tanima saviyadagi texnologiya, kompensiyalovchi o'qitish, qiyin va qobiliyatli talabalar bilan ishlovchi texnologiyalar.
- ta'lim va tarbiya jarayoni ilmiy konsepsiyasiga ko'ra: assotsiativreflektorli, faoliyatli, rivojlantiruvchi, interiorizatorli, bixevioristik, geshtalttexnologiya, neyrolingvistik dasturlashgan texnologiya, suggestiv, psixotahliliy, nasliy (genetik),sotsioenergetik texnologiyalar.
- ijtimoiy-pedagogik faoliyatning asosiy turiga ko'ra: ta'limiy (didaktik), tarbiyaviy va rivojlantiruvchi; pedagogik qo'llab-quvvatlovchi (kuzatib boruvchi); samarali ijtimoiylashuvga sharoit yaratishga yo'nalgan; boshqaruvchi (bashoratlovchi, monitoring) texnologiyalar.
- an'anaviy tizimni modernizatsiyalash yo'nalishiga ko'ra: hamkorlik pedagogikasi, ijtimoiy-shaxsiy, protsessual yo'nalgan texnologiyalar.

6.2. Ta'lim jarayonini tashkil etish shartlari va ta'lim texnologiyasining funksional tuzilmasi.

Axborotlarni tezkor sur'atda qabul qilib olish, ularni tahlil etish, qayta ishlash, nazariy jihatdan umumlashtirish, xulosalash hamda tinglovchiga yetkazib berishni yo'lga qo'yish ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ta'lim-tarbiya jarayoniga pedagogik texnologiyani tadbiq etish yuqorida qayd etilgan dolzarb muammoni ijobiy hal etishga xizmat qiladi.

O'qituvchining samarali faoliyat ko'rsatishga undovchi darsning metodik ishlanmasini puxta ishlab chiqishdan farqli o'laroq, ta'lim texnologiyasi

tinglovchilar faoliyatiga nisbatan yo‘naltirilgan bo‘lib, u tinglovchilarning shaxsiy hamda o‘qituvchi bilan birgalikdagi faoliyatlarini inobatga olgan holda, o‘quv materiallarini mustaqil o‘zlashtirishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga xizmat qiladi.

Texnologiya (yunon. “techne” – mahorat, san‘at, “logos” – tushuncha, ta‘limot) – muayyan (ishlab chiqarish, ijtimoiy, iqtisodiy va b.) jarayonlarning yuksak mahorat, san‘at darajasida tashkil etilishi

Ta‘lim texnologiyasi (ingl. “an educational technology”) – ta‘lim (o‘qitish) jarayonining yuksak mahorat, san‘at darajasida tashkil etilishi

Ta‘lim texnologiyasi – ta‘lim maqsadiga erishish jarayonining umumiy mazmuni, ya‘ni, avvaldan loyihalashtirilgan ta‘lim jarayonini yaxlit tizim asosida, bosqichma-bosqich amalga oshirish, aniq maqsadga erishish yo‘lida muayyan metod, usul va vositalar tizimini ishlab chiqish, ulardan samarali, unumli foydalanish hamda ta‘lim jarayonini yuqori darajada boshqarish

Ta‘lim texnologiyasining markaziy muammosi – ta‘lim oluvchi shaxsini rivojlantirish orqali ta‘lim maqsadiga erishishni ta‘minlashdan iborat.

Pedagogik texnologiya nazariyasi o‘tgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab asoslanib kelinayotgan bo‘lsada, aynan “pedagogik texnologiya” tushunchasiga nisbatan turlicha yondashuvlar mavjud. Xususan, pedagog olim V.P.Bespalko pedagogik texnologiyani “amaliyotga tadbiiq qilinadigan muayyan pedagogik tizim loyihasi” deya ta‘riflaydi hamda asosiy diqqatni o‘quv-pedagogik jarayonni oldindan loyihalashga qaratadi.

O‘z mohiyatiga ko‘ra pedagogik texnologiya vaqt taqsimotiga muvofiq dasturlanib, ilmiy jihatdan asoslangan hamda kutilgan natijaga erishishni ta‘minlovchi pedagogik jarayonning barcha bosqich va qismlarining vazifalari aniq belgilangan tizimni ifodalaydi.

Ta‘lim tizimini texnologiyalashtirish g‘oyasi o‘tgan asrning boshlarida G‘arbiy Yevropa va AQShda ta‘lim tizimini isloh qilish, ta‘lim samaradorligini oshirish, shaxsning ijtimoiylashuvini ta‘minlash uchun muayyan shart-sharoitni yaratish borasidagi ijtimoiy harakat yuzaga kelgan davrda ilk bora o‘rtaga tashlandi. Mazkur g‘oya 30- yillarda ta‘lim jarayoniga “pedagogik texnika” (“ta‘lim texnikasi”) tushunchasining olib kirilishi bilan asoslandi. Ushbu davrlarda yaratilgan maxsus adabiyotlarda “pedagogik (ta‘lim) texnika(si)” tushunchasi “o‘quv mashg‘ulotlarini aniq va samarali tashkil etishga ko‘maklashuvchi usul va vositalar yig‘indisi” tarzida talqin etildi hamda o‘quv jarayoniga o‘quv va laboratoriya jihozlarining olib kirilishi, ulardan samarali, unumli foydalanish, material mazmunini ko‘rsatmali qurollar yordamida tushuntirish kabi holatlar ta‘lim samaradorligini oshirishga yordam beruvchi yetakchi omillardir deya baholandi.

XX asrning 50-yillarida ta‘lim jarayonida texnik vositalarni qo‘llash “ta‘lim texnologiyasi” yo‘nalishini belgilab beruvchi omil deya e‘tirof etildi, asosiy e‘tibor tinglovchilar auditoriyasini kengaytirish texnik vositalardan foydalanish evaziga amalga oshirilishi, texnik vositalarning imkoniyatlarini yanada takomillashtirish, ularning axborot sig‘imini kengaytirish, axborotlarni uzatish xizmatini sifatli tashkil etish, ta‘lim olishni individuallashtirish kabi masalalarga qaratildi. Bu

borada olib borilgan tadqiqotlarning ob'ekti, tayanch nuqtasi sifatida texnik vositalar imkoniyatlari, ularni takomillashtirish jarayoni qabul qilindi, shuningdek, o'quv jarayonini "texnologiyalashtirish"ning tashkiliy jihatlarini o'rganishga alohida urg'u berildi.

60-yillarning boshlarida ta'limni dasturlash asosida ta'lim jarayonini tashkil etish "texnologiya" tushunchasining mohiyatini ochib beruvchi omil sifatida ko'riya boshlandi. Dasturiy ta'lim tinglovchilarga muayyan bilimlarni alohida qism holida emas, balki izchil, yaxlit tarzda berilishini nazarda tutadi.

Ta'lim jarayonini yaxlit, maqbul dasturga muvofiq tashkil etish taklifi ilk bora AQShda faoliyat yurita boshlagan "Dasturiy ta'lim va o'rgatuvchi mashinalar bo'yicha birlashgan Qo'mita" tomonidan ilgari surilgan. Dasturiy ta'lim o'zida ta'lim maqsadlari, ularni o'zgartirish va baholashning mos ravishdagi mezonlari hamda ta'lim muhitining aniq tavsifini qamrab oladi. Bu esa o'zgartirish majmuasini to'laligicha qayta tashkil etish tushunchasi mazmuniga mos keladi.

60-yillarning o'rtalarida bu tushuncha mazmuni chet el pedagogik nashrlarda keng muhokamaga tortildi. 1961 yildan boshlab AQShda "Pedagogik texnologiya" (Educational Technology), 1964 yildan Angliyada "Pedagogik texnologiya va dasturli ta'lim" (Technology and programmed Learning). Yaponiyada esa 1965 yildan "Pedagogik texnologiya" (Educational Technology) jurnallari chop etila boshlandi. 1971 yilda xudi shu nomli jurnal Italiyada ham chiqarila boshlandi.

Pedagogik texnologiya tamoyillari

Bir butunlik, yaxlitlik tamoyili ikki jihatni o'zida aks ettiradi: 1) ta'lim, tarbiya hamda shaxs kamoloti (taraqqiyoti) birligi; 2) pedagogik texnologiyaning muayyan, qat'iy tizimga egaligi, "tizimlilik" tushunchasi bu o'rinda ham ma'lum o'quv fanini o'qitish jarayoniga, ham umumiy ta'lim jarayoniga xoslikni anglatadi.

Asoslilik (fundamentlik) tamoyili fanlarning o'rganish ob'ekti, ichki mohiyati va xususiyatlariga ko'ra turli yo'nalish (blok)larga bo'lib o'rganish afzalliklarini ifoda etadi. O'quv fanlari tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlar tarzida turkumlashtirilgan. Har bir o'quv fani uning uchun "yadro", "o'zak" sanaluvchi axborotlarga ega bo'lib, ushbu axborotlar shaxs tomonidan fanlar asoslarining o'rganilishi, aniq mutaxassislik bo'yicha mustaqil bilim olish, o'zlashtirilgan bilimlarni kengaytirib borish yo'lida tayanch tushunchalar bo'lib xizmat qiladi.

Bunday yondashuv ma'lum yo'nalish bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash jarayonida fanlararo aloqadorlik xususiyatidan foydalanish imkonini ham beradi. O'quv fanlarining muayyan yo'nalishlar tarzda birlashtirilishi shaxs xotirasiga nisbatan zo'riqishni kamaytiradi, shuningdek, fikrlash quvvatini oshiradi, tafakkurning yuzaga kelishini ta'minlaydi.

XX asrning 80-yillarida ta'lim jarayonini tashkil etish ta'lim oluvchilarga mavjud fanlar so'zchalari bo'yicha oz-ozdan ma'lumot (bilim) berishdan iborat deb talqin etilgan bo'lsa, 90-yillarda ushbu jarayonning tashkil etilishi o'zlashtirilgan bilimlar negizida muayyan, aniq fan bo'yicha yangi ma'lumot (bilim)larga ega bylilish uchun qulay sharoitni yaratish jarayoni sifatida e'tirof etildi.

Madaniyatni anglash (madaniy hayotning rivojlanishiga muvofiqlik) tamoyili nemis pedagogi A.Disterveg tomonidan XIX asrda iste'molga kiritilgan bo'lib, bugungi kunga qadar ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Madaniyatni

anglash tamoyili tinglovchilarga ijtimoiy jamiyatning madaniy taraqqiyoti darajasidan kelib chiqib ta'lim berilishini nazarda tutadi. O'tgan asrda ta'lim samaradorligini ta'minlovchi yetakchi omil sifatida pedagogning bilim darajasi va mahorati e'tirof etilgan bo'lsa, bugungi kunda o'qituvchining bilimi, salohiyati hamda mahoratining yuqori darajada bo'lishi bilangina muvaffaqiyatlarni qo'lga kiritib bo'lmasligi barchaga ayon. Mazkur o'rinda zamonaviy fan va texnika imkoniyatlari, xususan, kompyuter, multimediya vositalari, shuningdek, jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotining e'tiborga olinishi muhim ahamiyat kasb etadi. Endilikda mutaxassislar "soha (yoki yo'nalish)larning o'ziga xos jihatlari, bu boradagi nazariy va amaliy bilimlarni chuqur bilishlari, muayyan faoliyatlarni bajara olishlari, belgilangan muddatda aniq vazifalarni hal etishga ulgurishlari hamda ma'lum yutuqlarga erisha olishlari" g'oyasi yetakchi o'rin tutuvchi bozor munosabatlari sharoitiga puxta tayyorlanishi lozim.

Ta'lim mazmunini insonparvarlashtirish va insoniylashtirish tamoyili. Tilga olingan har ikki tushuncha ham lug'aviy jihatdan (yunon. "humanus" – insoniylik, "humanitas" – insoniyat), bir o'zakka ega bo'lsa-da, ularning har biri o'ziga xos ma'nolarni ifodalaydi.

Insonparvarlashtirish ta'lim muassasalarida o'rganiladigan fanlar sirasiga ijtimoiy fanlar (tarix, madaniyatshunoslik, sotsiologiya, psixologiya, filologiya va boshqalar)ning kiritilishini, insoniylashtirish tushunchasi esa shaxs va uning faoliyatiga nisbatan ijobiy yondashuvni anglatadi. Boshqacha aytganda, insonparvarlashtirish – inson va jamiyat o'rtasida yuzaga keluvchi munosabatlar jarayonida inson omili, uning qadr-qimmatini, sha'ni, or-nomusi, huquq va burchlarini hurmatlashga asoslanuvchi faoliyatni tashkil etish jarayoni bo'lsa insoniylashtirish "barcha sharoitlar inson va uning kamoloti (taraqqiyoti) uchun" degan g'oya asosida tashkil etiluvchi faoliyat jarayoni sanaladi.

Ta'lim jarayonini loyihalashtirishda har bir o'qituvchi ushbu tamoyilga qat'iy amal qilishi lozim yoki o'z mutaxassisligiga oid muammolarni hal etishda uni jamiyat manfaatlari bilan uyg'un bo'lishiga e'tibor berishi maqsadga muvofiqdir. Endilikda pedagog tinglovchilar faoliyatini avtoritar (yakka hokimlik) tarzida boshqarmay, balki ta'limiy hamkorlik g'oyalariga sodiqlik asosida ta'lim jarayonini insoniylashtiradi yoki boshqacha aytsak, ta'limni insoniylashtirish tamoyiliga amal qilinishini ta'minlaydi. Ushbu holat o'z navbatida yuksak ma'naviyatli shaxsning shakllanishiga olib keladi.

O'qitib tadqiq etish, tadqiq etib o'qitish tamoyili. Ushbu tamoyil quyidagi ikki jihatni yoritishga xizmat qiladi: 1) ta'lim muassasalarining har bir o'qituvchisi o'z fani sohasiga tinglovchilarni jalb qilgan holda tadqiqotlarni olib borishi lozim; 2) o'qituvchi ta'lim texnologiyasini ishlab chiqadi, uni amaliyotda sinab ko'radi, kuzatadi va tuzatishlar kiritadi, ya'ni, u ta'lim jarayonini tadqiq etadi.

O'qitish jarayonining mazkur ikki jihati muhim ahamiyatga ega bo'lib, u o'qituvchining kasbiy hamda pedagogik mahoratini oshirib borishga va tinglovchilarni bo'lajak mutaxassislik faoliyatiga puxta tayyorlash uchun zamin yaratadi.

Ta'limning uzluksizligi tamoyili ta'lim oluvchilarning kasbiy sifatlarga ega bo'lishlari, mavjud sifatlarning hayotiy faoliyat davomida takomillashib borishini

nazarda tutadi. Shaxsga uning butun umri uchun asqotishi mumkin bo'lgan bilimlarni berish mumkin emas, zero, mavjud bilimlar har besh-o'n yil mobaynida o'zgarib, mazmunan boyib boradi. Demak, mazkur tamoyil o'qituvchining o'z faoliyatida mustaqil ta'limni tashkil etishga e'tibor berishi, pedagog yetakchiligini ta'minlagan ta'limdan tinglovchilarning mustaqil bilim olishlari uchun shartsharoitlar yaratib berishni ifodalaydi.

Faoliyatli yondashuv tamoyili nazariya va amaliyotning didaktik bog'liqligiga asoslanadi. Didaktika nazariyasida bilim tushunchasi quyidagi ikki xil ma'noda izohlanadi: a) ta'lim oluvchilar o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilimlar; b) ular tomonidan o'zlashtirilib, amaliy faoliyat jarayonida qo'llaniladigan, shaxsiy tajribaga aylangan bilimlar.

Bilimlar faoliyat jarayonida mustahkamlanadi, shu sababli tinglovchilarda nazariy bilimlarni amalda qo'llay olish iqtidorini tarbiyalash lozim. Amaliyotdagi tadbiqiga ega bo'lmagan bilimlar tez orada unutilib yuboriladi.

Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanishning samaradorligini baholash ham muhim ahamiyatga ega. Pedagogik texnologiyalarning imkoniyatidan kelib chiqqan holda ularni amaliyotga tatbiq etishning samaradorligini bir qator mezonlar bilan aniqlash mumkin. Ular quyidagilardir:

O'qitish tizimida pedagogik texnologiyalarini samarali qo'llash pedagogning kasbiy kompetentligiga ham bog'liq. Shu sababli pedagogik texnologiyalarning samaradorligini pedagog tomonidan ularning qo'llanilishiga ko'ra ham baholash mumkin. Bunda quyidagi mezonlar muhim ahamiyatga ega:

- ta'lim, tarbiya va shaxsni rivojlantirish vazifalarining o'zida yaxlit as ettira olishi;
- o'zida zamonaviy fan va texnika darajalarini ifodalay olishi;
- g'oyaviy jihatdan talabalarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos kelishi;
- o'quv materialining zarur axborotlar bilan to'liq ta'minlanganligi;
- o'qitish jarayonida rang-barang metod va vositalarni qo'llash imkoniyatini ta'minlanganligi;
- ta'limning ko'rgazmaliligi va barcha uchun ochiqligini ta'minlash tamoyiliga egaligi;
- ko'p funksiyali ta'lim vositalaridan foydalanish va ularni oson ekspluatatsiya qilish imkoniyatining mavjulligi;
- pedagogning talabalarga mustaqil ishlarni samarali tashkil etishga ko'malashish darajasi
- pedagogning texnologik madaniyatga egaligi;
- pedagogning pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida tajribaga egaligi;
- pedagog tomonidan pedagogik texnologiyalarga "ijodiy" o'zgarishlar kiritilishi va ularning qayta shakllantirilishi;
- pedagogik texnologiyalarni ta'lim amaliyotiga tatbiq etishda o'qituvchi va talabalar o'rtasida o'zaro hamkorlik negizida muvaffaqiyatli vaziyatlarning qaror topganligi;

- pedagogik texnologiyalarning tarkibiy qismlari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik;
- pedagogik texnologiyalarning talabalar va pedagoglarning kasbiy rivojlanishini ta'minlashdagi imkoniyatlarga egaligi;
- talabalar o'quv-bilish faoliyatining ijobiy ahamiyat kasb etishi.

6.3. O'quv jarayonini texnologiyalashtirish qoidalari.

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish yo'lida olib borilayotgan islohotning muhim yo'nalishi sifatida ta'lim jarayonini texnologiyalashtirishdan e'tirof etildi.

O'quv jarayonini texnologiyalashtirish deganda, pedagogika sohasidagi olim va amaliyotchilarning fikricha o'qitishni ishlab chiqarishga oid aniq kafolatlangan natija beradigan texnologik jarayonga aylantirish tushuniladi.

Har bir dars, mavzu, o'quv predmetining o'ziga xos texnologiyasi bor. O'quv jarayonidagi pedagogik texnologiya - bu aniq ketma-ketlashdagi yaxlit jarayon bo'lib, u talabaning ehtiyojidan kelib chiqqan holda bir mattsadga yo'naltirilgan, oldindan puxta loyihalashtirishgan va kafolatlangan natija berishiga tsaratilgan pedagogik jarayondir.

Pedagogik maqsadning amalga oshishi va kafolatlangan natijaga erishish o'qituvchi va talabaning hamkorlikdagi faoliyati, ular qo'ygan maqsad, tanlagan mazmun, uslub, shakl, vositaga, ya'ni texnologiyaga bog'liq.

Bugungi kunda ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiyaviy jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanishga e'tibor berilayotganining asosiy sababi qo'yidagilardir:

Birinchi, pedagogik texnologiyalarda shaxsni rivojintiruvchi ta'limni amalga oshirish imkoniyatining kengligida "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da rivojlatiruvchi ta'limni amalga oshirish masalasiga alohida e'tibor qaratilgan.

Ikkinchi, pedagogik texnologiyalar o'quv-tarbiya jarayoniga tizimli faoliyat yondashuvini keng joriy etish imkoniyatini beradi.

Uchinchi, pedagogik texnologiya o'qituvchini ta'lim-tarbiya jarayonining maqsadlaridan boshlab, tashxis tizimini tuzish va bu jarayon kechishini nazorat qilishgacha bo'lgan texnologik zanjirni oldindan loyihalashtirib olishga undaydi.

To'rtinchi, pedagogik texnologiya yangi vositalar va axborot usullarini qo'llashga asoslanganligi sababli, ularning qo'llanilishi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" talablarini amalga oshirishni ta'minlaydi.

O'quv-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalarning to'g'ri joriy etilishi o'qituvchining bu jarayonda asosiy tashkilotchi yoki maslahatchi sifatida faoliyat yuritishiga olib keladi. Bu esa talaba (yoki ta'lim oluvchi)dan ko'proq mustaqillikni, ijodni va irodaviy sifatlatini talab etadi.

Har qanday pedagogik texnologiyaning o'quv-tarbiya jarayonida qo'llanilishi shaxsiy xarakterdan kelib chiqqan holda, talabani kim o'qitayotganligi va o'qituvchi kimni o'qitayotganiga bog'liq.

Pedagogik texnologiya asosida o'tkazilgan mashg'ulotlar ta'lim oluvchilarning muhim xayotiy yutuq va muammolariga o'z munosabatlarini bildirishlariga intilishlarini qondirib, ularni fikrlashga, o'z nuqtai nazarlarini asoslashga imkoniyat yaratadi.

Ta'limni texnologiyalashtirish g'oyasi yangilik emas. Bundan 400 yil avval chex pedagogi Yan Amos Komenskiy ta'limni texnologiyalashtirish g'oyasini ilgari surgan. U ta'limni "texnik" qilishga undagan, ya'ni hamma narsa, nimaga o'qitilsa, muvaffaqiyatga ega bo'lsin deb tushuntirgan. Natijaga olib keluvchi, o'quv jarayonini, u "didaktik mashina" deb atagan.

Ta'lim nazariyasi va amaliyotida o'quv jarayoniga texnologik xususiyatni berish uchun 1950-yillarda birinchi urinishlar qilib ko'rilgan. Ular o'z ifodasini an'anaviy o'qitish uchun majmualar texnik vositalarni yaratishda topgan.

Hozirgi vaqtda pedagogik texnologiya "o'qitishning texnik vositalari yoki kompyuterlardan foydalanish sohasidagi tadqiqotlardek qaralmaydi, balki bu ta'lim samaradorligini oshiruvchi omillarni tahlil qilish, ishlab chiqish hamda usul va materiallarni qo'llash, shuningdek qo'llanilayotgan usullarni baholash yo'li orqali ta'lim jarayonining asoslari va uni maqbullashtirish yo'llarini ishlab chiqishni aniqlash maqsadidagi tadqiqotdir".

Barcha ta'lim va tarbiya ishlarini pedagogik texnologiya yo'lga o'tkazish, oliy ta'lim amaliyoti pedagogik jarayonini ixtiyoriy qurish va uni amalga oshirishdan keskin burilishi quyidagilar: uning har bir qism va bosqichlarining izchil asoslanganligi (ta'lim jarayonini tartiblashtirish — batafsil aniqlangan va asoslangan, ishlarni ma'lum tartibidan tashkil topgan qismlar — muloqot, axborot va boshqaruvning yo'l va vositalarini bo'lish orqali mumkin qadar rasmiyatchilik nuqtai nazaridan rasmiylashtirilgan);

- yakuniy natijani haqqoniy tashxis qila olishga yo'naltirilganligini;
- ta'lim jarayoniga mavjud sharoit va belgilangan vaqt ichida qo'yilgan ta'limiy maqsad hamda ijobiy natijaga erishishni ta'minlaydigan ishlab chiqarish-texnologik jarayonining mukammal, aniq yo'lga qo'yilgan, izchil, muvofiqlashgan xususiyatini berish;
- uning samaradorligi va inson imkoniyatlari (kuch-quvvati, vaqti)ni maqbullashtirish maqsadi bilan butun ta'lim jarayonini boshqaruvchanligini anglatadi.

Ta'lim jarayonida uslubiyotchidan farqli ravishda o'qituvchi-texnolog:

- tajriba o'tkazmaydi: u aniq belgilangan natija bilan ish olib boradi;
- ajratilgan vaqt va mavjud sharoitlarda belgilangan maqsadlarni amalga oshirishda gumon hosil qilmaydigan asoslangan o'qitish modeliga tayanadi;
- u harakat qiladi, ta'limiy maqsadlar qo'yilganda, aniq pedagogik vazifalar belgilanganda va ko'zlanayotgan natijalar shakllantirilganda, ta'lim berish jarayonining borish sharoitlari aniqlangandan so'ng, harakat qilishni boshlaydi.

Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish asosini o'rganishni boshlashdan avval, quyidagi qoidalarga e'tibor qaratish lozim.

Texnologiyalashtirish asosida ifodalangan, va bu bilan albatta tanishish zarur bo'lgan qoidalar, shu zahoti tushuntirish bermaydi, faqat ko'zlanayotgan maqbul va samarali natijaga erishish uchun nima ish qilish zarurligini ko'rsatadi.

Har bir yo'l va vosita o'qituvchi-texnolog tomonidan, u intilayotgan, yakuniy natijaga erishishga qo'shgan ahamiyatli hissi tomoni bilan baholanishi zarur. Qoidaning maqbulligini talqin qila turib, e'tiborni nafaqat unga, uni qo'llashni nazarda tutuvchi vaziyat yoki sharoitlarga qaratish zarur. Gap shundaki qoidalar odatda, formula emas, boshqaruv xususiyatga ega bo'ladi, modomiki ularni qo'llash mumkin bo'lgan, ta'lim jarayoni sharoitida ayrim noaniqliklar mavjud. Bundan tashqari, avvalda shu narsani o'quv vaziyatida qo'llab, muvaffaqiyatga erishgan o'qituvchi-amaliyotchi yoki hammaga ma'lum bo'lgan ta'lim berish texnologiyasining muallifida, shuni qoidasiz umumlashtirishdagi xatoliklar tarqalgan. Mohiyati shundaki, barcha turli-tumanlikdan mavjud sharoitda va o'quv rejasida berilgan vaqtda ko'zlanayotgan natijaga erishishni kafolatli ta'minlaydigan, so'ngra esa undan shu sharoit uchun mos keladigan, ta'lim berish texnologiyasining — yagona majmuini loyihalashtirish mumkin bo'ladigan, axborot, muloqot va boshqaruvning shunday yo'l va vositalarini baholashi, farqlashi va tanlashni uddalashi muhim.

Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish pedagogik faoliyatning muhim ko'rinishi bo'lib, u quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi (9.3-rasm)

Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish bosqichlari

1-bosqich: Loyihani yaratish

2-bosqich: Talabalar faoliyatini tashxislash

3-bosqich: Pedagogik jarayonni tashkil etish

4-bosqich: Pedagogik jarayonning samarali kechishini ta'minlash

5-bosqich: Talabalar faoliyatini nazorat qilish

Pedagogik vazifaning hal etilishiga o'qituvchi va ta'lim oluvchi faoliyatlarining mazmuni, vositalarini loyihalash orqali erishadi. Zamonaviy sharoitda ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish uni loyihalashga nisbatan yangicha yondashuv, ya'ni, ta'lim jarayonini texnologik strukturasi muvofiq yoritish zaruratini taqozo etadi.

O'qituvchi kasbiy faoliyatini tashkil etishda ta'lim jarayonini loyihalash alohida ahamiyatga ega. Har bir o'quv fani (kursi)ni o'rganish alohida mavzu va bo'limlarni loyihalash asosida amalga oshiriladi.

Ta'lim jarayonini loyihalash – pedagogik faoliyat ko'rinishi bo'lib, u ta'lim jarayonining texnologik tuzilma hama o'qitish natijasini kafolatlovchi metod va vositalar yig'indisiga egaligi bilan tavsiflanadi

Loyihalash mahsuli ta'lim jarayonining loyihasi sanaladi.

Pedagogik amaliyot mohiyatini tahlil etish natijasida ta'lim jarayonini loyihalashning bir necha qonuniyatlari ajratildi. Bular quyidagilar hisoblanadi:

- ta'lim jarayonining loyihalash samaradorligi barcha tarkibiy qismlar (texnologik boshqaruv, vosita, axborot, ijtimoiy-psixologik muhit)ning loyihada maqsadga muvofiq yoritilishi asosida ta'minlanadi;

- ta'limning texnologik vositalari talabalarning individual xususiyatlariga bog'liq holda tanlanadi;

- loyihalash strategiyalari o'qituvchining individual uslubiga muvofiq tanlanadi;

- loyihalash sifati teskari aloqa (o'qituvchi va talaba o'rtasidagi) ko'lami, loyihalash mazmuni, shuningdek, barcha omillar samaradorligiga bog'liq

Ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini loyihalash ikki darajada:

- a) o'qituvchi faoliyati darajasida (ta'lim jarayonining alohida qismlarini loyihalash);

- b) ta'lim menejeri faoliyati darajasida (ta'lim jarayonini yaxlit loyihalash) amalga oshiriladi.

Ta'lim jarayonini loyihalashda nafaqat har bir tarkibiy qism, balki ular orasidagi aloqalar ham modellashtiriladi hamda loyihalash qonuniyatlari loyihalash tamoyillarining nazariy asoslarini ishlab chiqishga, pedagogik faoliyat amaliyotida qo'llashga zamin tayyorlaydi.

Mohiyatiga ko'ra ta'lim jarayonini loyihalashning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

Markazlashtirish tamoyili texnologik jarayonda tinglovchilar faoliyati modelini loyihalashning bosh elementi sifatida ifodalanadi. Ta'lim jarayoni tuzilmasida asosiy tizimlashtiriluvchi ta'lim mazmuni va tinglovchi faoliyati texnologik jarayon hisoblanib, uning mazmunini tinglovchilarning ijtimoiy tajriba asoslarini o'zlashtirib olishga yo'naltirilgan o'quv faoliyati tashkil etadi. Har bir o'quv fani bo'yicha ta'lim mazmuni umumiy ta'lim maqsadi va vazifalariga muvofiq belgilanadi. Faoliyatli yondashuv nuqtai nazaridan umumiy o'rta ta'lim mazmunini tashkil etuvchi har bir unsur (element) sub'ekt faoliyatining turlaridan biriga muvofiq kelishi kerak. Sub'ekt faoliyatining turlari, o'z navbatida, aniq modellar yig'indisi sifatida umumlashgan faoliyat modellari orqali ifodalanishi zarur. Tinglovchilar faoliyati modeli tizimlashtiriluvchi element bo'lib, tinglovchining yaxlit faoliyati mazmunini aniqlashga xizmat qiladi. Markazlashtirish tamoyili loyihalashni quyidagi tartibda amalga oshirishni talab etadi: faoliyat modellarini maqsadga muvofiq yaratish, ularni tinglovchilar tomonidan o'zlashtirish usullari, vositalarini tanlash (texnologik operatsiyalar), o'quv faoliyatini boshqarish usullari (o'qituvchi faoliyati)ni asoslash.

Refleksivlik tamoyili sub'ektning o'ziga, shaxsiy faoliyatiga va bilimiga baho berishi, o'zgalarning u haqidagi fikrlari va ular o'rtasidagi hamkorlik faoliyatiga oid munosabatlarni tavsiflaydi. Loyihalash jarayonida o'qituvchiga doimo ta'lim jarayoni, uning aniq va ideal sharoitlari, tinglovchilarning bilishga bo'lgan ehtiyojlari, ularni to'ldirish imkoniyatlari, shaxsiy sifat va qobiliyatlari, pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish imkoniyatlarini inobatga olish maqsadga muvofiq. Refleksivlik tamoyili yaratiladigan ta'lim jarayonining loyihasini ta'lim jarayoni ishtirokchisi – sub'ektning ehtiyojlari va imkoniyatlarini tahlil qilish asosida uzluksiz tuzatib, to'ldirib borishni talab etadi.

Natijaviylik tamoyili pedagogik shart-sharoitlarning qulayligi, oz vaqt va kuch sarflash evaziga samarali natijalarga erishishni tavsiflaydi. Natijaviylik ijtimoiy tajriba faoliyat modellari mazmuni, texnologik operatsiyalar, ularni o'zlashtirish, boshqarish uslublarini tanlash, o'quv faoliyatining muvofiqligi,

ta'lim-tarbiya vositalari, texnologik jarayonda sub'ektning qisqa vaqt va kuch sarflashi vositasida belgilangan maqsadga erishishni nazarda tutishi lozim.

Ko'p omillilik tamoyili. Har bir ta'lim jarayoni bir qator ob'ektiv va sub'ektiv omillar ta'sirida amalga oshadi. Ular sirasiga o'qituvchi va tinglovchilarning ijtimoiy-iqtisodiy hayot sharoitlari, ta'lim muassasalari atrofidagi ijtimoiy ishlab chiqarish va tabiiy iqlim muhiti, o'quv muassasasining o'quv-moddiy bazasi, o'qituvchilarning kasbiy malaka darajasi, ta'lim muassasasi yoki ma'lum sinfdagi ma'naviy-psixologik muhit, tinglovchilarning o'quv imkoniyatlari, sinfning intellektual salohiyati, jamoaning shaxslararo munosabatlari kiradi. Ta'lim jarayonini loyihalashda o'qituvchi ana shu omillarni hisobga olishi zarur.

Tinglovchi shaxsini ta'lim jarayoniga moslashtirish tamoyili. O'quvchi maktab ostonasiga qadam qo'yanidan boshlab uning faoliyat ko'lami (o'z-o'ziga xizmat, mehnat, dam olish tarzida) kengayadi. Bu kabi faoliyat ko'nikmalarini egallashi natijasida ijtimoiy tajribaga ega bo'lib boradi. Shuning uchun ta'lim jarayonining samarali bo'lishi, uni loyihalashda ta'lim mazmuni va boshqa faoliyat modellari hisobga olinishi, ularni tinglovchilar kundalik hayot faoliyatida egallab borishi ta'minlanishi zarur. Ayni vaqtda umumiy ta'lim muassasalarida shaxsni rivojlantirish va uni ijtimoiy hayotga moslashtirish muayyan qonuniyatlarga muvofiq psixolog va sotsiologlarning ishtiroklari (psixopedagogik tashxis xulosasi) asosida amalga oshiriladi.

Ta'lim jarayonida tabiiy rivojlanish va ijtimoiylashuv tamoyili. Tabiiy jarayonlar mohiyatini bilish ta'lim jarayonini samarali, tinglovchilarning yosh xususiyatlari, senzitiv rivojlanish davrlari, rivojlanishning keyingi bosqichiga o'tish imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish imkonini beradi. Tamoyilning mazmuni ta'limni ijtimoiylashtirish, tinglovchilar tomonidan ijtimoiy tajribani individual qonuniyatlar asosida o'zlashtirilishi bilan izohlanadi.

Ta'lim jarayonini loyihalashda o'qituvchi loyihachi va bajaruvchi sifatida loyihani amalga oshirishning qulay yo'lini tanlaydi. Loyihalashda tinglovchini o'quv faoliyatiga yo'naltiruvchi usullar, mustaqil ta'lim shakli, o'z-o'zini rivojlantirish va o'zini hurmat qilish imkoniyatlarini aniqlash zarur.

Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirishda uning tashkil etishdagi texnologik xujjatlariga texnologik pasport va texnologik xarita kiradi.

Texnologik pasport har bir mashg'ulot uchun tuzilib, quydagilardan tashkil topadi:

- mashg'ulot mavzusi; - mashg'ulot olib boruvchi o'qituvchi;
- mashg'ulotning ta'limiy maqsadlari; - kutilayotgan natijalar;
- kutilayotgan natijalarga dasturiy talablar;
- mashg'ulotning dasturiy mazmuni;
- o'quv materialini o'rganish rejasi;
- asosiy tushunchalar;
- mashg'ulot tipi;
- mashg'ulot shakli;
- qo'llaniladigan ta'lim texnologiyasi;
- mashg'ulotning jihozlanishi;

- mashg'ulot mezasahnasi;
- uyga topshiriq.

Texnologik xarita. O'qituvchi tomonidan har bir darsni yaxlit holatga ko'ra bilish va uni tasavvur etish uchun o'tiladigan dars jarayonini loyihalashtirib olish lozim. Shu sababli o'qituvchi uchun yangi darsni texnologik xaritasini tuzib olishi katta ahamiyatga ega. Darsning texnologik xaritasi fanning har bir mavzusi bo'yicha o'qitilayotgan o'quv fanining xususiyatidan, talabalarning imkoniyati va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ishlab chiqiladi.

Har bir darsning samarali, qiziqarli bo'lishligi avvaldan puxta o'ylab tuzilgan darsning loyihalashtirilgan texnologik xaritasiga bog'liq bo'ladi. Texnologik xaritani ishlab chiqish biroz murakkab ish hisoblanib, o'qituvchidan kasbiy pedagogika, kasbiy psixologiya, ta'lim texnologiyalari kabi fanlardan habardor 223 bo'lishlik, shuningdek, pedagogik va axborot texnologiyalari bo'yicha yetarli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlikni talab etadi.

Oliy ta'lim muassasalarida ma'ruza darslarining texnologik xaritasini qay ko'rinish (shakl)da tuzish, bu o'qituvchining tajribasi, qo'ygan o'quv maqsadi va ixtiyoriga bog'liq. Texnologik xarita qanday tuzilgan bo'lmasin, unda dars jarayoni yaxlit holda aks etgan bo'lishi hamda aniq belgilagan maqsad, vazifa va kafolatlangan natija, dars jarayonini tashkil etishning texnologiyasi to'liq o'z ifodasini topgan bo'lishi kerak. Texnologik xaritaning tuzilishi o'qituvchini darsni kengaytirilgan konspekti (matni)ni yozishdan xalos etadi, chunki bunday xaritada dars jarayonining hamda ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi faoliyatining barcha qirralari o'z aksini topadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Ta'lim texnologiyasi deganda nimani tushunasiz?
2. "Pedagogik texnologiya" tushunchasi YuNYeSKO tomonidan qanday sharhlangan?
3. Pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishga qanday talablar qo'yiladi?
4. Qanday tamoyillar pedagogik texnologiyaga xos sanaladi?
5. Pedagogik texnologiyalarning samaradorligi qanday mezonlar bilan aniqlanadi?
6. "Ta'lim jarayonini loyihalash" deganda nimani tushunasiz?
7. Ta'lim jarayonini loyihalashda qanday tamoyillar ustuvor sanaladi?
8. Ta'lim jaryonini texnologiyalashtirish deganda nimani tushunasiz?
9. Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish bosqichlarini aytib bering?
10. Texnologik pasport tarkibiy qismlarini aytib bering?
11. Texnologik xarita nima?

7 – Mavzu. Maxsus fanlarni o‘qitish jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish

7.1. Mutaxassilik fanlarini o‘qitishda axborot-kommunikasiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi.

7.2. Mutaxassilik fanlarini o‘qitishda modulli ta'lim texnologiyasi, uning maqsadi va vazifalari

7.3. Masofadan o‘qitishni tashkil etish metodikasi. Afzallik va kamchiliklari

***Tayanch so'z va iboralar:** Modulli ta'lim, modul, modul turlari, modulli ta'lim texnologiyasi, masofaviy ta'lim, masofaviy ta'limning afzallik va kamchiliklari, elektron pochta, multimedia, multimedia vositalari.*

7.1. Mutaxassilik fanlarini o‘qitishda axborot-kommunikasiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi.

Hozirgi kunda ta'lim sohasini kompyuterlashtirish va sohada informatsion texnologiyalarni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Elektron pochta - bu qog'ozsiz pochta bo'lib, o'zining tezkorligi bilan ajralib turadi va yangidan-yangi axborot xizmatlarini foydalanuvchilarga taklif qiladi. Ma'lumki, hozirda Internetda ko'plab qidiruv tizimlari mavjud. Bularga mail.ru, rambler.ru, google.ru, google.uz, narod.ru yahoo.com va boshqa qidiruv tizimlarini kiritish mumkin. Topshiriqni bajarish uchun ulardan biri mail.ru da kerakli ma'lumotlar ustida qidiruv ishlarini bajarish, elektron pochta va u orqali ma'lumot jo'natish kabi ishlar bajariladi.

Elektron pochta maxsus programma bo'lib, uning yordamida biz dunyoning ixtiyoriy joyidagi elektron adresga xat, hujjat va umuman ixtiyoriy faylni jo'natishimiz yoki qabul qilib olishimiz mumkin. Eng asosiysi xat bir zumda manzilga yetib boradi. Lekin undan foydalanish uchun biz maxsus pochta tarmog'i yoki Internet tarmog'iga bog'langan bo'lishimiz va elektron adresga ega bo'lishimiz kerak. Elektron adresni provayder beradi. Yoki Internetda bepul elektron pochta xizmatlari mavjud. Ular yordamida o'zimizga elektron adres ochishimiz mumkin.

Bu - www.hotmail.com, www.yahoo.com, www.mail.ru, www.yandex.ru va hokazolar. O'zbekistonda - www.esezam.com. Bu sahifalarga kirib anketa savollariga javob berib, o'zimizga elektron adres ochishimiz mumkin.

Elektron adres odatda e-mail deb ko'rsatiladi. Elektron pochta yuborganda biz xuddi xatni yuborayotganday, uning kimga, qayerga va kimdanligini yozishimiz shart. Biz xatni bir necha adreslarga yuborishimiz ham mumkin. Elektron xatni yuborganimizdan so'ng u elektron pochta qutisiga tushadi, so'ng xat ko'rsatilgan manzil pochta qutisiga yetkaziladi va undan xat egasi oladi, ya'ni har bir foydalanuvchi o'zining pochta qutisiga ega bo'ladi. Umumiy pochta qutisidan xat shaxsiy qutichalarga muntazam ravishda jo'natiladi.

Elektron adres quyidagi shaklda bo'ladi:

<Elektron adres muallifi ismi><tashkilot, provayder nomi>< davlat nomi>

Quyida elektron adres manzilini namunasi keltirilgan:

yoshlarmarkazi@youthcenter.freenet.uz

Bu yerda:

yoshlarmarkazi - adres egasining ismi-tashkilot nomi; *youthcenter* - tashkilot nomi;

freenet - internet-provayder nomi;

uz - davlat (O'zbekiston);

@ - elektron adresni belgilovchi maxsus belgi.

Multimedia (multimedia - *ko'p muhitlilik*) vositalari bu texnik va dasturlar to'plami bo'lib, u insonga o'zi uchun tabiiy bo'lgan juda turli-tuman muhitlarni: tovush, video, grafika, matnlar va animatsiyalarni ishlatgan holda zamonaviy texnologiya bilan muloqatda bo'lib biror axborotni insonga odatdagidan ko'ra ko'proq berish imkonini beradi.

Multimedaning texnik vositalariga vazifalariga ko'ra quyidagi turlarga bo'lib o'rganish mumkin:

-ma'lumotlarni audio - (nutqli) kiritish va chiqarish qurilmalari; -mikrofon, turli eshitish qurilmalari;

-ma'lumotlarni namoyish etish - raqamli tasvir va video axborotlarni foydalanuvchiga namoyish etuvchi qurilmalar: monitor, proyektor, video karta; - video va grafik ma'lumotlarni kiritish qurilmalari - raqamli video kamera, raqamli foto kamera, TV-tyuner, modem.

O'quv jarayonida qo'llanilayotgan zamonaviy multimedia texnologiyalarida biri - *interfaol elektron doskalari* hisoblanadi. Ular oddiy markerli doskalar kabi ko'rinishga ega bo'lib, ularda yozilayotgan har bir matn, grafik ko'rinish, chizma, jadval kabilar daqiqalarda tez doska displeyi paydo bo'ladi.

Elektron doskalarining ta'limda asosiy afzalliklari quyidagilar hisoblanadi:

- auditoriya talabalarni diqqat-e'tiborlarini bir ob'ektga yo'naltirish;
- dars mavzusiga oid natijalardan nusxa olish, elektron pochta orqali jo'natish, saqlash imkoniyatlarining mavjudligi;
- dars jarayonida matn, tovush, animatsiya, grafiklardan birgalikda foydalanish imkoniyatining kengligi;
- mavzuni tushuntirish jarayonida ma'lumotlarni tahrirlash uchun elektron qalamdan foydalanishning mavjudligi;

Hozirgi kunda ta'lim muassasalari o'quv auditoriyalarida Prometneon LTD firmasi ishlab chiqargan Activboard interfaol elektron doskalaridan keng foydalanib kelinmoqda. Activboard interfaol elektron doskalari konferensiya prezentatsiyalarini namoyish etish uchun mo'ljallangan qulay texnika vositasi hisoblanadi. Interfaol elektron doska ACTIVboard dasturiy ta'minotlarda ishlash

imkoniyatini beradi va bu orqali sizni tinglab turuvchi auditoriya a'zolariga ma'lumotlarni yetkazish sifatini oshiradi.

Activboard interfaol elektron doskalaridan foydalanish auditoriyadagi har bir qatnashuvchining faol ishtirokiga imkon yaratadi. Elektron qalam orqali kompyuterni sichqoncha kabi boshqarish mumkin.

ACTIVboard - interfaol elektron doska 1,25 m, 1,62 m, 1,99 m yoki 2,45 m diagonalli bo'lib, kompyuter va proyektor bilan birgalikda ishlaydi. elektron qalam faol ekran orqali kompyuterni boshqarib, qalam kontekst menyu va bajaruvchi ikkita tugmachadan iborat. ACTIVboard - interfaol elektron doskaning Windows tizimining istalgan ilovasida ishlay oladi. Infraqizil portli panel yordamida faol ekranni auditoriyaning istalgan joyidan turib boshqarish mumkin.

Kompyuter tarmoqlar - asosan hozirgi kunda ko'p sohalarda qo'llanilayotgan ushbu texnologiyadan ham virtual multimedia sifatida foydalaniladi.

Videokonferensiyalar, masofali ta'lim, virtual ta'lim

texnologiyalarini ham multimedia texnologiyasi sifatida ishlatish mumkin.

Multimedaning dasturiy ta'minotiga asosan grafik dasturlar, audio va video dasturlar hamda ushbu audio, video va grafik tahrirlovchi dasturlarni ko'rsatib o'tish mumkin.

Ovoz yozish dasturlariga zvukozapis, soundrecorder dasturlarini misol keltirish mumkin. Ovoz ma'lumotlarini tahrirlashda FLStudio, Sound editor kabi dasturlar ishlatiladi.

Grafik dasturlar multimedia dasturlarining asosiy negizidagi axborotlarni yaratadi va qayta ishlaydi. Windows muhitida ishlovchi Macintosh va IBM PC kompyuterlari uchun mo'ljallangan elektron ko'rinishdagi foto tasvirlarni tahrirlovchi dasturdir. "Adobe Photoshop" dasturi Adobe System, Inc kompaniyasi tomonidan ishlab chiqarilgan bo'lib, ishlatishdagi alohida qulayliklari bilan mashhur.

"Adobe Photoshop" tasvir tahrirlagichi yordamida fotosuratlariga ko'shimchalar kiritish, fotosuratdagi dog'larni o'chirish va eski rasmlarni qayta ishlash va tiklash, rasmlarga matn kiritish, qo'shimcha maxsus samaralar bilan boyitish, bir fotosuratdagi elementlarni ikkinchi fotosuratga olib o'tish, suratdagi ranglarni o'zgartirish, almashtirish mumkin. "Adobe Photoshop" imkoniyatlari keng qamrovli bo'lib, u gazeta va jurnallarni turli-tuman rasmlar bilan boyitishda juda katta qulayliklar yaratadi.

Taqdimot ishlari dasturlari: Masintosh va Windows muhitlarida ishlatiluvchi taqdimot dasturlar paketidan anchadan buyon mavjud dasturlar guruhini ajratib ko'rsatish mumkin. Bu guruhga Lotus firmasining Freelance Graphics, Software Publishing firmasining Harvard Graphics, Microsoft korporasiyasining Power

Point dasturlari kiradi. Bu dasturlarni ishlab chiquvchilari xar bir yangi versiyasi(rusumi)da ishlatiladigan vositalarni ko'paytirib imkoniyatlarini kengaytiradilar.

Masintosh va Windows muhitlaridagi yangi turdagi taqdimot dasturlari paketi multimedia vositalarini yanada to'liq ishlatishga mo'ljallangan. Bu dasturlar video a tovushli fayllarni qulay o'zlash (improt qilish), diagrammalarda animasiya vositalaridan keng foydalanish imkonini beradi.

Power Point dasturi MS OFFICE dasturlar to'plami tarkibiga kiradi. Undan foydalanish oson, qulay. Dasturda o'rgatuvchi o'quv dasturi, tayyor taqdimot namunalari, matn bilan ishlash vositalari, boshlovchilar uchun foydali yordam tizimi mavjud. Power Point dasturida ichki multimedia vositalari bo'lmasada, bu vositalarni OLE-2(Object Linking and Embedding) texnologiyasi yordamida kengaytirish va to'ldirish mumkin.

Astound dasturi(paketi) yangi taqdimot dasturlari ichida eng yaxshilaridandir. U ishlatilishi soddaligi bilan ajralib turadi. Tovushli kliplar, harakatli tasvirlar va multimedaning boshqa elementlaridan bir vaqtning o'zida baravar (sinxron) ishlatishga imkon beradi.

Raqamli videotasvirlarga ishlov berish dasturlari hamda ikki o'lchovli va uch o'lchovli grafikadan foydalangan holda ko'pqatlamli kompozitsiyalarni yaratish, murakkab(s'yomka) suratga olish jarayoni o'rnini egallashi, kompyuter grafikasi yordamida suratga olingan materiallarga ishlov berish, suratga olingan materiallarni kompyuter animatsiyasi bilan qo'shish, natijalarni kino va videotasmalarga chiqarish mumkin.

Windows va Macintosh muhitlarida ishlovchi videotasvirlarni tahrirlash dasturi Adobe Premier raqamlashtirilgan videoni, statik tasvirlarni va tovushli fayllarni montaj qilish imkonini beradi. Paketning eng oxirgi versiyasi (rusumi) turli usullar bilan bir nechta mustaqil videoroliklarga ishlov berish, ko'pgina filtrlardan foydalanish, maxsus effekt va shriftlarni hosil qilish imkoniga ega.

Composer dasturi barcha kino va videoformatlarni hamda video bilan ishlovchi qurilmalarni qo'llash imkonini beradi. Bu dasturlardan tashqari SGI muhitida videoga ishlov beruvchi Chiron firmasining Liberty, Integrated Research firmasining Harmony, Parallax firmasining Matador, Avid firmasining Media Suite Pro, Discreet Logic kompaniyasining Flint paketi, Flame, Interno, XAOS firmasining Pandemonium dasturlari mavjud.

Modellashtirish (2D va 3D): Ikki o'lchovli va Uch o'lchovli modellashtirish dasturlari dizaynerlik va muhandislik ishlanmalari uchun qo'l keladi. Bulardan tashqari bu dasturlarni uch o'lchovli animatsiya, poligrafik, taqdimot paketlari bilan to'ldirish mumkin.

Modellashtirish dasturlari ichida WINDOWS muhitida ishlatiluvchi eng kuchli avtomatlashtirilgan loyihalash tizimi sifatida Autodesk firmasining AutoCad dasturini olish mumkin. Odatda, AutoCad ni avtomatlashtirilgan loyihalash tizimi(SAPR)ning grafik yadrosi sifatida qabul qiladilar. Dastur yordamida turli chiziq, yoy, matnlar hosil qilish, tahrirlash, 2D va 3D modellarni yaratish, loyihalash jarayonida vujudga keladigan ko'pgina muammolarning yechimini avtomatlashtirish, xususiy ssenariy va makrokomandalar yaratib, aniq(konkret) masala va ilovalarga tizimni sozlash, adaptasiya qilish mumkin.

AutoCad paketi Auto LISP ichki dasturlash tiliga ega bo'lib, uning yordamida foydalanuvchi yangi buyruqlarni hosil qilishi va hatto yuqori darajadagi dasturlash tillaridan foydalanishi mumkin.

IBM va Macintosh muhitlarida uch o'lchovli modellashtirish uchun ko'pincha Alias Wavefront firmasining splaynli modellashtirish dasturi ishlatiladi. Bu dastur yuqori sifatli vizuallashtirish imkonini beradi. Ray Dream Designer dasturi esa maxsus modellashtirish vositalari to'plamiga ega bo'lib, tasvirning fotorealistik sifatiga erishish imkonini beradi. Macromedia firmasining MacroModel paketi va Auto.des.sys firmasining Form.Z dasturi uch o'lchovli ob'ektlarni modellashtirish va deformatsiyalash vositalariga ega.

IBM ga mos kompyuterlarda yana Crystal Graphics firmasining Crystal 3D Designer dasturidan foydalanish mumkin. Bu dastur vizuallashtirish, soyali effektlar hosil qilish, yuzalarga materiallarni joylashtirish vositalariga ega. Silicon Graphics ning ishchi stansiyalarida ishlatiluvchi eng kuchli modellashtirish va dizayn dasturlari qatoriga Alias Wavefront firmasining Designer, Studio va AutoStudio dasturlarini kiritish mumkin. Bu dasturlar yordamida bir vaqtning o'zida 2D va 3D modellar bilan ishlash hamda mavjud avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari bilan mujassamlashish masalasining yechimini topish mumkin.

Designer dasturi splaynlar asosida yuqori darajada modellashtirishni qo'llash bilan birga geometrik ob'ektlar xususiyatlarini baxolashning yetarli vositalariga, animatsiyaning qulay uskunalariga hamda renderingning sifatli moduliga ega.

7.2. Mutaxassilik fanlarini o'qitishda modulli ta'lim texnologiyasi, uning maqsadi va vazifalari

Modulli ta'lim texnologiyalari mustaqil faoliyat asosida talabalarda bilim, ko'nikmalarni shakllantirish, ularda rejalashtirish, o'z-o'zini boshqarish va nazorat qilish, o'zlashtirish bo'yicha samarali natijani ta'minlashga qaratilgan eng samarali yondashuvlardan biri bo'lib qolmoqda. Modul bu shunday maqsadga yo'naltirilgan bog'lamki, u o'zida o'rganiladigan mazmuni va uni o'zlashtirish texnologiyasini aks ettiradi.

Modulli ta'lim texnologiyalari - eng zamonaviy texnologiya bo'lib, modul bloklaridan tashkil topgan axborotni tizimli ravishda qayta ishlash va tahlil qilishga, talabaning mustaqil faoliyatiga asoslangan bilim, ko'nikma va malaka diagnostikasida turli shakllardan foydalangan holda tashkil etiluvchi yaxlit jarayon.

Modulli ta'lim individual yondashuv vositasidir. Talaba mustaqil

ravishda yoki pedagogning ma'lum maslahatlaridan foydalangan holda qo'yilgan didaktik maqsadga erishadi. O'qituvchi va talaba o'rtasida hamkorlik munosabatlari o'rnatiladi. O'qituvchiga o'zlashtirish jarayonini to'g'ri baholab borish, talabaning mustaqil faoliyatini samarali tashkil etish, uning taraqqiyotini kuzatib borish

mas'uliyat yuklatiladi. Talaba faoliyatini samarasini baholash, o'z vaqtida korrekativlar kiritib turish lozim.

Modulli yondashuvning *maqsadi* - axborotni o'zlashtirish, idrok etilgan axborotni mustaqil tahlil qilish, o'z mustaqil fikrlarini bildirishni taqazo etuvchi va qisqa muddatda optimal usullar yordamida belgilangan maqsadlarga erishishdir.

Modulli ta'lim texnologiyasi - ta'lim berishning istiqbolli tizimlaridan biri hisoblanadi, chunki u ta'lim oluvchilarning bilim imkoniyatlarini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish tizimiga eng yaxshi moslashgandir.

An'anaviy ta'limda o'quv maqsadlari ta'lim beruvchi faoliyati orqali ifodalangan ya'ni bilim berishga yo'naltirilgan bo'lsa, modulli o'qitishda ta'lim oluvchilar faoliyati orqali ifodalanib, kasbiy faoliyatga yo'naltirilgan bo'ladi.

Modulli ta'lim texnologiyasida o'quv dasturlarini to'la qisqartirilgan va chuqurlashtirilgan tabaqalash orqali bosqichma-bosqich o'qitish imkoniyati yaratiladi, ya'ni o'qitishni individuallashtirish mumkin bo'ladi. Modulli o'qitishga o'tishda quyidagi maqsadlar ko'zlanadi:

- o'qitishning uzluksizligini ta'minlash;
- o'qitishni individuallashtirish;
- o'quv materialini mustaqil o'zlashtirish uchun yetarli sharoit yaratish;
- o'qitishni jadallashtirish;
- fanni samarali o'zlashtirishga erishish.

Modulli o'qitish texnologiyasining an'anaviy o'qitishdan farqli xususiyatlari quyidagi 10.2-jadvalda keltirilgan.

Modulli o'qitish texnologiyasining o'ziga xos jihatlari

Modulli o'qitish texnologiyasida an'anaviy o'qitish texnologiyasida

- bir tomonga yo'naltirilgan axborot uzatishlik
- bir tomonlama muloqot (darslik[^] ta'lim beruvchi[^]ta'lim oluvchi)
- o'quv axborotini faqat ta'lim beruvchi tomonidan olishlik
- o'quv materialini xotirada saqlashni pastligi
- ma'nosini tushunmagan holda avtomatik tarzda yodlashlik.
- ijodiy fikrlash va amaliy faoliyat orqali ta'lim olishda faol ishtirok etishni rag'batlantirishlik.
- ikki tomonlama muloqot (ta'lim beruvchi - ta'lim oluvchi)

- o'quv materialini tahlil qilish orqali ma'lumotni eslab qolishlik
- bilim va ko'nikmalarni namoyish etishlik
- mazmunni tushunish va amaliyotga bog'lashlik.

Modul - mazmuniy va mantiqiy yakunga ega bo'lgan, didaktik jihatdan ishlab chiqilgan, natijaga qaratilgan, kirish va chiqish nazoratlaridan iborat bo'lgan birlikdir.

Modul dastur- bir fan doirasidagi modul bloklarining yig'indisi bo'lib, erishish lozim bo'lgan didaktik maqsad, qo'llaniladigan usullar va vositalar yig'indisidir.

O'quv moduli - nisbatan mustaqil, mantiqiy yakunga ega bo'lgan o'quv kursining bo'lagidir. U o'quv metodik ta'minotdan nazariy va amaliy qismlardan, topshiriq va joriy hamda yakuniy nazorat kabi qismlardan iborat.

Modul dastur kompleks didaktik maqsaddan (KDM) va bu maqsadga erishishga xizmat qiluvchi modul bloklari yig'indisidan iborat. Modul dasturini ishlab chiqish uchun asosiy g'oyalarni ajaratib olish va blok-modullarda strukturalashtirish, so'ngra kompleks didaktik maqsadlarni shakllantirish talab etiladi. Kompleks didaktik maqsadlar modul-bloklarining maqsadlariga, ya'ni integrativ didaktik maqsadlarga (IDM) va xususiy didaktik maqsadlarga (XDM) bo'linadi, uni esa o'z navbatida o'quv elementlari tashkil etadi.

Modul dasturlarning maqsadi albatta malakali mutaxassisni yetishtirishga xizmat qiladi. Modul dasturning maqsadini tuzishda ana shu mutaxassisga qanday talabalar tizimi qo'yilayotgan ekanini aniqlab olishdan boshlanadi. Bugungi kunda mutaxassisga qo'yiladigan umumiy talabalar tizimi o'rganib chiqilib, ularni uchta asosiy guruh kompetensiyalarga ajratilmoqda. Mutaxassisni kompetentligini aniqlovchi mezonlarni quyidagi kategoriyalarga bo'lish mumkin:

Instrumental kompetensiyalar:

- analiz va sintez qobiliyatiga ega bo'lish;
- rejalashtirish va tashkil etish qobiliyati;
- umumiy bazaviy bilimlarga ega ekanligi;
- mutaxassislik bo'yicha bazaviy bilimlarni egallaganligi;
- ona tilida bimalol muloqatga kirisha olish;
- axborot texnologiyalaridan foydalan olish malakalari;
- axborot material bilan ishlash qobiliyati;
- muammolarni yechish qobiliyati;
- qarorlar qabul qilish qobiliyati.

Komunikativ kompetentlik:

- tanqid va o'z-o'zini tanqid qila olish;
- guruhda faoliyat ko'rsata olish;-o'zaro muloqatga kirisha olish;
- axloqiy qadriyatlarini tan olish;
- turli xalqlar madaniyatiga xurmat bilan qarash;
- boshqa yo'nalishda faoliyat yurituvchi ekspertlar bilan munosabatga kirisha olish.

Tizimli kompetentlik:

- bilimlarini amalda tizimli ravishda qo'llay olish;
- tadqiqot olib borish;
- yangi o'roqga moslashish;

- ijod qilish;
- liderlik qobiliyatini o'stirib borish;
- individual holda faoliyat yuritish qobiliyati;
- loyihalarni ishlab chiqish va ularni boshqarish;
- tadbirkorlik va yangi g'oyalarni ilgari surish;
- masuliyatlilik;
- muvaffaqiyatga erishish motivining rivojlanganligi.

Tanlangan mutaxassislik bo'yicha umumiy didaktik maqsadlar tasdiqlangan standartda o'z aksini topgan. Modul dasturini ishlab chiqishda ana shu standart talablariga asoslaniladi.

Modullarni ishlab chiqishda uchta asosiy komponentga e'tibor qaratish

lozim:

- modul spetsifikatsiyasi.
- modulning nazorat blokini ishlab chiqish.
- modulning o'quv materialini ishlab chiqish.

Modul spetsifikatsiyasi-ana shu modul haqida to'liq ma'lumotni o'zida aks ettiradi. Uning tarkibiga quyidagilar kiradi:

Modulning nomi. Modullarning nomlari mazmunga mos bo'lishi va qaytarilishlarga yo'l qo'ymaslik lozim.

O'qitishning maqsadi. Mana shu modulni o'zlashtirish natijasida qanday faoliyat yuritish imkoni tug'ilishi, kasbiy tayyorgalikdagi axamiyati yoritib berilishi lozim. Talabanning rejali taraqqiyoti aks ettirilishi maqsadga muvofiq.

O'qitish natijalari. Modulni o'rganish natijasida qanday bilimlarni egallashi, qanady ko'nikma va malakalar shakllantirilishi sanab o'tiladi. O'zlashtirish jarayoni tugagandan so'ng talaba qanday faoliyatni qanday sharoitlarda bajara olishi ko'rsatiladi. Natijalar uzviy birlikka ega bo'lib, o'qitish maqsadlaridan chetga chiqmagan holda shakllantirilishi lozim. Natijalarni tekshirish jarayonida bir necha ko'nikmalarni egallanishi nazarda tutilishi lozim. Odatda bir modul 3-5 turdagi ko'nikmani egallashga qaratilgan bo'lib, uni egallanganligi maqsadga erishilganlik darajasini ko'rsatadi. Erishiladigan natijalar aniqlashtirilgan maqsadlarni shakllantirish qoidalari asosida shakllantiriladi.

Modulning nazorat blokini ishlab chiqish.

Baholash mezonlari. Baholash mezonlarini ishlab chiqishda faoliyat ob'ekti, bajariladigan faoliyat turi, faoliyat sifati, bajarilgan faoliyatning standartlari ko'rib chiqiladi. Baholash mezonlarini ishlab chiqishda o'qitish natijalariga mos holdagi faoliyat turi ishlab chiqilishi lozim. Har bir natijani tekshirish mezonlari 4 yoki 6 tadan oshmasligi tavsiya etiladi.

O'zlashtirish darajasi. O'zlashtirilganlik darajasini chuqurligini ko'rsatuvchi mezonlar ishlab yaiqiladi, ba'zi hollarda uni ishlab chiqish shart emas, agar u baholash mezonlarida ko'rsatilgan bo'lsa. O'zlashtirilganlik darajasini isbotlovchi erishilgan natija turli ko'rinishda bo'lishi mumkin. O'zlashtirish ob'ekti-

tayyorlangan predmet, amaliy topshiriq, og'zaki yoki yozma javoblar tarzida bo'lishi mumkin.

Modulga kirish nazorati. Modulni o'rganish uchun zarur bo'lgan ta'lim va bilimlar tizimini ko'rsatadi.

O'quv jarayonini davomiyligi. Davomiylik O'quv soatlari yoki zachyot birliklari ko'rinishida aks etadi.

Baholash. Baholash tizimini ishlab chiqayotganda uning haqqoniyligiga va ishonchli bo'lishiga e'tibor qaratish lozim. Yakuniy nazorat alohida o'tkazilishi maqsadga muvofiq. Ba'zi modullarda yagona baho ham qo'yilishi mumkin. Baholash tizimi modulning xarakteridan kelib chiqib tanlanadi.

Modulning tushuntirish xati. Ushbu xat taviyalar ko'rinishida bo'lib, pedagog shaxsiga yo'naltirilgan. Unda pedagogga qo'shimcha tavsiyalar, baholash jarayonini olib borishning yangi imkoniyatlari, qo'llash mumkin bo'lgan usullarga tavsif beriladi. Projekt, portfolio kabi usullardan ham foydalanish mumkin.

O'quv materiali. O'quv materiali axborot matnini va didaktik vositalarni o'zida aks ettiradi. Axborot matnida adabiyotlar, ilovalar va havolalar o'z aksini topadi.

Qaytar aloqani amalga oshirish uchun axborotni ishlab chiqishda joriy nazorat uchun topshiriqlar va ularni ishlab chiqish namunalarini kiritish tavsiya etiladi. Axborot materiali tushunarli, lo'nda va ko'rgazmali bo'lishi lozim.

Bugungi kunda talaba shaxsini barcha imkoniyatlarini yuzaga chiqarish uchun albatta ta'lim shaxsiga yo'naltirilgan xarakterda bo'lishi talab etiladi. Buning uchun ta'limni tashkil etish jarayonida talabaning qobiliyatlari, extiyojlari va o'ziga xos jihatlari xisobga olish lozim. Ana shu elementlar hisobga olingan taqdirda o'z-o'zidan tabaqalashtirilgan, rivojlantiruvchi, o'qishga bo'lgan motivlarni kuchaytiruvchi "sub'ekt-sub'ekt" konsepsiyasiga asoslangan ta'lim tizimi kelib chiqadi.

An'anaviy ta'lim tizimida chuqur o'rnashib qolgan pedagogik paradigmalardan biri bu "sub'ekt-ob'ekt" munosabatlaridir. Bu yondashuv ta'limga nemis pedagogi I.F.Gerbard tomonidan (1776-1841yillar) kiritilgan. Bunday yondashuvda pedagog sub'ekt rolini bajaradi va qanday o'qitish, qanday talabalarni qanday ishlab chiqish, talabalar jamoasini qay yo'nalishda rivojlantirishni faqat o'z yondashuvi asosida hal etadi. Talabalar esa passiv holda ob'ekt rolini bajaradilar. Talabalarning asosiy faoliyati eslab qolish, tushunish, qo'llashga o'rganish hisoblanadi. Bu paradigмага qarshi g'oyani amerikalik pedagog D. Dyui ishlab (1859-1952) chiqadi. Uning fikricha nimani va qanday o'qish lozim degan savollarga javob topishda talabaga ham erkinlik berish va uning o'z istak va hohishlarini xisobga olish lozim. Toki talaba o'z faoliyatini, o'z taqdirini, o'z hayotini mustaqil boshqarishga faol kirishsin. Bu konsepsiya "sub'ekt-sub'ekt" munosabatlari sifatida tan olindi va ko'pgina rivojlangan davlatlar ta'lim tizimida o'z o'rnini topdi.

Aytish joizki, ta'lim tarixida yig'ilgan boy didaktik tajribaning ijobiy jihatlari o'z aksini modulli ta'limda topgan.

Ta'lim jarayoniga "Modulli ta'lim" tushunchasi 1971 yillarda Dj.Rassel tomonidan kiritilgan. Dj.Rassel modulni o'quv paketi sifatida talqin etadi va unga o'quv materialining konseptual birligini o'rganishga oid harakatlarni kiritadi.

B.M.Goldshmid - modulni talabaga ma'lum ko'zlangan natijaga erishishiga yordam beruvchi mustaqil birlik sifatida talqin etadi.

G.Ouyens modulni yopiq kompleks sifatida talqin etadi va ushbu kompleksga ta'lim beruvchi, ta'lim oluvchi, o'rganiladigan axborot materiali, va vositalarni kiritadi.

Zamonaviy tadqiqotchilardan biri P.A.Yutsyavichene modulni ma'lum darajadagi mustaqil axborotdan hamda maqsadli ravishdagi metodik boshqaruv asosida maqsad qilib qo'yilgan natijalarni ta'minlashga qaratilgan birlik sifatida tahlil etadi.

N.V.Borisova, K.Ya.Vazina, V.M.Gareyev, Ye.M.Durko, V.V.Karpov, M.N. Katxanov, S.I.Kulikov, P.Yutsyavichene va boshqa bir qator pedagog olimlarning fikrlarini o'rganish natijasida modul tushunchasiga quyidagicha ta'riflarni ajratish mumkin:

- modul bu - mustaqil konseptual kichik birlik;
- modul bu - mustaqil birlik sifatida muayyan o'quv kursini o'z ichiga olib, bir necha bloklarni o'zida mujassam etadi;
- modul bu - ma'lum mutaxassislikka tegishli bo'lgan bir qancha o'quv predmetlarni o'zida mujassamlashtiruvchi fanlararo birlik bo'la oladi;
- modul bu - aniq bir mutaxassislikni egallashga yo'naltirilgan kasbiy ta'lim moduli.

Bundan tashqari "modul" tushunchasiga tegishli bo'lgan quyidagi xususiyatlarini ajratish mumkin:

- maqsad;
 - turli xil turdagi o'quv faoliyatini integratsiyasi;
 - metodik ta'minot;
 - mustaqil rivojlanish;
 - ta'lim jarayonidagi talabning mustaqilligi;
- o'quv axborotini tahlil qilish va strukturalashtirish ko'nikmasi;
- nazorat va o'z-o'zini nazorat;
- talabning ta'lim olishdagi shaxsiy trayektoriyasi.

Modullilik tamoyillari

MODULLI TA'LIM

Turlari

S Mazmunan strukturalashtirilganlilik

S Dinamik harakat ta'minlanilganlilik

S Faoliyatlilik

S Moslashuvchanlilik

S Natijalar oldindan aniqlanilanganlik
S Maslahat berishlar turli ko'rinishlarda ta'minlanilganlik
S nazariy (nazariy bilimlarni shakllantirishga yo'naltirilgan).
S amaliy (amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirishga yo'naltirilgan).

Tarkibiy qismlari:

S aralash (nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirishga yo'naltirilgan)
S modulni nomi.
S modulni o'zlashtirishdan maqsad.
S modul bilan ishlash uchun metodik tavsiyalar.
S nazariy axborot banki va tayanch tushunchalar.
S mashg'ulot mazmuni, topshiriqlar va uslubiy ko'rsatmalar.
S joriy nazorat topshiriqlari.
S individual bajariladigan mustaqil topshiriqlar.
S yozma nazorat variantlari.
S o'z-o'zini tekshirish uchun nazorat savollar.
S talaba yig'ishi mumkin bo'lgan reyting ballari.

Modul quyidagi bloklardan iborat bo'ladi:

1-blok: Kirish nazorati- yangi mavzuni o'rganish uchun mavjud bazaviy va tayanch bilimlarni tekshirishga qaratilgan.

2- blok: Nazariy blok. Mavzuning har bir mantiqiy bo'lagi uchun tuzilgan axborot va ko'rgazmali materiallar to'plami (rasm, diagramma, sxemalarda to'liq ko'rsatilishi maqsadga muvofiq)ni yaratish

3- blok: Nazariy axborotni har bir bo'lagini talabalar bilan birgalikda tahlil etish.

4- blok: Amaliy blok. Nazariy bilimlar asosida talabalarning amaliy faoliyatini tashkil etish.

5- blok: Chuqurlashib boruvchi blok. Mavzuga oid soha bo'yicha murakkab topshiriqlarni bajarish.

6- blok: Nazorat bloki. Bajarilgan topshiriqlarni nazorat qilish.

7- blok: Nazorat natijalarini tahlil etish, umumiy yo'l qo'yilgan hatoliklarni aniqlash va umumlashtirish.

8- blok: Chiqish nazorati. Mavzu bo'yicha belgilangan topshiriqlarni bajarish va topshirish.

Modulli ta'lim ta'lim oluvchilarning bilim imkoniyatlari va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish tizimiga eng yaxshi moslashganligi sababli o'qitishning istiqbolli tizimlaridan biri hisoblanadi.

Modulli ta'lim texnologiyasi

Modulli ta'lim texnologiyalari mustaqil faoliyat asosida talabalarda bilim, ko'nikmalarni shakllantirish, ularda rejalashtirish, o'z-o'zini boshqarish va nazorat qilish, o'zlashtirish bo'yicha samarali natijani ta'minlashga qaratilgan eng samarali yondashuvlardan biri bo'lib qolmoqda. Modul bu shunday maqsadga yo'naltirilgan bog'lamki, u o'zida o'rganiladigan mazmuni va uni o'zlashtirish texnologiyasini aks ettiradi.

Modulli ta'lim texnologiyalari - eng zamonaviy texnologiya bo'lib, modul bloklaridan tashkil topgan axborotni tizimli ravishda qayta ishlash va tahlil qilishga, talabaning mustaqil faoliyatiga asoslangan bilim, ko'nikma va malaka diagnostikasida turli shakllaridan foydalangan holda tashkil etiluvchi yaxlit jarayon.

Modulli ta'lim individual yondashuv vositasidir. Talaba mustaqil

ravishda yoki pedagogning ma'lum maslahatlaridan foydalangan holda qo'yilgan didaktik maqsadga erishadi. O'qituvchi va talaba o'rtasida hamkorlik munosabatlari o'rnatiladi. O'qituvchiga o'zlashtirish jarayonini to'g'ri baholab borish, talabaning mustaqil faoliyatini samarali tashkil etish, uning taraqqiyotini kuzatib borish mas'uliyat yuklatiladi. Talaba faoliyatini samarasini baholash, o'z vaqtida korrekativlar kiritib turish lozim.

Modulli yondashuvning *maqsadi* - axborotni o'zlashtirish, idrok etilgan axborotni mustaqil tahlil qilish, o'z mustaqil fikrlarini bildirishni taqazo etuvchi va qisqa muddatda optimal usullar yordamida belgilangan maqsadlarga erishishdir.

Modulli ta'lim texnologiyasi - ta'lim berishning istiqbolli tizimlaridan biri hisoblanadi, chunki u ta'lim oluvchilarning bilim imkoniyatlarini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish tizimiga eng yaxshi moslashgandir.

An'anaviy ta'limda o'quv maqsadlari ta'lim beruvchi faoliyati orqali ifodalangan ya'ni bilim berishga yo'naltirilgan bo'lsa, modulli o'qitishda ta'lim oluvchilar faoliyati orqali ifodalanib, kasbiy faoliyatga yo'naltirilgan bo'ladi.

Modulli ta'lim texnologiyasida o'quv dasturlarini to'la qisqartirilgan va chuqurlashtirilgan tabaqalash orqali bosqichma-bosqich o'qitish imkoniyati yaratiladi, ya'ni o'qitishni individuallashtirish mumkin bo'ladi. Modulli o'qitishga o'tishda quyidagi maqsadlar ko'zlanadi:

- o'qitishning uzluksizligini ta'minlash;
- o'qitishni individuallashtirish;
- o'quv materialini mustaqil o'zlashtirish uchun yetarli sharoit yaratish;
- o'qitishni jadallashtirish;
- fanni samarali o'zlashtirishga erishish.

Modulli o'qitish texnologiyasining an'anaviy o'qitishdan farqli xususiyatlari quyidagi 10.2-jadvalda keltirilgan.

Modulli o'qitish texnologiyasining o'ziga xos jihatlari

Modulli o'qitish texnologiyasida an'anaviy o'qitish texnologiyasida

- bir tomonga yo'naltirilgan axborot uzatishlik
- bir tomonlama muloqot (darslik^ ta'lim beruvchi^ta'lim oluvchi)
- o'quv axborotini faqat ta'lim beruvchi tomonidan olishlik
- o'quv materialini xotirada saqlashni pastligi
- ma'nosini tushunmagan holda avtomatik tarzda yodlashlik.
- ijodiy fikrlash va amaliy faoliyat orqali ta'lim olishda faol ishtirok etishni rag'batlantirishlik.
- ikki tomonlama muloqot (ta'lim beruvchi - ta'lim oluvchi)
- o'quv materialini tahlil qilish orqali ma'lumotni eslab qolishlik
- bilim va ko'nikmalarni namoyish etishlik
- mazmunni tushunish va amaliyotga bog'lashlik.

Modul - mazmuniy va mantiqiy yakunga ega bo'lgan, didaktik jihatdan ishlab chiqilgan, natijaga qaratilgan, kirish va chiqish nazoratlaridan iborat bo'lgan birlikdir.

Modul dastur- bir fan doirasidagi modul bloklarining yig'indisi bo'lib, erishish lozim bo'lgan didaktik maqsad, qo'llaniladigan usullar va vositalar yig'indisidir.

O'quv moduli - nisbatan mustaqil, mantiqiy yakunga ega bo'lgan o'quv kursining bo'lagidir. U o'quv metodik ta'minotdan nazariy va amaliy qismlardan, topshiriq va joriy hamda yakuniy nazorat kabi qismlardan iborat.

Modul dastur kompleks didaktik maqsaddan (KDM) va bu maqsadga erishishga xizmat qiluvchi modul bloklari yig'indisidan iborat. Modul dasturini ishlab chiqish uchun asosiy g'oyalarni ajratib olish va blok-modullarda strukturalashtirish, so'ngra kompleks didaktik maqsadlarni shakllantirish talab etiladi. Kompleks didaktik maqsadlar modul-bloklarining maqsadlariga, ya'ni integrativ didaktik maqsadlarga (IDM) va xususiy didaktik maqsadlarga (XDM) bo'linadi, uni esa o'z navbatida o'quv elementlari tashkil etadi.

Modul dasturlarning maqsadi albatta malakali mutaxassisni yetishtirishga xizmat qiladi. Modul dasturning maqsadini tuzishda ana shu mutaxassisga qanday talabalar tizimi qo'yilayotgan ekanini aniqlab olishdan boshlanadi. Bugungi kunda mutaxassisga qo'yiladigan umumiy talabalar tizimi o'rganib chiqilib, ularni uchta asosiy guruh kompetensiyalarga ajratilmoqda. Mutaxassisni kompetentligini aniqlovchi mezonlarni quyidagi kategoriyalarga bo'lish mumkin:

Instrumental kompetensiyalar:

- analiz va sintez qobiliyatiga ega bo'lish;
- rejalashtirish va tashkil etish qobiliyati;
- umumiy bazaviy bilimlarga ega ekanligi;
- mutaxassislik bo'yicha bazaviy bilimlarni egallaganligi;
- ona tilida bimalol muloqatga kirisha olish;
- axborot texnologiyalaridan foydalan olish malakalari;
- axborot material bilan ishlash qobiliyati;
- muammolarni yechish qobiliyati;
- qarorlar qabul qilish qobiliyati.

Komunikativ kompetentlik:

- tanqid va o'z-o'zini tanqid qila olish;
- guruhda faoliyat ko'rsata olish;-o'zaro muloqatga kirisha olish;
- axloqiy qadriyatlarni tan olish;
- turli xalqlar madaniyatiga xurmat bilan qarash;
- boshqa yo'nalishda faoliyat yurituvchi ekspertlar bilan munosabatga kirisha olish.

Tizimli kompetentlik:

- bilimlarini amalda tizimli ravishda qo'llay olish;
- tadqiqot olib borish;
- yangi o'araitga moslashish;
- ijod qilish;
- liderlik qobiliyatini o'stirib borish;

- individual holda faoliyat yuritish qobiliyati;
- loyihalarni ishlab chiqish va ularni boshqarish;
- tadbirkorlik va yangi g'oyalarni ilgari surish;
- masuliyatlilik;
- muvaffaqiyatga erishish motivining rivojlanganligi.

Tanlangan mutaxassislik bo'yicha umumiy didaktik maqsadlar tasdiqlangan standartda o'z aksini topgan. Modul dasturini ishlab chiqishda ana shu standart talablariga asoslaniladi.

Modullarni ishlab chiqishda uchta asosiy komponentga e'tibor qaratish

lozim:

- modul spetsifikatsiyasi.
- modulning nazorat blokini ishlab chiqish.
- modulning o'quv materialini ishlab chiqish.

Modul spetsifikatsiyasi-ana shu modul haqida to'liq ma'lumotni o'zida aks ettiradi. Uning tarkibiga quyidagilar kiradi:

Modulning nomi. Modullarning nomlari mazmunga mos bo'lishi va qaytarilishlarga yo'l qo'ymaslik lozim.

O'qitishning maqsadi. Mana shu modulni o'zlashtirish natijasida qanday faoliyat yuritish imkoni tug'ilishi, kasbiy tayyorgalikdagi axamiyati yoritib berilishi lozim. Talabaning rejali taraqqiyoti aks ettirilishi maqsadga muvofiq.

O'qitish natijalari. Modulni o'rganish natijasida qanday bilimlarni egallashi, qanady ko'nikma va malakalar shakllantirilishi sanab o'tiladi. O'zlashtirish jarayoni tugagandan so'ng talaba qanday faoliyatni qanday sharoitlarda bajara olishi ko'rsatiladi. Natijalar uzviy birlikka ega bo'lib, o'qitish maqsadlaridan chetga chiqmagan holda shakllantirilishi lozim. Natijalarni tekshirish jarayonida bir necha ko'nikmalarni egallanishi nazarda tutilishi lozim. Odatda bir modul 3-5 turdagi ko'nikmani egallashga qaratilgan bo'lib, uni egallanganligi maqsadga erishilganlik darajasini ko'rsatadi. Erishiladigan natijalar aniqlashtirilgan maqsadlarni shakllantirish qoidalari asosida shakllantiriladi.

Modulning nazorat blokini ishlab chiqish.

Baholash mezonlari. Baholash mezonlarini ishlab chiqishda faoliyat ob'ekti, bajariladigan faoliyat turi, faoliyat sifati, bajarilgan faoliyatning standartlari ko'rib chiqiladi. Baholash mezonlarini ishlab chiqishda o'qitish natijalariga mos holdagi faoliyat turi ishlab chiqilishi lozim. Har bir natijani tekshirish mezonlari 4 yoki 6 tadan oshmasligi tavsiya etiladi.

O'zlashtirish darajasi. O'zlashtirilganlik darajasini chuqurligini ko'rsatuvchi mezonlar ishlab yaiqiladi, ba'zi hollarda uni ishlab chimqish shart emas, agar u baholash mezonlarida ko'rsatilgan bo'lsa. O'zlashtirilganlik darajasini isbotlovchi erishilgan natija turli ko'rinishda bo'lishi mumkin. O'zlashtirish ob'ekti- tayyorlangan predmet, amaliy topshiriq, og'zaki yoki yozma javoblar tarzida bo'lishi mumkin.

Modulga kirish nazorati. Modulni o'rganish uchun zarur bo'lgan ta'lim va bilimlar tizimini ko'rsatadi.

O'quv jarayonini davomiyligi. Davomiylik O'quv soatlari yoki zachyot birliklari ko'rinishida aks etadi.

Baholash. Baholash tizimini ishlab chiqayotganda uning haqqoniyligiga va ishonchli bo'lishiga e'tibor qaratish lozim. Yakuniy nazorat alohida o'tkazilishi maqsadga muvofiq. Ba'zi modullarda yagona baho ham qo'yilishi mumkin. Baholash tizimi modulning xarakteridan kelib chiqib tanlanadi.

Modulning tushuntirish xati. Ushbu xat tavsiyalar ko'rinishida bo'lib, pedagog shaxsiga yo'naltirilgan. Unda pedagogga qo'shimcha tavsiyalar, baholash jarayonini olib borishning yangi imkoniyatlari, qo'llash mumkin bo'lgan usullarga tavsif beriladi. Projekt, portfolio kabi usullardan ham foydalanish mumkin.

O'quv materiali. O'quv materiali axborot matnini va didaktik vositalarni o'zida aks ettiradi. Axborot matnida adabiyotlar, ilovalar va havolalar o'z aksini topadi.

Qaytar aloqani amalga oshirish uchun axborotni ishlab chiqishda joriy nazorat uchun topshiriqlar va ularni ishlab chiqish namunalari kiritish tavsiya etiladi. Axborot materiali tushunarli, lo'nda va ko'rgazmali bo'lishi lozim.

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Modulli ta'limning maqsad va vazifalarini aytib bering?
2. Modul turlarini aytib bering?
3. Modulli ta'lim texnologiyasini izohlang?
4. Modulli ta'limni xususiyatlari nimada?
5. Masofaviy ta'limning afzallik va kamchiliklarini aytib bering?
6. Masofaviy ta'limni tashkil etishning asosiy tamoyillarini aytib bering?.
7. Elektron pochta nima?
8. Multimedia nima?
9. Zamonaviy multimedia vositalarini tushuntiring?

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР

Амалий машғулот - 1.

Мавзу: Oliy ta'limda o'qitish qonuniyatlari va tamoyillari.

<i>Ўқув соати:</i> 80 дақиқа	<i>Талабалар сони:</i> 15 та
<i>Ўқув машғулотининг шакли</i>	Амалий
<i>Мавзу режаси</i>	1. Махсус фанларни ўқитиш қонуниятлари. 2. Махсус фанларни ўқитиш тамойиллар. 3. Методик ва соф методик тамойиллар.
<i>Машғулотнинг мақсади:</i> Талабаларга Махсус фанларни ўқитиш қонуниятлари, тамойиллар ҳамда методик ва соф методик тамойиллар хақида маълумот бериш.	
<i>Педагогик вазифалар:</i> <ul style="list-style-type: none">• Махсус фанларни ўқитиш қонуниятлари хақида маълумот беради.• Махсус фанларни ўқитиш тамойиллар хақида маълумот беради.• Методик ва соф методик тамойиллар хақида маълумот беради.	<i>Ўқув фаолияти натижалари:</i> <ul style="list-style-type: none">• Махсус фанларни ўқитиш қонуниятлари хақида маълумот олади.• Махсус фанларни ўқитиш тамойиллар хақида маълумот олади.• Методик ва соф методик тамойиллар хақида маълумот олади.
<i>Таълим усуллари</i>	Ақлий хужум, кластер. Т-жадвали
<i>Таълим воситалари</i>	Проектор, дарсликлар, доска, бўр
<i>Таълим шакллари</i>	Фронтал
<i>Ўқитиш шарт-шароити</i>	Намунадаги аудитория
<i>Мониторинг ва баҳолаш</i>	Оғзаки назорат: савол-жавоб, ўқув топшириқларини баҳолаш

Амалий машғулот - 2.

Мавзу: Maxsus fan o'qituvchisining metodik ishlari, ulami rejalashtirish, tashkil etish va tayyorlash metodikasi.

Ўқув соати: 80 дақиқа	Талабалар сони: 15 та
Ўқув машғулотининг шакли	Амалий
Мавзу режаси	1. Махсус фан ўқитувчисининг методик ишлари. 2. Махсус фанларни ўқитишни режалаштириш. 3. Махсус фанларни ўқитишни ташкил этиш ва тайёрлаш методикаси.
Машғулотнинг мақсади: Талабаларга Махсус фан ўқитувчисининг методик ишлари, уларни режалаштириш, ташкил этиш ва тайёрлаш методикаси хақида маълумот бериш.	
Педагогик вазифалар: <ul style="list-style-type: none">• Махсус фан ўқитувчисининг методик ишлари хақида маълумот беради.• Махсус фанларни ўқитишни режалаштириш хақида маълумот беради.• Махсус фанларни ўқитишни ташкил этиш ва тайёрлаш методикаси хақида маълумот беради.	Ўқув фаолияти натижалари: <ul style="list-style-type: none">• Махсус фан ўқитувчисининг методик ишлари хақида маълумот олади.• Махсус фанларни ўқитишни режалаштириш хақида маълумот олади.• Махсус фанларни ўқитишни ташкил этиш ва тайёрлаш методикаси хақида маълумот олади.
Таълим усуллари	Ақлий хужум, кластер. Т-жадвали
Таълим воситалари	Проектор, дарсликлар, доска, бўр
Таълим шакллари	Фронтал
Ўқитиш шарт-шароити	Намунадаги аудитория
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб, ўқув топшириқларини баҳолаш

Амалий машғулот - 3.

Мавзу: Махсус фанларни о‘қитиш mazmunini belgilab beruvchi me’oriy hujjatlar. Махсус фанларни о‘қитиш shakllarining umumiy tavsifi.

Ўқув соати: 80 дақиқа	Талабалар сони: 15 та
Ўқув машғулотининг шакли	Амалий
Мавзу режаси	<ol style="list-style-type: none">1. Давлат таълим стандартлари хақида маълумот.2. Махсус фанларни ўқитувчисининг меъерий хужжатлари.3. Махсус фанларни ишчи ўқув дастурини тайёрлаш.
Машғулотнинг мақсади: Талабаларга Махсус фан ўқитувчисининг методик ишлари, уларни режалаштириш, ташкил этиш ва тайёрлаш методикаси хақида маълумот бериш.	
Педагогик вазифалар: <ul style="list-style-type: none">• Давлат таълим стандартлари хақида маълумот беради.• Махсус фанларни ўқитувчисининг меъерий хужжатлари хақида маълумот беради.• Махсус фанларни ишчи ўқув дастурини тайёрлаш хақида маълумот беради.	Ўқув фаолияти натижалари: <ul style="list-style-type: none">• Давлат таълим стандартлари хақида маълумот олади.• Махсус фанларни ўқитувчисининг меъерий хужжатлари хақида маълумот олади.• Махсус фанларни ишчи ўқув дастурини тайёрлаш хақида маълумот олади.
Таълим усуллари	Ақлий хужум, кластер. Т-жадвали
Таълим воситалари	Проектор, дарсликлар, доска, бўр
Таълим шакллари	Фронтал
Ўқитиш шарт-шароити	Намунадаги аудитория
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб, ўқув топшириқларини баҳолаш

Амалий машгулот – 4.

Мавзу: 4-мавзу. Ма'руза тurlari va ularga qo'yiladigan talablar.Seminar va amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish texnologiyasi.

<i>Ўқув соати:</i> 80 дақиқа	<i>Талабалар сони:</i> 15 та
<i>Ўқув машгулотининг шакли</i>	Амалий
<i>Мавзу режаси</i>	1 Ма'руза тurlari va ularga qo'yiladigan talablar. 2.Seminar va amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish texnologiyasi. .
<i>Машгулотнинг мақсади:</i> Талабаларга Махсус фанларни ўқитиш шакллариининг умумий тавсифи хақида маълумот бериш.	
<i>Педагогик вазифалар:</i> <ul style="list-style-type: none">• Ма'руза тurlari va ularga qo'yiladigan talablar. Seminar va amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish texnologiyasi хақида маlumot beradi.	<i>Ўқув фаолияти натижалари:</i> <ul style="list-style-type: none">• Ма'руза тurlari va ularga qo'yiladigan talablar. Seminar va amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish texnologiyasi хақида маlumot oladi.• Ма'руза тurlari va ularga qo'yiladigan talablar. Seminar va amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish texnologiyasi хақида маlumot oladi
<i>Таълим усуллари</i>	Ақлий хужум, кластер. Т-жадвали
<i>Таълим воситалари</i>	Проектор, дарсликлар, доска, бўр
<i>Таълим шакллари</i>	Фронтал
<i>Ўқитиш шарт-шароити</i>	Намунадаги аудитория
<i>Мониторинг ва баҳолаш</i>	Оғзаки назорат: савол-жавоб, ўқув топшириқларини баҳолаш

Амалий машғулот - 5.

Мавзу: Laboratoriya mashgulotlarini tashkil etish va otkazish metodikasi. Mustaqil ta'lim va uni tashkil etish metodikasi.

Mustaqil ta'lim va uni tashkil etish metodikasi.

Ўқув соати: 80 дақиқа	Талабалар сони: 15 та
Ўқув машғулотининг шакли	Амалий
Мавзу режаси	1.Laboratoriya mashgulotlarini tashkil etish va otkazish metodikasi. 2.Mustaqil ta'lim va uni tashkil etish metodikasi.
Машғулотнинг мақсади: Талабаларга Маъруза турлари ва уларга қўйиладиган талаблар хақида маълумот бериш.	
Педагогик вазифалар: <ul style="list-style-type: none">• Махсус фанларни ўқитишда маъруза турлари хақида маълумот беради.• Маърузага қўйиладиган талаблар хақида маълумот беради.	Ўқув фаолияти натижалари: <ul style="list-style-type: none">• Махсус фанларни ўқитишда маъруза турлари хақида маълумот олади.• Маърузага қўйиладиган талаблар хақида маълумот олади.
Таълим усуллари	Ақлий хужум, кластер. Т-жадвали
Таълим воситалари	Проектор, дарсликлар, доска, бўр
Таълим шакллари	Фронтал
Ўқитиш шарт-шароити	Намунадаги аудитория
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб, ўқув топшириқларини баҳолаш

Амалий машғулот - 6.

Мавзу: Maxsus fanlardan kurs ishi (loyihasi)ni tayyorlash metodikasi. Bitiruv malakaviy ishlari bajarilishining tashkiliy va ilmiy-metodik ta'minoti.

<i>Ўқув соати:</i> 80 дақиқа	<i>Талабалар сони:</i> 15 та
<i>Ўқув машғулотининг шакли</i>	Амалий
<i>Мавзу режаси</i>	1.Maxsus fanlardan kurs ishini tayyorlash metodikasi. 2.Bitiruv malakaviy ishlari bajarilishining tashkiliy va ilmiy-metodik ta'minoti. Bitiruv malakaviy ishlari bajarilish
<i>Машғулотнинг мақсади:</i> Talabalarga kurs ishini va bitiruv malakaviy ishlari bajarilish metodikasi haqida malumot berish	
<i>Педагогик вазифалар:</i> Maxsus fanlardan kurs ishini tayyorlash metodikasi haqida malumot beradi. Bitiruv malakaviy ishlari bajarilish haqida malumot beradi.	<i>Ўқув фаолияти натижалари:</i> Maxsus fanlardan kurs ishini tayyorlash metodikasi to'g'risida malumot oladi. Bitiruv malakaviy ishlari bajarilish to'g'risida malumot oladi.
<i>Таълим усуллари</i>	Ақлий хужум, кластер. Т-жадвали
<i>Таълим воситалари</i>	Проектор, дарсликлар, доска, бўр
<i>Таълим шакллари</i>	Фронтал
<i>Ўқитиш шарт-шароити</i>	Намунадаги аудитория
<i>Мониторинг ва баҳолаш</i>	Оғзаки назорат: савол-жавоб, ўқув топшириқларини баҳолаш

Амалий машғулот - 7.

Мавзу: Maxsus fanlarni o‘qitish jarayonida o‘quvchilaming bilim, ko‘nikma va malakalarini tashxis etish.

<i>Ўқув соати:</i> 80 дақиқа	<i>Талабалар сони:</i> 15 та
<i>Ўқув машғулотининг шакли</i>	Амалий
<i>Мавзу режаси</i>	1. Maxsus fanlarni o‘qitishda o‘quvchilaming bilim, ko‘nikma va malakalarini baholashda pedagogik talablar va tamoyillari 2. Baholash me‘zonlari, tizimilari va shakllari.
<i>Машғулотнинг мақсади:</i> Maxsus fanlarni o‘qitishda o‘quvchilaming bilim, ko‘nikma va malakalarini baholashda pedagogik talablar va tamoyillari to‘g‘risida talabalarga malumotlar etkazish	
<i>Педагогик вазифалар:</i> 1. Maxsus fanlarni o‘qitishda o‘quvchilaming bilim, ko‘nikma va malakalarini baholashda pedagogik talablar va tamoyillari haqida malumot beradi. 2. Baholash me‘zonlari, tizimilari va shakllari haqida malumot beradi.	<i>Ўқув фаолияти натижалари:</i> 1. Maxsus fanlarni o‘qitishda o‘quvchilaming bilim, ko‘nikma va malakalarini baholashda pedagogik talablar va tamoyillari to‘g‘risida malumot oladi. 2. Baholash me‘zonlari, tizimilari va shakllari to‘g‘risida malumot oladi.
<i>Таълим усуллари</i>	Аклий хужум, кластер. Т-жадвали
<i>Таълим воситалари</i>	Проектор, дарсликлар, доска, бўр
<i>Таълим шакллари</i>	Фронтал
<i>Ўқитиш шарт-шароити</i>	Намунадаги аудитория
<i>Мониторинг ва баҳолаш</i>	Оғзаки назорат: савол-жавоб, ўқув топшириқларини баҳолаш

Амалий машғулот - 8.

Мавзу: Maxsus fanlarni o'qitishda interfaol ta'lim texnologiya va strategiyalaridan foydalanish. Maxsus fanlarni o'qitishda interfaol ta'lim texnologiya va strategiyalaridan foydalanish.

<i>Ўқув соати:</i> 80 дақиқа	<i>Талабалар сони:</i> 15 та
<i>Ўқув машғулотининг шакли</i>	Амалий
<i>Мавзу режаси</i>	1. Maxsus fanlarni o'qitishda elektron modular paketi va dasturiy vositalar to'g'risida malumot oladi. 2. Maxsus fanlarni o'qitishda interfaol ta'lim texnologiya va strategiyalaridan foydalanish to'g'risida malumot oladi.
<i>Машғулотнинг мақсади:</i> Maxsus fanlarni o'qitishda interfaol ta'lim texnologiya va strategiyalaridan foydalanish.	
<i>Педагогик вазифалар:</i> Maxsus fanlarni o'qitishda elektron modular paketi va dasturiy vositalar haqida malumot beradi. Maxsus fanlarni o'qitishda interfaol ta'lim texnologiya va strategiyalaridan foydalanish haqida malumot beradi.	<i>Ўқув фаолияти натижалари:</i> Maxsus fanlarni o'qitishda elektron modular paketi va dasturiy vositalar to'g'risida malumot oladi. Maxsus fanlarni o'qitishda interfaol ta'lim texnologiya va strategiyalaridan foydalanish to'g'risida malumot oladi.
<i>Таълим усуллари</i>	Ақлий хужум, кластер. Т-жадвали
<i>Таълим воситалари</i>	Проектор, дарсликлар, доска, бўр
<i>Таълим шакллари</i>	Фронтал
<i>Ўқитиш шарт-шароити</i>	Намунадаги аудитория
<i>Мониторинг ва баҳолаш</i>	Оғзаки назорат: савол-жавоб, ўқув топшириқларини баҳолаш

ГЛОССАРИЙ

A	отличная, высшая оценка (UK, US) (возможные категории A, A-, A=)	a'lo. yuqori baho (UK, US) (toifalari A, A-, A=)
abbreviation	сокращение	qisqartma
ability	способность	qobiliyat
ABC	алфавит	alfavit
abridged	сокращенный, краткое	qisqartirilgan, qisqa
absorb	поглощать, впитывать (знания)	(bilimni) egallamoq, yutmoq
abstract	резюме; отрывок из книги; отвлеченное понятие	rezyume, mavhum
abstraction	абстракция	mavhumot, xayoliy, mavhum narsa
academic	учебный; академический	akademik; ta'limga oid
academic adviser	научный консультант	ilmiy maslahatchi
acceleration	акселерация, скорость обучения или развития	akseleratsiya, o'qish yoki rivojlanish tezligi
accent	акцент	aksent; talaffuzga oid
accomplish	выполнять, достигать совершенства	bajarmoq, mukammalikka erishmoq
accordance	соответствие	moslik
acculturation	аккультурация	akkulturatsiya
accuracy	правильность	to'g'riqlik, aniqlik
achievement	успеваемость, обученность	o'zlashtirish, yutuq
acknowledge	подтверждать, признавать	tasdiqlamoq, tan olmoq
acoustic	акустик, звуковой	akustik, ovozli
acquire	приобретать	egallamoq
acquaintance	знакомство	tanishuv
acquisition	владение	egallash
act	акт	akt, ijro
action	действие, движение	harakat, faoliyat
activate	активировать	faollashtirmoq
active	активный	aktiv, faol
activation	активизация	faollashtirish
actualization	актуализация	aktualizatsiya
adapt	адаптировать	moslashtirmoq
adaptation	адаптация	moslash(tir)ish
adaptive	адаптивная (гибкая)	moslashuvchan dastur
program(me)	программа	
administrate	управлять	boshqarmoq
admission	вступительный	kirish
advance	упреждение,	oldindan chorasini ko'rish

advanced	продвинутый	ilg'or
advancement	продвижение	Ilgarilash
affixation	аффиксация	Affiksatsiya
aim	цель	maqsad, tasavvuridagi natija
A-level	повышенный уровень (UK)	yuqori daraja (UK)
algorithm	алгоритм	Algoritm
algorithmization	алгоритмизация	algoritmizatsiya, algoritm lash
al'habet	алфавит	Alfavit
alternative	альтернативный	Alternative
altruism	альтруизм	Altruism
analogy	аналогия	moslik, monandlik, munosiblik
analysis	анализ	analiz, tahlil
analytic	аналитический	analitik, tahliliy
analytic-synthetic	аналитико-синтетический	analitik-sintetik
analyze	анализировать	tahlil qilmoq
analyzed	анализированный	Tahliliy
analyzer	анализатор	Analizator
annotation	аннотация	annotatsiya, asar haqida qisqacha ma'lumot
announce	объявлять	bildirmoq, e'lon qilmoq
answer	ответ	Javob
antici'ation	антиципация	antisi'atsiya, harakat natijasini, 'redmetni,
antonym	антоним	antonim
anxiety	беспокойство	bezovtalik
a''erce'tion	апперцепция	a''erse'siya, idrokning avvalgi tajribaga,
a''licant	заявитель, кандидат	ariza beruvchi
a''lication	заявление	ariza
a''lied linguistics	прикладная лингвистика	amaliy tilshunoslik
a''rentice	ученик, подмастерье	o'quvchi, shogird
a''roach	подход	yondashuv, til o'rgatish yondashuvlari
a''ro'riacy	соответствие	moslik
a''roximation	аппроксимация	a''roksimatsiya,
a'titude	пригодность к деятельности	faoliyatga iqtidor, qobiliyat
articulating	артикуляционный	artikulatsiyga oid
articulation	артикуляция	artikulatsiya
artificial	искусственный	sun'iy
arts	гуманитарные науки; классические	gumanitar fanlar
ask	спрашивать	so'ramoq
assessment	оценка	baholash
assign	поручать, давать задание	to'shiriq/vazifa bermoq
assignment	задание	vazifa, to'shiriq
assimilate	ассимилировать,	o'zlashtirmoq,
association	ассоциация	assotsiatsiya
associative	ассоциативный	assotsiativ
assum'tion	предположение	tahmin
attainment	успеваемость,	o'zlashtirishlik,
attendance	посещение	davomat
attention	внимание	diqqat
attention s'an	объем/время внимания	diqqat hajmi/muddati
attitude	отношение	munosabat
auding	аудирование	tinglab tushunish
audio	аудио	audio

audio-aids	аудиоматериалы	audiomateriallar
audio-exercise	аудиоупражнение	audiomashq
audio information	аудиоинформация	audioaxborot
audio-lingual	аудиолингвальный	audiolingval
audiolingualism	аудиолингвализм	audiolingvalizm
audio-materials	аудиоматериалы	audiomateriallar
audio-news	аудионовости	audioxabar
audio-text	аудиотекст	audiomatn, audiotekst
audio-visual	аудиовизуал	audiovizual
audition	слух; слушание, аудирование	eshitish; tinglash
auditive	аудитив	auditiv, tinglashga mo'ljallangan
auditor	аудитор, слушатель	auditor, tinglovchi
auditorium	аудитория	auditoriya
auditory	слухопроизноситель	eshitib talaffuz qilishga oid
aural	слуховой	eshitishga oid
authentic	аутентичный	asl, autentik
author	автор	muallif
automaticity	автоматизм	avtomatizm
automatism	автоматизм	avtomatizm
automatization	автоматизация	avtomatlashuv
autonomous	самостоятельное	mustaqil
autosuggestion	самовнушение	ixlos qilish, ko'ngilga tugish
aware: to be ~	знать, быть осведомленным	bilmoq, bohabar bo'lmoq
B	хорошая или удовлетворительная	yaxshi yoki qoniqarli baho (UK, US)
baccalaureate	бакалавриат	bakalavriat
bachelor	бакалавр	bakalavr
barrier	барьер	tafovut, to'siq
base	база	baza, asos
basic	базовый	asosiy
basic course	основной учебный курс или	asosiy o'quv kursi yoki fani
be based	основываться	tayanmoq
behaviorism	бихевиоризм	bixeviorizm
biculturalism	бикультурность	ikkimadaniyatlik
bilingual	билингв, двуязычный	zulli'nayn, bilingv, ikki tili, qo'shzaqon,
book	книга	kitob
bottom-u'	(подход)снизу вверх	'astdan te'aga yondashuvi
brainstorming	мозговая атака	aqliy hujum
branched	разветвленная	tarmoqli (dastur)
broadcast	радиопередача	radio eshittirish
C	удовлетворительная, или менее чем	qoniqarli, yoki qoniqarsizroq baho (UK,
	оценка (UK, US), (возможные	C-, C=)
calendar	календарь	kalendar
calligra'hy	чистописание,	husnixat, kalligrafiya
card	карточка	qalin qog'ozdan kesilgan varaqcha
case	событие	hodisa
case-study	кейс-стади, методика ситуативного	keys-stadi, vaziyatli o'qitish metodikasi
case-technology	кейс-технология	keys-texnologiya, vaziyatli o'qitish
chat	болтать, разговаривать	chaqchaqlashmoq,
CEFR (Common Euro'ean	Общеввропейские компетенции	umumyevro'e tilni egallash kom'etensiyasi:
centric	центрированный	markazlashgan
certificate	сертификат	sertifikat

certification	сертификационный	sertifikatlashtiruvchi
chant	петь	qo'shiq aytmoq
chorus	хор	jo'r bo'lish
circumlocution	многоречивость	ko'ga'irish, ezmalik
citation	цитата	iqtibos
classes	занятие, урок	mashg'ulot
classification	классификация	tasnif, guruhlash, turlarga ajratish,
class work	классная работа	sinf ishi
cliche	клише	klishe
climate	климат	muhit
cloze-test	клоуз-тест, тест для определения	klouz-test, matnni o'qish va mazmunini
clues	ключевой	kalit, kalit so'zlar yoki stimullar
cluster	кластерный	klasterga oid
coach	репетитор	re'etitor
coaching	коучинг	imtihonga tayyorlash
code	код	kod, shartli belgi
cognate	однокоренной	yaqin, bir-biriga bog'langan
cognitive	когнитивный,	bilishga oid, bildiradigan
cognitivism	когнитивизм	kognitivizm
cognizant	когнизант	kognizant, bilimdon, oqil, omilkor
coherence	слаженность	butunlik, o'zaro bog'liqlik
collaborate	сотрудничать	hamkorlik qilmoq
collocation	словосочетание	so'z birikmasi
colloquial	разговорный	so'zlashuvga oid
communicant	собеседник	suhbatdosh, o'zaro so'zlashuvchi ikki va
communication	коммуникация	kommunikatsiya, nutqiy aloqa, fikr
communicative	коммуникативный	kommunikativ,
com'arative	компаративный,	kom'arativ, qiyosiy
com'are	сравнивать,	qiyoslamoq,
	сопоставлять	taqqoslamoq,
com'etence	компетенция	kom'etensiya
com'etition	олимпиада, конкурс	olim'iada, musobaqa, konkurs, ko'rik,
com'ile	составлять (учебник, пособие)	(darslik, qo'llanma) tuzmoq
com'lete	полный, совершенный	mukammal, to'liq
com'letion	упражнение на дополнение	qo'shimcha uchun mashq
com'lex	комплекс	kom'leks, majmua
com'onent	компонент	kom'onent, tarkib, qism, tarkibiy qism
com'ose	составлять, составить	tuzmoq
com'rehend	понимать; охватывать содержание	tushunmoq; mazmunni anglamoq
com'ression	компрессия	kom'ressiya,
com'ulsory	обязательный	majburiy
com'uter	компьютер	kom'yuter, elektr hisoblash mashinasi
com'uter-assisted	с помощью компьютера	kom'yuter yordamida
concentre	концентрироваться	diqqat, e'tiborni bir joyga qaratmoq
concentric	концентрический	konsentrik
concentrism	концентризм	konsentrizm
conce't	концепт	konse't
conce'tion	концепция	konse'siya, ilmiy g'oya(lar)
concise	сжатый, краткий	qisqa, qisqartirilgan, siqilgan
condition	условие	sharoit, holat, vaziyat
confidence	уверенность	ishonch

connotation	коннотация	so'zning majoziy ma'nosi
conscious	сознательный	ongli
conscious- comparative: ~	сознательно-	ongli-qiyosiy metod
consciousness	сознание,	ong, onglilik
conscious- 'ractical: ~ method	сознательнопрактический метод	ongli-amaliy metod
constant	постоянный	doimiy
consultation	консультация	konsultatsiya, o'quvchilarga ko'rsatiladigan
contact	контакт	kontakt, o'zaro aloqada bo'lmoq
contem'orary	современный	zamonaviy
content	содержание	mazmun, tarkib
content of teaching grammar	содержание обучения грамматики	grammatikani o'rgatish mazmuni (GO'M)
content of teaching 'ronunciation	содержание обучения	talaffuzni o'rgatish mazmuni (TO'M)
content of teaching vocabulary	содержание обучение лексике	leksikani o'rgatish mazmuni (LO'M)
contest	конкурс, олимпиада	olim'iada, musobaqa, konkurs, ko'rik
context	контекст	kontekst, so'z, so'z birikmasi, ibora og'zaki nutq 'archasi
contextual	контекстуальный	kontekstual, kontekst bilan bog'liq
contrastive	контрастивный	kontrastiv
control	контроль	nazorat, tekshiruv, kontrol
control 'anel	пульт	'ult
conversation	разговор	suhbat, so'zlashish, musohada, gurung
correction	исправление (ошибки); поправка	(xato) to'g'rilash; tuzatish
corrective: ~ course	коррективный курс	korrektiv kurs
correlation	корреляция	korrelyatsiya, chet til ta'limi mazmunining
counselling	метод общины	jamoaviy til o'rganish metodi
country study	страноведение	mamlakatshunoslik
course	курс	kurs
cramming	зубрёжка	(tushunmasdan) yod olish
creative	творческий,	ijodiy, ijodkor
creativity	креативность,	ijod, ijodkorlik
criterion ('i. -ia)	критерий	mezon, o'lchov, 'rinsi'
critical	критический	tanqidiy
C-test	разновидность клоуз- теста	klouz-test turlaridan biri
cues	опоры, опоры-стимулы	tayanch turtki
culture	культура	madaniyat
culture shock	культурный шок	madaniy zarba
culturology	культурология	madaniyatshunoslik
cumulative	кумулятивный	kumulativ
cybernetics	кибернетика	kibernetika, axborotni olish, saqlash,
cycliccity	цикличность	sikllilik, davrlilik
D	неудовлетворительная оценка (UK, US)	C-, C= (UK, US) toifalariga yaqin
data (<i>sing.</i> - datum)	данные, факты	ma'lumotlar, dalillar
data driven learning (DDL)	обучение с помощью базы данных	ma'lumotlar asosida o'qitish
deaf-and-dumb	сурдопедагогика	surdo'edagogika
deautomatization	деавтоматизация	deavtomatizatsiya
decode	декодировать	to'ib o'qimoq
deduction	дедукция	deduktsiya
deductive	дедуктивный	deduktiv
deficit	недочёты	kamchiliklar
definition	определение	ta'rif, defnitsiya
demonstration	демонстрация	namoyish,

descri'tive	описательная	tasviriy grammatika
develo'	развивать	rivojlan(tir)moq
develo'ing	развивающий	rivojlantiruvchi
diagnostic test	диагностический тест	diagnostik test, dastlabki sinov
dialogic	диалогический	dialogik
dialogue	диалог	juftnutq, dialog, suhbat
didactic	дидактический	didaktik
didactics	дидактика, теория образования	ta'limshunoslik, didaktika, ta'lim
differenciate	дифференцировать	farqlamoq, tabaqalamoq
differentiation	дифференциация	tabaqalash,
difficult	трудный	qiyin, mushkul, murakkab
difficulty	трудность	qiyinchilik, lisoniy tafovut hosilasi
dictate	диктовать	tinglovchi yozib olishi uchun ovoq chiqarib
dictation	диктант	diktant
direct: ~ method	прямой метод	to'g'ri metod
direction	направление, указание, установка	ko'rsatma, yo'riq
di'loma	диплом	di'lom
disci'line	поведение учащихся	o'quvchi hulqi
discourse	дискурс	diskurs, nutqiy vaziyatdagi matn
discursive	дискурсивный	diskursiv
distinction	различие, отличие, разница	farq
distract	отвлекать	chalg'itmoq
distribution	организация	taqsimot, distributsiya, taqsimlash, tashkil
distributive	распределительный	taqsimlovchi
draft	черновик	qoralama
dramatization	инсценировка	inssenirovka, nasriy yoki she'riy asarni
drill	тренировка	g'ayrishuuriy mashq
drilling	зарядка	mashq, shug'ullanish
durability	прочность	mustahkamlik
dynamic	динамический	dinamik
easy	легкий	oson, o'zlashtirish uchun kam kuch hamda
education	образование,	ta'lim, o'qitish, o'rgatish, maorif, ma'rifat
educational	образовательный	ta'limiy, ta'limga oid
educator	учитель	o'qituvchi, muallim, domla, ta'lim-tarbiya
efficiency	работоспособность	ish (ishlash) qobiliyati, layoqati
egocentrism	эгоцентризм	egosentrizm, o'ta ketgan manmanlik
electicism	электрический подход	elektik yondashuv (aralash metod)
elective	элективный (предмет, курс,	qo'shimcha, tanlov (fan, darslik)
elicitation/	приём, используемый для	nutqiy-fikriy faoliyat o'rgatish ususli
emotion	эмоция	tuyg'u, kechinma
environment	атмосфера	atmosfera, muhit
e'i-'rojector	эпипроектор	svetotexnik ta'lim vositalaridan biri
e'istemology	гносология	gnoseologiya (bilish nazariyasi)
e'istolary	эпистолярный	e'istolar, maktubiy, xatga oid
ergonomics	эргономика	ergonomika
error	(грубая) ошибка	(qo'ol) xato, nutqda til materialini
		oqibati
erudition	эрудиция	bilimdonlik
essay	изложение	insho (esse)
ethno'sychology	этнопсихология	etno'sixologiya
etiquette	этикет	etiket, odob

etude	этюд	etyud, sun'iy namuna
etymology	этимология	etimologiya
Euro'ean language 'ortfolio	европейский языковой портфель	yevro'a lisoniy 'ortfel
exam	экзамен, проверка	sinov, imtihon
exercise	упражнение	mashq, chet tilda bajariladigan o'quv amali
ex'ansion	упражнение на расширение	kengaytirish uchun mashq
ex'erience	опыт	tajriba
ex'eriment	эксперимент	eks'eriment, tajriba
ex'erimental	экспериментальный	eks'erimental
ex'lain	объяснять	tushuntirmoq
ex'press-method	экспресс-метод	eks'res-metodi
ex'osition	экспозиция	ko'rgazma
ex'ository	описательный,	tasvirlovchi, izohlovchi
extensive	экстенсивный	ekstensiv
exteriorization	экстериоризация	eksteriorizatsiya (tashqi harakat)
exteriorization of s'eech	экстериоризация речи	tashqi nutq (og'zaki, yozma)
extralinguistical	экстралингвисти-	ekstralingvistik
extraversion	экстраверсия	ekstraversiya, introversiyaga zid hususiyat,
extravert	экстраверт	ekstravert, muloqotchan
facilitation	фасилитация	fasilitatsiya, yordam, yengillashtirish
facilitator	посредник	yordamchi
facultative	факультативный	fakultativ (majburiy bo'Imagan)
filling	заполнение	to'ldirish
film	фильм	film
film exercise	киноупражнение	kinomashq, kino namoyish qilib
film fragment	кинокадр	kinokadr, kino'archa, kinofragment
film lesson	киноурок	kinodars
filmstri's	диафильм	diafilm
final	заключительный	yakuniy
flanelegra'h	фланелеграф	flanelegraf
fluency	беглость	ravonlik
fluent	свободный	ravon
foreign (<i>adj.</i>) ~ language	иностранный иностранный язык	ajnabiy, xorijiy, chet til; maktabda
foreign language teacher's	портфель учителя иностранного	chetl til o'qituvchisi 'ortfoliosi
foreigner	иностранец	xorijzabon, horijlik, chet ellik
form	форма	forma, shakl
formal	формальный	formal, rasmiy
formation	формирование	shakllanish
forming	формирующий	shakllantiruvchi
forum	форум	forum
fossilization	фоссилизация	fossilizasiya
frontal	фронтальный	frontal, yo''asiga, ommaviy
function	функция	qo'llanilish
functional	функциональный	funksional
gender	" гендерный	gender, jinsga oid
general	общее	umumiy
generalization	обобщение	umumlashma, qoida, mavhumot, sodda
generalize	обобщать	umumlashtirmoq
genetic	генетическии	genetik, irsiy
gestalt-style	гештальт-стиль (подход от общего	gestalt-uslub (umumiydan hususiyga
gesture	жест, мимика	imo-ishora

global	глобальный	global (omnaviy)
gnoseology	гносология	gnoseologiya (bilish nazariyasi)
goal	цель	maqsad
grade	класс	sinf, yagona o'quv dasturi bo'yicha o'quv
graduated	градуированный	ma'lumotli
grammar	грамматика,	grammatika, grammatik
gra'heme	графема	grafema
gra'hic (<i>adj.</i>)	графический	grafik
gra'hic (<i>n.</i>)	графика	grafika
grou' (<i>n.</i>)	группа	guruh, tabaqa, toifa
grou' (<i>adj.</i>)	групповой	guruhiy
grou'ing	группирование	guruhlash
guesswork	догадки	to'qirlikka oid mashq
guidance	руководство, программа, пособие, Учебник	dasturamal, qo'llanma, dastur, darslik
handbook	учебное пособие, руководство	qo'llanma, dasturamal
handout	раздаточный	tarqatma
handwriting	Почерк	husnixat
hear	Слышать	eshitmoq
hearing	Слуховой	eshituv
hesitation	hezитация	ikkilanish
heuristic	эвристический	evristikaga oid, evristik
hierarchy	иерархия	iyerarxiya (tadrij)
historical	исторический	tarixiy
homework	домашнее задание	uy vazifasi
home reading	домашнее чтение	uyda o'qish uchun vazifa
homogra'h	омограф	omograf, yozuvda o'xshash, biroq turli
homonym	омоним	omonim, shakldosh, ma'nodosh
homo'hone	омофон	omofon, aytilishda obxshash, ma'nosi
hy'eractivity	гиперактивность	o'ta faollik
hy'no'edia	гипнопедия	gi'no'ediya
i-conce'tion	концепт -я	men - konse'ti
idea	идея, представление	g'oya, fikr
idiom	идиома	idioma
illustration	иллюстрация	rasm, surat
imitate	имитировать	taqlid qilmoq
imitation	имитация	imitatsiya (taqlid)
imitative	имитативный	taqlidiy
immanent	имманентный	bevosita (immanent)
im'lementation	выполнение	bajarish
im'licit	имплицитный,	yashirin, nazarda tutiladigan,
im'rinting	импринтинг,	taasurot, (xotirada) muxrianish
im'rovement (of 'rofessional	повышение	(malaka) oshirish
im'roving	совершенствующий	takomillashtiruvchi
im'rovisation	импровизация	badiha
im'rovised	импровизированная, случайная	tayyorlanmagan (nutq)
inde'endent	самостоятельный	mustaqil
indicative (mood)	изъявительное	aniq (nisbat)
individual	индивидуал	individual (shaxsiy)
individualization	индивидуализация	shaxsga bog'liqlik
induction	индукция	induksiya

inductive	индуктивный	induktiv
influence	влияние	ta'sir
information	информация	axborot (informatsiya)
informational	информационный	axborotga oid
informative	информативный	informativ
initial	начальный, пороговый	dastlabki, boshlang'ich
initiative	инициативный	erkin (nutq)
insistence	настойчивость	tirishqoqlik, turg'unlik
inspiration	поощрение	rag'bat
integral	интегральный, целый, цельный,	butun, ajralmas, yaxlit
integrated	интегрированный	butun yaxlit xolda
integrative	интегративный	umumlashtiruvchi, bir butun qiluvchi
integrity	целостность	butunlik, yaxlitlik
integration	интеграция	yaxlitlash
intellect	интеллект	intellekt, aql
intellectual	интеллектуальный	intellektual, aqliy
intensification	интенсификация	jadallashtirish,
intensify	интенсировать	faollashtirmoq
intensive	интенсивный	jadal
intention	намерение	niyat, istak
interaction	интеракция	o'zaro ta'sir
interactive	интерактивный	interaktiv
interest	интерес	qiziqish
intercultural	межкультурный	madaniyatlararo
interface	интерфейс	o'zaro bog'lanish
interference	интерференция	interferensiya, salbiy ta'sir
interferential	интерференционный	interferensiyaga oid
interiorization	интериоризация	interiorizatsiya, ichki harakat
interlingua	язык-посредник	vosita tili
interlocutor	собеседник	suhbatdosh
international	интернациональный	xalqaro, baynalmilal
international friendship club	международный клуб дружбы	baynalmilal do'stlik klubi (XDK)
internationalism	интернационализм	internatsionalizm (xalqaro birdamlik)
internet	интернет	internet
interval	интервал; промежуток	oraliq; tanaffus
interview	интервью	intervyu, mushohada
in-textual	притекстовые	matn-o'qish (mashqlari)
intonation	интонация	intonatsiya, ohang
introduction	введение	kirish
introspection	самонаблюдение	o'z-o'zini kuzatish
introversion	интроверсия, сосредоточенность на	introversiya, o'ziga berilganlik
introvert	^ интроверт	kamga', tortinchoq
intuitive	интуитивный	intuitiv
intuition	интуиция	ichki his, sezgirlik
issue	проблема	masala
jigsaw:	мозаика;	mozaika;
~ activities	упражнения для обмена	ma'lumot almashinish uchun "mozaika"
judgement	суждение	hukm
keyword	ключевое/ опорное слово	tayanch, til o'rganishga yordam
kinesthetic	кинестетик	kinestetik, harakatga oid
know	знать	bilmoq

knowledge	знание	bilim
lab . = laboratory	лаборатория	laboratoriya
laboratory	лаборатория	laboratoriya
lacuna	лакуна	qiyoslanayotgan tillarning birida mos
language	язык	til, lison
language 'ortfolio	языковой портфель	lisoniy 'ortfolio
latent	скрытый, латентный	latent, so'zning xotirada saqlanish muddati
layout	расположение	joylashuv, joylashish tartibi
learner-centred	лично	o'quvchiga
lecture	лекция	leksiya, oily o'quv yurtida tegishli mavzu
lesson	урок	mashg'ulot, dars, saboq
letter	буква; письмо	harf; xat
lexical	лексический	leksikaga oid
lexicon	лексикон, толковый словарь	izohli lug'at
linear syllabus	программа линейного типа	takrorlanmas turdagi dastur
linguodidactics	лингводидактика	lingvodidaktika, til ta'limshunosligi
linguo-country	лингвострановедение	lingvomamlakatshu-
linguoculturology	лингвокультурология	lingvakulturologiya,
lingual	лингвистический	lisoniy, tilga oid
linguo'hysiology	лингвофизиология	lingvofiziologiya, nutq fiziologiyasi
linguo'sychology	лингвопсихология	linva'sixologiya, til o'rgatish 'sixologiyasi
linguostylistics	лингвостилистика	lingvostilistika
linguotechnology	лингвотехнология	lingvotexnologiya
linguist	лингвист, языковед	tilshunos
linguistic	лингвистический	filologik
linguistics	лингвистика	tilshunoslik
linked	прикрепленный	bog'langan (til hodisasi)
linking	прикрепляемый	bog'lanuvchi (unli oldi o'qiladigan [r] xarfi)
listening	понимание на слух	tinglab tushunish
literal	буквальный	so'zma-so'z
literary	литературный	adabiy
live	живой	jonli
localization	локализация	mahalliy sharoitga moslashtirish
logics	логика	mantiq (fan)
macro text	макротекст	makromatn
master	магистр	magistr
master-class	мастер-класс	malakali mutaxassis darsi
material	материал	material
means	средство	vosita
mechanic	механический	mexanik (ong

Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi fanidan test savollari

1. Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi fani o‘zining rivojlanishida nimalarga tayanadi ?

- A. Ushbu fan o‘zining rivojlanishida psixologo-pedagogik, ijtimoiy-gumanitar va maxsus fanlar bilimlarining zamonaviy yutuqlariga tayanadi.
- B. Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi fani pedagogika, psixologiya va lingvistika fanlariga tayanadi.
- C. Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi fani o‘zining rivojlanishida mutaxassislik fanlar bilimlarining zamonaviy yutuqlariga tayanadi.

2. Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani qanday fan hisoblanadi ?

- A. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani lingvistika fan hisoblanadi.
- B. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani pedagogik fan hisoblanadi.
- C. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani mutaxassislik fani hisoblanadi.

3. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani qaysi fanning tadqiqotlariga asoslanadi ?

- A. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani lingvistika fanning tadqiqotlarga asoslanadi.
- B. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani pedagogika fanning tadqiqotlarga asoslanadi.
- C. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani psixologiya fanining tadqiqotlarga asoslanadi.

4. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fanining tadqiqot ob’ekti nima?

- A. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani fanining tadqiqot ob’ekti psixo-lingvistika va pedagogika fanlarini o‘qitish jarayonidir.
- B. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani fanining tadqiqot ob’ekti magistratutaning 2-bosqich talabalariga lingvistika fanlarini o‘qitish jarayonidir.
- C. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fanining tadqiqot ob’ekti oliy ta’lim muassasalaridagi mutaxassislik fanlarini o‘qitish jarayonidir.

5. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani bo‘yicha o‘quv dasturini tuzishda nimalarni hisobga olish dastur mukammalligini oshiradi?

- A. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani bo‘yicha o‘quv dasturini tuzishda maqsad va vazifalarini hisobga olish dastur mukammalligini oshiradi.
- B. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani bo‘yicha o‘quv dasturini tuzishda mutaxassislik fanlarini hisobga olish dastur mukammalligini oshiradi
- C. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani bo‘yicha o‘quv dasturini tuzishda pedagogika qonuniyatlarini hisobga olish dastur mukammalligini oshiradi.

6. Magistratura mutaxassisliklaridagi “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani o‘quv rejadagi qanday fan hisoblanadi?

- A. Magistratura mutaxassisliklaridagi “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani o‘quv rejadagi majburiy fanlardan biri hisoblanadi.
- B. Magistratura mutaxassisliklaridagi “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani o‘quv rejadagi tanlov fanlardan biri hisoblanadi.
- C. magistratura mutaxassisliklaridagi “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani o‘quv rejadagi ixtiyoriy fanlardan biri hisoblanadi.

7. Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi fanining predmeti nima?

- A. Magistrlarda ushbu fan bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarni xosil qilish.
- B. Ta‘lim oluvchilar tomonidan kasb sohasi bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarning egallanishi jarayonidir.
- C. Ta‘lim oluvchilar tomonidan kasb sohasi bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarning egallanishi jarayonini boshqarish bo‘yicha maxsus fan o‘qituvchisining ta‘limga oid faoliyati qonuniyatlaridir.

8. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fanining maqsadi nima?

- A. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani magistrarning umumkasbiy fanlardan olgan bilim va ko‘nikmalarni amalga tadbiq etish
- B. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani magistrarning pedagogika, psixologiya psixo-lingvika fanlardan olgan bilim va ko‘nikmalarni amalga tadbiq etish
- C. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fani magistrarning pedagogika, psixologiya, umumkasbiy fanlardan olgan bilim va ko‘nikmalarni amalga tadbiq etish.

9. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fanining vazifalari nimalardan iborat?

- A. Magistrlarda maxsus fanlarni o‘qitish metodikasining terminalogik tushunish ko‘nikmalarini shakllantirish, maxsus fanlarni o‘qitishni tashkil qilish shakllarini loyhalash bo‘yicha malakalarni shakllantirish.
- B. Magistrlarda maxsus fanlarni o‘qitish metodikasining terminalogik tushunish malaka va ko‘nikmalarini shakllantirish, maxsus fanlarni o‘qitishni tashkil qilish shakllarini loyhalash bo‘yicha ko‘nikma va malakalarni shakllantirish.
- C. Magistrlarda maxsus fanlarni o‘qitish metodikasining terminalogik tushunish malaka va ko‘nikmalarini shakllantirish.

10. Maxsus fan o‘qituvchilarigina qanday insonlarni yetishib chiqishini ta‘minlaydilar?

- A. Kasbiy faoliyatda shaxsiy va ijtimoiy hayotdagi o‘z o‘rinlarini topishda ijodan izlanadigan insonlarni.
- B. Pedagogika va lingvistika fanlardan magistrarga maruzalar o‘qiy oladigan professor-o‘qituvchilarni.
- C. O‘z kasbini mohirona egallagan mutaxassis insonlarni yetishib chiqishini ta‘minlaydilar.

11. Maxsus fan o‘qituvchisi faoliyatining o‘ziga xosligini o‘rganishda nimalar katta ahamiyat kasb etadi.

A. Maxsus fan o'qituvchisi faoliyatining o'ziga xosligini o'rganishda qabul qilish jarayoni (rang,tovush, vaqt, hid va b.), diqqati (biologik,tabiiy va ijtimoiy, texnik - texnologik jarayonlar va boshqalarni kuzatish) katta ahamiyat kasb etadi.

B. qabul qilish jarayoni, diqqati, nutqi-kasbiy yo'nalganlilik terminologiyasi va boshqalar katta ahamiyat kasb etadi..

C. nutqi-kasbiy yo'nalganlilik terminologiyasi va boshqalar katta ahamiyat kasb etadi.

12. Magistratura mutaxassisliklarini tugatgan magistrlar oliy ta'lim muassasalarida qaysi fanlaridan dars olib boradilar?

A. Magistratura mutaxassisliklarini tugatgan magistrlar oliy ta'lim muassasalarida pedagogika va metodika fanlaridan dars olib boradilar.

B. Magistratura mutaxassisliklarini tugatgan magistrlar oliy ta'lim muassasalarida ingliz tili fanlaridan dars olib boradilar.

C. Magistratura mutaxassisliklarini tugatgan magistrlar oliy ta'lim muassasalarida umumkasbiy va ixtisoslik fanlaridan dars olib boradilar.

13. Magistratura mutaxassisliklarini tugatgan magistrlar qaerda dars olib boradilar?

A. Magistratura mutaxassisliklarini tugatgan magistrlar oliy ta'lim muassasalarida dars olib boradilar.

B. Magistratura mutaxassisliklarini tugatgan magistrlar litseylarda dars olib boradilar.

C. Magistratura mutaxassisliklarini tugatgan magistrlar litsey va kollejlarda dars olib boradilar.

14. Ta'lim degan so'zning manosi nima?

A. Ta'lim degani talabalarga malum bir fandan bilim berish.

B. Ta'lim oluvchining mehnat harakatini (yoki mehnat harakatlari majmuini) ayni sharoitda ma'qul harakat usullarini tanlab va qo'llab bajarishga va buning oqibatida mehnatda ijobiy natijalarga erishishga tayyor ekanligi.

C. Ta'lim- bilim berish malaka va ko'nikma hosil qilish jarayoni kishini xayotga, mehnatga tayyorlashning asosiy vositasidir.

15. Ta'lim jarayonida nimalar sodir bo'ladi?

A. Ta'lim oluvchining mehnat harakatini ayni sharoitda ma'qul harakat usullarini tanlab va qo'llab bajarishga va buning oqibatida mehnatda ijobiy natijalarga erishishga tayyor bo'ladi.

B. Ta'lim oluvchining harakat komponentlarini maksimal aniqlik, tezlik va maqsadga muvofilikda avtomatlashtirilgan usulda bajarishga qobilligi yaratiladi.

C. Ta'lim jarayonida bilim o'zlashtiriladi va tarbiya amalga oshiriladi.

16. Bilim degan so'zning manosi nima?

A. Bilim deganda talabalarda malaka va ko'nikma hosil qilish jarayoni tushuniladi.

B. Bilim - kishilarning turmushdagi narsa va hodisalar to'g'risidagi, tabiat va jamiyatning rivojlanish qonunlari haqidagi tasavvuri hamda tushunchalari tushuniladi.

C. Bilim - tabiat va jamiyatning rivojlanish qonunlari haqidagi tasavvur hamda tushunchalari tushuniladi.

17. Ko'nikma deganda nimani anglatadi?

A. Ko'nikma – ta'lim oluvchining mehnat harakatini ayni sharoitda ma'qul harakat usullarini tanlab olib, uni qo'llab bajarishga va buning oqibatida mehnatda ijobiy natijalarga erishishga tayyor ekanligi.

B. Ko'nikma - kishilarning turmushdagi narsa va hodisalar to'g'risidagi, tabiat va jamiyatning rivojlanish qonunlari haqidagi tasavvur hamda tushunchalari tushuniladi.

C. Ko'nikma – ta'lim oluvchining harakat komponentlarini maksimal aniqlik, tezlik va maqsadga muvofilikda avtomatlashtirilgan usulda bajarishga qobilligi.

18. Malaka deganda nimani tushunasiz?

A. Malaka – ta'lim oluvchining harakat komponentlarini maqsadga muvofilikda avtomatlashtirilgan usulda bajarishga qobilligi.

B. Malaka – ta'lim oluvchining harakat komponentlarini maksimal aniqlik va tezlikda bajarishga qobilligi. Bu qobiliyat o'quvchining mashqlar o'tkazishi natijasida hosil bo'ladi.

C. Malaka – ta'lim oluvchining harakat komponentlarini maksimal aniqlik, tezlik va maqsadga muvofilikda avtomatlashtirilgan usulda bajarishga qobilligi.

19. Talabalarda malaka qanday yo'llar bilan hosil qilinadi?

A. Talabalar kitob o'qib bilim olish yo'li bilan hosil qilinadi.

B. Mashqlar o'tkazishi natijasida hosil bo'ladi.

C. O'qituvchi bergan maslahatlar bilan hosil bo'ladi.

20. Kasbiy pedagogika qanday fan?

A. Kasbiy pedagogika- umumiy pedagogikaning bir sohasi.

B. Kasbiy pedagogika- mustaqil fan hisoblanadi.

C. Kasbiy pedagogika- o'quvch va talabalar tarbiyasining nazariy masalalari bilan shug'ulanuvch fan.

21. Kasbiy pedagogika qandaylar ma'lumotlar beradi?

A. Kasbiy pedagogika – pedagogika, psixologiya va psixolingvistika to'g'risida ma'lumotlar beradi.

B. Kasbiy pedagogika - o'quvch va talabalar tarbiyasining nazariy masalalari bo'yich ma'lumotlar beradi.

C. Kasbiy pedagogika - tarbiya, ta'lim, o'qitish haqida nazariy va amaliy ma'lumotlar beradi.

22. Kasbiy pedagogika qanday masalalar bilan shug'ullanadi?

A. Kasbiy pedagogika o'quvch va talabalarni bo'lajak kasblari to'g'risida malumotlar berish masalalari bilan shug'ullanadi.

B. Kasbiy pedagogika pedagogikaning nazariy masalalari bilan shug'ullanadi.

C. Kasbiy pedagogika sanoat, ishlab chiqarish va mehnat pedagogikasining masalalari bilan shug'ullanadi.

23. Didaktika qanday ma'nolarini anglatadi?

- A. Yangi texnologiya va yangicha yondashuv ma'nolarini anglatadi.
- B. Didaktika o'qitaman, o'qishni o'rgataman ma'nolarini anglatadi.
- C. Didaktika -grekcha so'z bo'lib, bilaman, tushunaman ma'nolarini anglatadi.

24. Didaktika nimalarni ishlab chiqadi?

- A. Didaktika o'qitish jarayoni uchun mashqlar ishlab chiqadi.
- B. Didaktika o'qitish jarayonini shakllari, metodlari, tamoyillari, mazmuni, va zifasi va maqsadlarini ishlab chiqadi.
- C. Didaktika ta'limn jarayonining amaliy masalalarini ishlab chiqadi.

25. Metod-iborasi nimani anglatadi?

- A. Metod-iborasi voqelikni bilish, o'zlashtirish, o'zgartirish usullari majmuasidir.
- B. Metod-iborasi o'rgataman degan ma'noni anglatadi.
- C. Metod-iborasi xamma narsani o'rganaman degan ma'noni anglatadi.

26. Metodika deganda nima tushuniladi?

- A. Metodika-pedagogikaning o'qitish qonuniyatlari, qoidalari, tashkil etish shakllari.
- B. Metodika-pedagogikaning chet tillar o'qitishni amalga oshirishi va natijalarini nazorat qilib, baholash metod hamda vositalari o'zida mujassamlashtiruvchi fan tarmog'idir.
- C. Metodika-pedagogikaning o'qitish qonuniyatlari, qoidalari, tashkil etish shakllari, amalga oshirishi va natijalarini nazorat qilib, baholash metod hamda vositalari o'zida mujassamlashtiruvchi fan tarmog'idir.

27. O'qitish metodikasi so'z brikmaning manosi nima?

- A. O'qitish metodikasi - bu va amaliy mashg'ulotlar paytida qo'llaniladigan usullar majmuasidir.
- B. O'qitish metodikasi- bu turli usullar tizimi bo'lib, o'quv-didaktik materiallaridan foydalanish orqali belgilangan maqsadga erishish uchun nazariy va amaliy mashg'ulotlar paytida qo'llaniladigan usullar majmuasidir.
- C. O'qitish metodikasi- bu turli usullar tizimi bo'lib, o'quv-didaktik materiallaridan foydalanish orqali belgilangan maqsadga erishishdir.

28. Mahorat so'zining tarfi qanday?

- A. Mahorat –o'zlashtirilgan bilimlar va hayotiy tajribalar asosida barcha amaliy ish xarakterlarni (shu jumladan, dars berishni) bajarishdir.
- B. Mahorat –o'zlashtirilgan bilimlar va hayotiy tajribalar asosida barcha amaliy ish xarakterlarni kam kuch va kam vaqt sarflab bajarishdir.
- C. Mahorat –o'zlashtirilgan bilimlarni kam kuch va kam vaqt sarflab bajarishdir.

29. Kasb nima?

- A. Kasb-muayyan bilim va mahorat talab etadigan mehnat faoliyati turidir.
- B. Kasb-muayyan bilim talab etadigan mehnat faoliyati turidir.
- C. Kasb-muayyan mahorat talab etadigan mehnat faoliyati turidir.

30. Kasb –hunar sirlarini egallashga qanday erishiladi?

- A. Kasb –hunar sirlarini egallashga amaliy ish-xarakat usullarini o'zlashtirish orqali erishiladi.
- B. Kasb –hunar sirlarini egallashga umumiy hamda maxsus ma'lumotlarni o'zlashtirish orqali erishiladi.
- C. Kasb –hunar sirlarini egallashga umumiy hamda maxsus ma'lumot, amaliy ish-xarakat usullarini o'zlashtirish orqali erishiladi.

31. “Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” fani o'z mazmun mohiyatini boyitish va yangilashni qanday metodlari bilan o'rganadi?

- A. “Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” fani o'z mazmun mohiyatini boyitishda, yangilashda mavjud hodisa va jarayonlarni uning maqsadi va vazifalariga muvofiq keladigan metodlari bilan o'rganadi.
- B. “Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” fani o'z mazmun mohiyatini boyitish va yangilashni interfaol metodlari bilan o'rganadi.
- C. “Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” fani o'z mazmun mohiyatini boyitishda, yangilashda yangi axborot texnologiyalarni qo'llash metodlari bilan o'rganadi.

32. “Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” faninig ilmiy tadqiqot metodlari deganda nima tushuniladi?

- A. “Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” faninig ilmiy tadqiqot metodlari deganda yosh avlodni tarbiyalash yo'llari, metodlari va vositalari majmui tushuniladi.
- B. “Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” faninig ilmiy tadqiqot metodlari deganda talabalarga bilim berish va o'qitishning yo'llari, metodlari va vositalari majmui tushuniladi.
- C. “Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” faninig ilmiy tadqiqot metodlari deganda yosh avlodni tarbiyalash, bilim berish va o'qitishning real jarayonlariga xos bo'lgan ichki aloqa va munosabatlarni tekshirish, bilish va bildirish yo'llari, metodlari va vositalari majmui tushuniladi.

33. Ob'ektiv dunyoni bilish nazariyasida qanday masalalar mavjud?

- A. Ob'ektiv dunyoni bilish nazariyasida nimani o'rganish va o'rgatish kerak, degan masalalar mavjud bo'lib, ular o'zaro uzviy bog'liqdir.
- B. Ob'ektiv dunyoni bilish nazariyasida nimani o'rganish va o'rgatish kerak, kimni va qanday tarbiyalash lozim degan masalalar mavjud.
- C. Ob'ektiv dunyoni bilish nazariyasida kimni va qanday tarbiyalash lozim degan masalalar mavjud.

34. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasida ilmiy izlanishlarning qanday usullari qo'llaniladi?

- A. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasida ilmiy izlanishlarning umumiy usullari qo'llaniladi.
- B. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasida ilmiy izlanishlarning maxsus usullari qo'llaniladi.
- C. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasida ilmiy izlanishlarning umumiy va maxsus usullari qo'llaniladi.

35. Umumilmiy usullarga nimalar kiradi?

- A. Umumilmiy usullarga nazariy izlanish, kuzatish, suhbat va pedagogik so'rov kiradi.
- B. Umumilmiy usullarga test, so'rovnomalari, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish va boshqalar kiradi.
- C. Umumilmiy usullarga nazariy izlanish, kuzatish, suhbat, pedagogik so'rov, test, so'rovnomalari, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish va boshqalar kiradi.

36. Nazariy izlanish usuli qanday olib boriladigan izlanish?

- A. Nazariy izlanish usuli –adabiyot, ilmiy manbaallardan o'rganish va tahlil qilish hamda pedagogic tajribalar asosida olib borilgan izlanishlardir.
- B. Nazariy izlanish usuli –pedagogic tajribalar asosida olib boriladigan izlanishlardir.
- C. Nazariy izlanish usuli –adabiyot, ilmiy manbaallardan o'rganish va tahlil qilish asosida olib boriladigan izlanishlardir.

37. Kuzatish usuli nima uchun qo'llaniladi?

- A. Kuzatish usuli ta'lim oluvchilarning fanlarni o'zlashtirishlari, ularning xulq-atvori muomalasidagi o'zgarishlarni hisobga olish va tegishli ta'lim-tarbiya ta'siri ko'rsatish yo'llarini belgilash uchun qo'llaniladi.
- B. Kuzatish usuli- odatda, tabiiy kuzatish orqali ta'lim oluvchilarning xulq-atvori muomalasidagi o'zgarishlarni hisobga olish va tegishli ta'lim-tarbiya ta'siri ko'rsatish yo'llarini belgilash uchun qo'llaniladi.
- C. Kuzatish usuli ta'lim oluvchilarning fanlarni o'zlashtirishlari, tegishli ta'lim-tarbiya ta'siri ko'rsatish yo'llarini belgilash uchun qo'llaniladi.

38. Kuzatish usulida kuzatishlarning nimalari hisobga olinadi?

- A. Kuzatish usuli kuzatishlar tezligi va soni, kuzatish obyekti, vaqti hisobga olinadi.
- B. Kuzatish usuli kuzatishlar tezligi va soni, pedagogik vaziyatlarni kuzatish uchun ajratilgan tavsif va boshqalar hisobga olinadi.
- C. Kuzatish usuli kuzatishlar tezligi va soni, kuzatish obyekti, vaqti, pedagogik vaziyatlarni kuzatish uchun ajratilgan tavsif va boshqalar hisobga olinadi.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
ANDIJON DAVLAT UNIVERSITETI

“Tasdiqlandi”

O'quv ishlari bo'yicha prorektor:

_____ dots. R.A.Mullajonov

“ _____ ” _____ 2021 y.

MAXSUS FANLARNI O'QITISH METODIKASI
FANIDAN SILLABUS

Bilim sohasi: 100000 – Gumanitar
Ta'lim sohasi: 110000 – Pedagogika
Mutaxassisligi: 5A111401– Xorijiy til va adabiyoti
(Ingliz tili)

Kreditlar soni : 2

Umumiy o'quv soati – 60 soat

Shu jumladan:

Ma'ruza: - 14 (3-semestr – 14 soat)

Seminar mashg'uloti: – 16 soat (3-semestr -16 soat)

Mustaqil ta'lim: - 30 soat (3-semestr - 30 soat)

Andijon – 2021

Fanning ishchi o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2019 yil "4" oktyabrdagi "892"-sonli buyrug'ining 2-ilovasi bilan tasdiqlangan "Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi" fani dasturi asosida tayyorlandi.

Fanning ishchi o'quv dasturi Andijon davlat universiteti kengashining 2021 yil "___" avgustdagi "___" sonly bayoni bilan tasdiqlangan.

Tuzuvchilar:

Sh.Begaliyev - ADU, Ingliz tili va adabiyoti kafedrası dotsenti,
pedagogika fanlari nomzodi.

Sh.Alimov - ADU, Ingliz tili va adabiyoti kafedrası dotsenti,
pedagogika fanlari nomzodi.

Taqrizchilar:

M.A.Abduvaliyev – ADU, Ingliz tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, f.f.n.

B.S.Jafarov - NamDU, Ingliz tili adabiyoti kafedrası dotsenti, f.f.d.
(Turdosh OTM)

Magistratura bo'limi boshlig'i: _____ N.Asqarov

2021 yil "___"avgust

Ingliz tili va adabiyoti kafedrası mudiri: _____ dots. V.A.Vositov

2021 yil "___"avgust

I. O'quv fani o'qitilishi bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar

“Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” fanining dasturi magistratura ta'lim yo'nalishlari o'quv rejasidagi “Umummetodologik fanlar bloki”ning eng muhim kursi bo'lib, magistrantlarni pedagogika fanining nazariy va amaliy asoslari, pedagogik bilimlar majmuasi bilan qurollantirishga xizmat qiladi. “Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” fanining dasturi yaxlit pedagogik jarayonni tashkil etishga, boshqarishga va ta'minlashga xizmat qiluvchi pedagogik fanlarni o'qitish jarayoni, mazmuni, metod, shakl va vositalarini keng miqyosda yoritib beradi; ta'limning fanga yo'naltirilgan texnologiyalari; shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalari; pedagogik jarayonni tashkil etish va samarali boshqarish asosidagi pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat; rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari, tanqidiy fikrlashni, rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari kabi masalalarni o'zida aks ettiradi.

“Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” fani mutaxassislik fanlardan biri bo'lib, pedagogik bilimlar va metodik usullarini yoritib beradi. Magistrlarning fanga oid muhim tushunchalarni o'zlashtirishlari, ko'nikma, malakalarni egallashlarini ta'minlaydi.

II. Fanning maqsad va vazifalari

Fanni o'qitishdan maqsad - magistrnlarni maxsus fanlarni o'qitish metodikasiga oid bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish.

Fanning vazifasi - magistrantlarni maxsus fanlarni o'qitish metodikasining nazariy asoslariga oid bilimlar bilan qurollantirish; metodik jihatdan pedagogik jarayonni samarali tashkil etish uchun zarur ko'nikmalarni egallash; pedagogik fanlarning o'ziga xosliklarini hisobga olgan holda zamonaviy texnologiyalarni keng doirada qo'llay olishga yo'naltirish; pedagogik faoliyatni amalga oshirishda ijodiy va metodik savodxonlikka tayyorgarlikni shakllantirishdan iborat.

“Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida talaba:

- maxsus fanlarni o'qitish qonuniyatlari va tamoyillari;
- maxsus fanlar ta'lim mazmunini tanlash mezonlari;
- maxsus fanlarni o'qitish metod va vositalari;
- maxsus fanlarni o'qitishning tashkiliy shakllari;
- maxsus fanlarni o'qitishning axborot texnologiyalari;
- maxsus fanlarni o'qitish texnologiyalari;

mutaxassislik fan o'qituvchisining o'quv me'yoriy hujjatlari va metodik ishlari, ularni rejalashtirish, tashkil etish va tayyorlash metodikasi;

- o'quv jarayonini tashkil etishga qo'yiladigan zamonaviy talablar;
- ta'lim oluvchi shaxsi, ta'lim jarayonida shaxs sifatlarining namoyon bo'lishi;
- pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahoratning tasnifi va asosiy jihatlari;
- ta'lim jarayonini texnologizatsiyalash haqida *bilimga ega bo'lishi*;

-maxsus fanlarni o‘qitish jarayonining tuzilishi, qonuniyat va tamoyillari; maxsus fanlarni o‘qitish jarayonida professor-o‘qituvchining vazifalari va talabalarning o‘quv-bilish faoliyatini tashkil etish, talabalarning diqqatini jalb qilish va mashg‘ulot samaradorligini oshirish metodlari va vositalari, maxsus fanlarni o‘qitish shakllari (ma’ruza, seminar, amaliy, laboratoriya, mustaqil ta’lim, kurs ishlari, bitiruv malakaviy ishlari, o‘quv amaliyoti, malakaviy amaliyoti) ni tashkil etish va o‘tkazish metodikasini, maxsus fanlarni o‘qitish jarayonida talabalarning bilim, ko‘nikma va malakalarini tashxis etish turlari, shakl va metodlarini, maxsus fanlarni o‘qitishning multimedia va interfaol ta’lim texnologiyalarini qo‘llash *ko‘nikmalariga ega bo‘lishi*;

- maxsus fanlarning didaktik ta’minotini ishlab chiqish, mashg‘ulot ishlanmalarini tayyorlash, maxsus fanlarning o‘quv-uslubiy majmualarini ishlab chiqish, maxsus fanlarni o‘qitish jarayonida reyting tizimini qo‘llash, maxsus fanlarni o‘qitishda mashg‘ulotlarning rejasini tuzish va ma’ruza matnini tayyorlash; ochiq mashg‘ulotlarni o‘tkazish va hujjatlarini rasmiylashtirish, yil, semestr bo‘yicha o‘quv ishlarining tashkil etilishini rejalashtirish, auditoriyadan tashqari ish shakllariga rahbarlik qilish, o‘qitish jarayonida axborot texnologiyalari va interfaol texnologiyalarni qo‘llash *malakalariga ega bo‘lishi kerak*.

“Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fanidan mashg‘ulotlarning mavzular va soatlar bo‘yicha taqsimoti

№	Mavzular	Soatlar					
		Ja’ mi	Ma’ ruz a	Amaliy	Labaroto riva	Seminar	Mustaqil ta’ lim
□	3 semestr						
1.	Maxsus fanlar va ularning o‘ziga xosliklari.	8	2	-	-	2	4
2.	Oliy ta’limda o‘qitish jarayoni yaxlit tizim sifatida.	8	2	-	-	2	4
3.	Oliy ta’lim o‘qituvchisining o‘quv-me’yoriy xujjatlari. Oliy ta’lim mazmuni.	8	2	-	-	2	4
4.	Maxsus fanlarni o‘qitish shakl, metod va vositalari. Oliy ta’limda o‘qitishning auditoridan tashqari shakllari.	10	2	-	-	4	4
5.	Maxsus fanlarni o‘qitish jarayonida talabalarning bilim, konikma va malakalarini baholash tizimi.	8	2	-	-	2	4
6.	Oliy ta’limda maxsus fanlarni o‘qitish jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanish.	10	2	-	-	2	6
7.	<i>Maxsus fanlarni o‘qitish jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish.</i>	8	2	-	-	2	4
	Ja’ mi:	60	14			16	30

Ma'ruza mashg'ulotlarining mavzulari
“Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” fanidan ma'ruza mashg'ulotlarining
kalendar-tematik rejasi

	3 semestr	Soat
1	<i>I.Modul. Maxsus fanlarni o'qitishning nazariy asoslari Maxsus fanlar va ularning o'ziga xosliklari.</i>	2
2	<i>Oliy ta'limda o'qitish jarayoni yaxlit tizim sifatida.</i>	2
3	<i>Oliy ta'lim o'qituvchisining o'quv-me'yoriy xujjatlari. Oliy ta'lim mazmuni.</i>	2
4	<i>II.Modul. Maxsus fanlarni o'qitishning xususiy metodikasi Maxsus fanlarni o'qitish shakl, metod va vositalari. Oliy ta'limda o'qitishning auditoridan tashqari shakllari.</i>	2
5	<i>Maxsus fanlarni o'qitish jarayonida talabalarning bilim, konikma va malakalarini baholash tizimi.</i>	2
6	<i>Oliy ta'limda maxsus fanlarni o'qitish jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanish.</i>	2
7	<i>Maxsus fanlarni o'qitish jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish.</i>	2
	Ja'mi:	14

III. ASOSIY QISM

Nazariy mashg'ulotlar mazmuni

I.Modul. Maxsus fanlarni o'qitishning nazariy asoslari

1-mavzu. Maxsus fanlar va ularning o'ziga xosliklari.

Pedagogikaning maxsus fanlar tizimida tutgan o'rni. Pedagogik turkum fanlami o'qitishga innovatsion yondashuvlar. Maxsus fanlarni o'qitishda fanlararo integrashiya masalalari.

Adabiyotlar: A1,A3,A2,Q3,Q2,Q1

2-mavzu. Oliy ta'limda o'qitish jarayoni yaxlit tizim sifatida.

Yaxlit pedagogik jarayon, o'quv jarayoni, tizimli yondashuv tushunchalarining tahlili. Pedagogik aksioma. Mutaxassislik fanlarini o'qitishga tizimli yondashuv. Maxsus fanlarini o'qitishda pedagog shaxsi va uning metodik kompetentligi. O'quv (tarbiya) maqsadlarini belgilash. O'quv maqsadlariga erishilganlikni baholash. Ta'lim jarayonini loyihalash bosqichlari, qonuniyatlari va tamoyillari. Magistrantlami o'quv jarayonini loyihalash va rejalashtirish qoidalari bilan tanishtirish.

Adabiyotlar: A2,A3,A5,Q3,Q5,Q6

3-mavzu. Oliy ta'lim o'qituvchisining o'quv-me'yoriy xujjatlari. Oliy ta'lim mazmuni.

Pedagog shaxsi va uning kasbiy kompetentligi. O'qituvchining innovatsion kompetentligi. O'quv-me'yoriy hujjatlar, o'quv-uslubiy majmualar, ta'lim texnologiyalari, o'quv adabiyotlarini yaratishga qo'yiladigan talablar. O'qituvchining shaxsiy ish rejalari, kalendar-tematik rejalalar. Guruh va professor-o'qituvchining jurnallarini yuritish tartibi.

Maxsus fanlarni o'qitish mazmunini belgilashda sohaga yo'nalganlik. Maxsus fanlarni o'qitish mazmunini belgilash tamoyillari. O'qitish maqsadi va mazmunining birligi. Maxsus fanlarni o'qitish mazmunining o'zlashtirish darajasini ta'minlay olishi. O'qitish ob'yekti, o'zlashtirish ob'yekti va o'qitish natijasi.

Adabiyotlar: A1,A3,A5,Q5,Q2,Q8

II.Modul. Maxsus fanlarni o'qitishning xususiy metodikasi

4-mavzu. Maxsus fanlarni o'qitish shakl, metod va vositalari. Oliy ta'limda o'qitishning auditoridan tashqari shakllari.

Oliy ta'limda mutaxassislik fanlarini o'qitish shakllari. O'qitishning rasmiy, norasmiy va virtual shakli. Maxsus fanlarni o'qitishda masofaviy shakllari. Maxsus fanlarni o'qitish shakllari: ma'ruza, amaliy, seminar, laboratoriya, mustaqil ta'lim. Maxsus fanlarni o'qitish metodlari: an'anaviy va innovatsion turkum. O'qitish vositalari: grafikli organayzerlar, o'qitishning texnik vositalari, tarqatmalar.

Oliy ta'lim maxsus fanlarni o'qitish natijalarini mustahkamlashda mustaqil ta'limning tutgan o'limi. Maxsus fanlardan kurs ishlari mazmuni, uni tayyorlash va rasmiylashtirishga qo'yiladigan didaktik talablar. Bitiruv malakaviy ishlarini bajarish talablari, tashkiliy va ilmiy-metodik ta'minoti, maxsus fanlardan o'quv va malakaviy pedagogik amaliyotni, maslahat soatlarini tashkil etish va otkazish metodikasi.

Adabiyotlar: A5,A3,A2,Q7,Q2,Q8

5-mavzu. Maxsus fanlarni o'qitish jarayonida talabalarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash tizimi.

Maxsus fanlarni o'qitish jarayonida talabalar bilim, ko'nikma va malakalar tizimini baholashning o'ziga xosligi. Maxsus fanlarni o'qitish jarayonida nazoratlashni tashkil etish, o'quvchini baholash va xalqaro baholash dasturlaridan foydalanish metodikasi. Pedagogik kvalimetriya.

Adabiyotlar: A4,A3,A,Q3,Q8,Q1

6-mavzu. Oliy ta'limda maxsus fanlarni o'qitish jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanish.

Ta'lim va tarbiya texnologiyalarining umumiy mohiyati. Ta'lim texnologiyasi pedagogik tizimi elementlari. Ta'lim jarayonini tashkil etish shartlari va ta'lim texnologiyasining funksional tuzilmasi. Maxsus fanlarni o'qitishda foydalaniladigan pedagogik texnologiya turlari: shaxsga yonaltirilgan ta'lim texnologiyalari: hamkorlik pedagogikasi, muammoli, interfaol, o'yinli, tabaqalashtirilgan, rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari.

7-mavzu. Maxsus fanlarni o‘qitish jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish.

Talimda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari. Mutaxassilik fanlarini o‘qitishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. Taqdimot, elektron darslik yaratish texnologiyasi. Masofadan o‘qitishni tashkil etish metodikasi. On-Line ma’ruzalar, of-line maslahatlamani tashkillashtirish.

Adabiyotlar: A5,A3,A4,Q3,Q8,Q1

“Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fanidan seminar mashg‘ulotlarining kalendar-tematik rejasi

	Seminar mashg‘ulotlarining mavzulari	Soat
	3 semestr	
1	Oliy ta‘limda o‘qitish qonuniyatlari va tamoyillari.	2
2	Maxsus fan o‘qituvchisining metodik ishlari, ulami rejalashtirish, tashkil etish va tayyorlash metodikasi.	2
3	Maxsus fanlarni o‘qitish mazmunini belgilab beruvchi me‘yoriy hujjatlar. Maxsus fanlarni o‘qitish shakllarining umumiy tavsifi.	2
4	Ma’ruza turlari va ularga qo‘yiladigan talablar. Seminar va amaliy mashg‘ulotlarni o‘tkazish texnologiyasi.	2
5	Laboratoriya mashgulotlarini tashkil etish va otkazish metodikasi. Mustaqil ta’lim va uni tashkil etish metodikasi.	2
6	Maxsus fanlardan kurs ishi (loyihasi)ni tayyorlash metodikasi. Bitiruv malakaviy ishlari bajarilishining tashkiliy va ilmiy-metodik ta’minoti.	
7	Maxsus fanlardan o‘quv va malakaviy pedagogik amaliyotni tashkil etish va o‘tkazish. Maxsus fanlarni o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini tashxis etish.	2
8	Maxsus fanlarni o‘qitishda interfaol ta’lim texnologiya va strategiyalaridan foydalanish. Maxsus fanlarni o‘qitishda elektron modular paketi va dasturiy vositalardan foydalanish.	2
	Ja’mi:	16

Seminar mashg'ulotlar mazmuni

1-mavzu. Oliy ta'limda o'qitish qonuniyatlari va tamoyillari.

Oliy ta'limda Maxsus fanlarni o'qitishda didaktik tamoyillar va qoidalar. Ta'lim jarayonining umumiy qonuniyatlari. Ta'lim maqsadlari, mazmuni, sifati, metodlari, samaradorligi va ta'limni rag'batlantirish. Tashqi qonuniyatlar. Ichki qonuniyatlar. O'qitish qonuniyatlari. Ta'lim tamoyillari va ularning mazmun mohiyati.

2-mavzu. Maxsus fan o'qituvchisining metodik ishlari, ulami rejalashtirish, tashkil etish va tayyorlash metodikasi.

O'quv reja. Ishchi reja. Navunaviy reja. O'quv dastur. Ishchi dastur. Namunaviy dastur. Oliy ta'lim standartlarini toifalarga bo'linishi. Oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari klassifikatori. Magistratura mutaxassisligining malaka talablari. Mutaxassislik bo'yicha magistrlar kasbiy faoliyatlarining turlari. Oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari o'quv rejalariga qo'yiladigan umumiy talablar. Ishchi o'quv dasturlarini tuzish va tasdiqqa kiritish tartibi. Sillabus, o'quv uslubiy majmua va kalendar reja tayyorlash metodikasi.

3-mavzu. Maxsus fanlarni o'qitish mazmunini belgilab beruvchi me'yoriy hujjatlar. Maxsus fanlarni o'qitish shakllarining umumiy tavsifi.

Magistratura mutaxassisliklari bo'yicha Davlat ta'lim standarti. Oliy ta'limning Dalat ta'lim standarti. Davlat ta'lim standartlarining vazifalari Asosiy qoidalar. Oliy ta'limning me'yoriy-huquqiy xujjatlari. Malaka talablari. Oliy ta'lim muassasalarida ta'limni tashkil etish shakllari. Maxsus fanlarni o'qitishning tashkiliy shakllari. Sinf-dars shakli. O'qitishning sinf – dars shaklining gi afzallik va kamchiliklari. Amaliy (laboratoriya) mashg'ulotlari. Darsning maqsadlari.

4-mavzu. Ma'ruza turlari va ularga qo'yiladigan talablar. Seminar va amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish texnologiyasi.

Ma'ruza va uning turlari. Didaktik vazifasiga ko'ra; kirish ma'ruzasi; mavzu bo'yicha ma'ruza; yakuniy (umumlashtiruvchi) ma'ruza axborot-tahlilii; Ma'ruzani rejalashtirishdagi ustuvor funksiyalarni amalga oshirish mazmuniga ko'ra: muammoli; □ tashkiliy-yo'naltiruvchi; ma'ruza-dialog; hodisaviy ma'ruza. Elektron ma'ruza. Seminar va amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish texnologiyasi.

5-mavzu. Laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etish va otkazish metodikasi. Mustaqil ta'lim va uni tashkil etish metodikasi.

Amaliy-laboratoriya mashg'ulotlarini frontal tashkil etish va ularni afzalliklari. Nofrontal amaliy-laboratoriya mashg'ulotlar. Mustaqil ta'lim mashg'ulotlari. Mustaqil ishlarni tashkil etish maqsad va vazifalari, shakllari. O'quv topshirig'i muammosi. Auditoriyadan tashkarida bajariladigan mustaqil ishlar turlari. Maxsus fanlarni o'qitish jarayonida talabalarning mustaqil ta'lim keyslardan foydalangan holda tashkil etish.

**6-mavzu. Maxsus fanlardan kurs ishi (loyihasi)ni tayyorlash metodikasi.
Bitiruv malakaviy ishlari bajarilishining tashkiliy va ilmiy-metodik ta'minoti.**

Kurs ishi (loyihasi)ni bajarishga quyiladigan talablar. Kurs ishi (loyiha)sini bajarishda uning mavzusini to'g'ri aniqlash. Kurs ishi (loyihasi)ni vazifalari Maxsus fanlardan kurs ishi (loyihasi) bajarish, rasmiylashtirish va uni himoya qilish tartibi. Kurs ishi (loyihasi)ni sifati va uni bajarishdagi talabning faolligi, bilim vako'nikmalarini baholashning o'ziga xos shakllari. Bitiruv malakaviy ishlari bajarishning maqsad va vazifalari, unga quyiladigan talablar. Bitiruv malakaviy ishlari mavzusini ahiqlash. BMI ni bajarish jarayoni va uni baholash.

7-mavzu. Maxsus fanlarni o'qitish jarayonida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tashxis etish.

Maxsus fanlarni o'qitishda o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholashda Pedagogik talablar va tamoyillari. Pedagogik talablar. Baholash me'zonlari, tizimlari va shakllari. Mezonga asoslangan baholash. Me'yorga asoslangan baholash. Mezonga asoslangan (yoki maqsadli) baholashning afzalliklari va kamchiliklari. Me'yoriy (normaga asoslangan) baholashning afzalliklari: va kamchiliklari. Baholashni o'quv maqsadlariga asoslanganlik. Baholash jarayonida uchraydigan xatoliklar. Ta'limda kredit texnologiyalari. O'qituvchining o'quv yukla masini hisoblash.

8-mavzu. Maxsus fanlarni o'qitishda elektron modular paketi va dasturiy vositalardan Maxsus fanlarni o'qitishda interfaol ta'lim texnologiya va strategiyalaridan foydalanish. foydalanish.

Pedagogik texnologiya tushunchasi, maqsadi, vazifalari va o'ziga xos jihatlari. Pedagogik texnologiyalarni klassifikatsiyasi. Pedagogik texnologiyalar klassifikatsiyasi (G.K.Selevko bo'yicha). Pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishga qo'yiladigan talablar tizimi. Pedagogik texnologiya tamoyillari. Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish bosqichlari. Maxsus fanlarni o'qitishda elektron modular paketi va dasturiy vositalardan foydalanish. Modulli ta'limning maqsadi va vazifalari. Modulli ta'limning mohiyati. Modulli ta'lim texnologiyasi.

Seminar mashg'ulotlarni tashkil etish bo'yicha tavsiyalar

Seminar mashg'ulotlarni tashkil etish yuzasidan kafedra tomonidan ko'rsatma va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Unda talabalar maxsus fanlar o'qitish metodikasi fani bo'yicha ma'ruzada olgan bilim va ko'nikmalarini amaliy masalalar, keyslar, taqdimotlar tayyorlash orqali yanada boyitadilar. Shuningdek, darslik va o'quv qo'llanmalar asosida talabalar bilimlarini mustahkamlashga erishish, tarqatma materiallardan foydalanish, ilmiy maqolalar va tezislarni chop etish orqali talabalar bilimini oshirish, mavzular bo'yicha taqdimotlar, baxs-munozaralar, guruh muzokaralarini o'tkazish va boshqalar tavsiya etiladi.

**“Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” fanidan mustaqil ta’lim
mashg‘ulotlarining kalendar-tematik rejasi**

№	Mavzular	Soat
1	Maxsus fanlarni o‘qitish jarayoni yaxlit tizim sifatida.	2
2	Maxsus fanlarning mazmunini yorituvchi me‘yoriy hujjatlar.	2
3	Maxsus fanlarni o‘qitishda foydalaniladigan metodlar.	2
4	Maxsus fanlarni o‘qitish shakllari.	2
5	Maxsus fanlarni o‘qitish jarayonida ta’lim oluvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini baholash.	2
6	Pedagogik ijodkorlik - ta’lim-tarbiya samaradorligining omili.	2
7	Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyasi.	2
8	Hamkorlik pedagogikasining tarkibiy qismlari.	2
9	Ta’limni jadallashtirish texnologiyasi.	2
10	Muammoli ta’lim - rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyasi.	2
11	O‘quv muammosining asosiy belgilari.	2
12	Shaxs izlanishli bilish faoliyati bosqichlari.	2
13	Muammoli ta’limni tashkil etish shart-sharoitlari.	2
14	Ishbilarmonlik o‘yinlari texnologiyasi.	2
15	Pedagogik o‘yinlar va ularning turlari.	2
	Ja’mi:	30

Fanning o'quv yuklamasi

№	Mashg'ulot turi	3-semestr
1	Ma'ruza	14
2	Amaliy	-
3	Seminar	16
4	Laborotoriya	-
5	Mustaqil ish	30
	Ja'mi:	60

Fan bo'yicha talabalar bilimni baholash va nazorat qilish mezonlari

№	3-semestr	
1	Maxsus fanlar va ularning o'ziga xosliklari. Oliy ta'limda o'qitish jarayoni yaxlit tizim sifatida.	10%
2	Oliy ta'lim o'qituvchisining o'quv-me'yoriy xujjatlari. Oliy ta'lim mazmuni.	10%
3	Maxsus fanlarni o'qitish shakl, metod va vositalari. Oliy ta'limda o'qitishning auditoridan tashqari shakllari.	10%
4	Maxsus fanlarni o'qitish jarayonida talabalarning bilim, konikma va malakalarini baholash tizimi.	10%
5	Oliy ta'limda maxsus fanlarni o'qitish jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanish.	10%
6	<i>Maxsus fanlarni o'qitish jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish.</i>	10%
7	Oraliq nazorat	20%
8	Yakuniy nazorat	20%

Kredit texnologiyasida baholash mezoni

Baholar ta'rifi	Shartli belgisi	O'zlashtirish %	Baholash mezoni	Tayyorgarlik darajasi
A'lo	A	90-100 baholash, yaratish	Bilimlarni umumlashtiradi va baholaydi, tahlil etadi, qullaydi tushunadi, biladi.	4-daraja ijod darajasi
Juda yaxshi	B	80-90 tahlil	Tahlil etadi, qo'llaydi, tushunadi, biladi.	3-darajasi ko'nikma, malaka va darajasi (avtomatik)
Yaxshi	C	70-80 qo'llash	Qo'llaydi, tushunadi, biladi	3-darajasi ko'nikma va malaka darajasi
Qoniqarli	D	60-70 tushunish	Tushunadi, biladi	2-daraja qayta tiklash darajasi
Yetarli	E	50-60 bilish	Biladi	1-daraja tasavvur etish darajasi
Yetarli emas, yana qo'shimcha ishlash kerak	FY	40-50	Yomon biladi	0-darajasi yomon tasavvur etadi.

VI. Asosiy va qo‘shimcha o‘quv adabiyotlar hamda axborot manbaalari

Asosiy adabiyotlar:

1. O‘.Q. Tolipov, D.I.Ro‘zieva. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat
(barcha magistratura mutaxassisliklari uchun o‘quv qo‘llanma). Toshkent, 2019.
2. Слостенин В.А. Педагогика Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В.А. Слостенина. М., 2008.
3. Педагогика высшей школы. Учебно-методический комплекс. Казань. 2011
4. Omonov X., Xo‘jayev N., Madyarova S., Eshchonov E. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. - T.: IQTISOD-MOLIYA, 2009.
5. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat. - T.: IQTISOD-MOLIYA, 2011.

Qo‘shimcha adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariiga bag‘ishlangan majlisdagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi// Xalq so‘zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, №11
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. “O‘zbekiston” 2016.
3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga qo‘ramiz. “O‘zbekiston” 2017
4. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-2021 yillarda O‘zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakat strategiyasi. 7 fevral 2017 yil.
5. Подласый И. П. Педагогика. В 2-х кн. - М.: ВЛАДОС, 2003.
6. И. Лихачев Б. Т. Педагогика. - М Юрайт, 2003.
7. Toxtaxodjayeva M., Nishonova S., Xasanboyev J., Madyarova S., va boshqalar. Umumiy pedagogika. – T.: Moliya, 2008.
8. Mirsoliyeva M., Pedagogika kolleji o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini shakllantirish metodikasi – T.: Fan va texnologiyalar, 2011.

Internet saytlari:

1. www.tdpu.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.Ziyonet.uz
4. www.edu.uz

“Tasdiqlayman”

Ingliz tili va adabiyoti kafedrası mudiri

Dots. V.Vositov _____

28 avgust 2021

Magistratura bo'limining Ingliz tili va adabiyoty yo'nalishi 2-bosqichi uchun 2020-2021 o'quv yilining 3-semestri o'tiladigan “Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” fanidan ma'ruza mashg'ulotlarning kalendar tematik rejasi

Maruza olib boruvch: dotsent Sh. Begaliyev

N :	Mavzuning nomi	Ajra- tilgan soat	Baja- rilgan soat	Baja- rilgan vaqti	O'qituv- chi imzosi
1	<i>I.Modul. Maxsus fanlarni o'qitishning nazariy asoslari Maxsus fanlar va ularning o'ziga xosliklari.</i>	2			
2	<i>Oliy ta'limda o'qitish jarayoni yaxlit tizim sifatida.</i>	2			
3	<i>Oliy ta'lim o'qituvchisining o'quv-me'yoriy xujjatlari. Oliy ta'lim mazmuni.</i>	2			
4	<i>II.Modul. Maxsus fanlarni o'qitishning xususiy metodikasi Maxsus fanlarni o'qitish shakl, metod va vositalari. Oliy ta'limda o'qitishning auditoridan tashqari shakllari.</i>	2			
5	<i>Maxsus fanlarni o'qitish jarayonida talabalarning bilim, konikma va malakalarini baholash tizimi.</i>	2			
6	<i>Oliy ta'limda maxsus fanlarni o'qitish jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanish.</i>	2			
7	<i>Maxsus fanlarni o'qitish jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish.</i>	2			
	Total:	14			

Ingliz tili va adabiyoti kafedrası

Dotsenti:

Sh.Begaliyev

“Tasdiqlayman”

Ingliz tili va adabiyoti kafedrası mudiri

Dots. V.Vositov _____ 28 avgust 2021

Magistratura bo'limining Ingliz tili va adabiyoty yo'nalishi 2-bosqichi uchun 2020-2021 o'quv yilining 3-semestri o'tiladigan “Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi” fanidan seminar mashg'ulotlarning kalendar tematik rejasi

Maruza olib boruvch: dotsent Sh. Begaliyev

N :	Mavzuning nomi	Ajra- tilgan soat	Baja- rilgan soat	Baja- rilgan vaqti	O'qituv- chi imzosi
1	Oliy ta'limda o'qitish qonuniyatlari va tamoyillari.	2			
2	Maxsus fan o'qituvchisining metodik ishlari, ulami rejalashtirish, tashkil etish va tayyorlash metodikasi.	2			
3	Maxsus fanlarni o'qitish mazmunini belgilab beruvchi me'yoriy hujjatlar. Maxsus fanlarni o'qitish shakllarining umumiy tavsifi.	2			
4	Ma'ruza turlari va ularga qo'yiladigan talablar. Seminar va amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish texnologiyasi.	2			
5	Laboratoriya mashgulotlarini tashkil etish va otkazish metodikasi. Mustaqil ta'lim va uni tashkil etish metodikasi.	2			
6	Maxsus fanlardan kurs ishi (loyihasi)ni tayyorlash metodikasi. Bitiruv malakaviy ishlari bajarilishining tashkiliy va ilmiy-metodik ta'minoti.	2			
7	Maxsus fanlardan o'quv va malakaviy pedagogik amaliyotni tashkil etish va o'tkazish. Maxsus fanlarni o'qitish jarayonida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tashxis etish.	2			
8	Maxsus fanlarni o'qitishda interfaol ta'lim texnologiya va strategiyalaridan foydalanish. Maxsus fanlarni o'qitishda elektron modular paketi va dasturiy vositalardan foydalanish.	2			
	Total:	16			

Ingliz tili va adabiyoti kafedrası

Dotsenti:

Sh.Begaliyev